

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΜΝΕΦ, ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ

*«Ἀνωνύμου: Λόγος διηγηματικὸς περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ παραγωγῆς καὶ οἰκοδομῆς τοῦ
πανσέπτου ναοῦ τῆς πανμνήτου Θεοτόκου τῶν Κύρου, (BHG 479i), ἀπὸ τὸ
χειρόγραφο, Ἀθῶς Ἰβήρων 153 (Λάμπρος 4548)».*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΚΥΚΛΟ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΜΑΣΑΟΥΤΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2017

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	3
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	4
Κεφ. 1: Εισαγωγικά	7
Κεφ. 2: Τὸ κείμενο (= <i>Διήγηση</i>) καὶ ὁ συγγραφέας του.	
Α) Χρονολόγηση τῆς <i>Διήγησης</i>	11
Β) Τὸ κείμενο, ὁ συγγραφέας καὶ οἱ πηγές του	12
Γ) Ἡ <i>Διήγηση</i> καὶ ἡ ἀνώνυμη <i>Διήγησις περὶ τῆς συστάσεως τῶν ἐν τῇ Πηγῇ ναῶν (ΔΘΠ)</i>	19
Δ) Ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης ὁ Ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου καὶ ἡ <i>Διήγηση</i>	22
Ε) Τὸ τελευταῖο (κολοβὸ) τμῆμα τοῦ λόγου: Ἑρμηνεία τοῦ κρίνου καὶ τοῦ κήπου	25
ΣΤ) Συμπεράσματα	27
Κεφ. 3: Ὁ Ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου καὶ ὁ κτίτοράς του Κῦρος ὁ Πανοπολίτης	
Α) Ὁ Κῦρος ὁ Πανοπολίτης	31
Β) Ἡ Συνοικία τῶν Κύρου καὶ τὰ σημαντικότερα κτίσματά της, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου	34
Πίν. 1: Βυζαντινὴ Κωνσταντινούπολη	43
Πίν. 2: <i>Codex Vaticanus gr.</i> , fol. 78r (Ρωμανὸς καὶ Θεοτόκος τῶν Κύρου)	44
Κεφ. 4: Περιγραφή τοῦ Χειρογράφου	
Τὸ Χειρόγραφο <i>Ἄθωνος, Μονῆς Ἰβήρων</i> 428 (153) (Lambros 4548) καὶ ὁ γραφέας του.	45
Κεφ. 5: Ἡ ἔκδοση τοῦ Μανουήλ Γεδεών	48
Κεφ. 6: Ἀρχές τῆς παρούσας ἔκδοσης	49
Κεφ. 7: Κείμενο	50
Κεφ. 8: Απόδοση καὶ Σχολιασμός	74
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87
Πίν. 3: <i>Κώδικας Ἄθωνος, Ἰβήρων</i> 428, fol. 175r	93

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ πρώτη μου ἐπαφή μετὰ τὰ Βυζαντινὰ ἦταν μᾶλλον ἀποθαρρυντική ἂν σκεφτῶ πόσο ἄνευ οὐσίας καὶ περιεχομένου θεωροῦσα τὰ πανεπιστημιακὰ μου μαθήματα. Ἡ ζωὴ ὁμως φρόντισε νὰ μοῦ ἀλλάξει γνώμη καὶ μάλιστα μετὰ τρόπο καταλυτικό. Παντρεύτηκα ἓναν καθηγητὴ Βυζαντινῆς φιλολογίας καὶ αὐτὸ ἔμελλε νὰ ἀλλάξει ἄρδην τὴν ἄποψή μου γιὰ τὸ ἀντικείμενο. Πάντα στὸ σπίτι μας κυκλοφοροῦσαν πολλὲς ἐργασίες φοιτητῶν, τὶς ὁποῖες μοῦ ἄρεσε νὰ διαβάζω. Δίπλα σ' αὐτὲς ἔβρισκε συνήθως κανεὶς πακέτα μετὰ φωτοτυπίες χειρογράφων, μετὰ τὰ ὁποῖα ὁ σύζυγός μου ἀσχολεῖτο. Ξεφυλλίζοντας ἓνα τέτοιο πακέτο ξεχώρισα τὸ παρὸν χειρόγραφο, τὸ ὁποῖο μοῦ προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον. Τὸ μακρὺ μου ταξίδι μαζί του ἀποζημίωσε τὴν περιέργειά μου καὶ μοῦ ἀπέδειξε πόσο ἓνα «σιωπηλὸ» κείμενο μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει τόσες ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Πόσο ἡ μελέτη ἐνός χειρογράφου ἀπαιτεῖ ἀναλυτικές, ἀλλὰ καὶ συνθετικές ἱκανότητες, πόσο ἐξάπτει τὴ φαντασία καὶ πόσο ἡ ἔρευνά του, ὁδηγεῖ σὲ δρόμους ποὺ δὲν μποροῦσε κάποιος νὰ φανταστεῖ ὅτι ὑπάρχουν. Ἐπίσης κατανόησα πόσο ἡ φιλολογία ὡς ἐπιστήμη ἐπικουρεῖ σὲ ὅλη τὴν προσπάθεια αὐτή. Ἡ ὁλοκλήρωση τῆς διπλωματικῆς ἐργασίας ἀπαίτησε πολλὰς ὥρες ἀφοσίωσης καὶ μελέτης ποὺ ἀναγκαστικὰ στέρησα ἀπὸ τὴν οἰκογένειά μου, τῆς ὁποίας τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση εἶχα ἀνελλειπῶς. Θὰ ἤθελα λοιπὸν νὰ εὐχαριστήσω τὸν γιό μου Γιώργο ποὺ ἀνέλαβε τὰ μαγειρέματα, τὴν κόρη μου Μαρία-Εἰρήνη ποὺ ἀνέλαβε τὴν φροντίδα τῶν σκυλιῶν καὶ ὅλων ὅσων προέκυπταν μετὰ τὰ ὁποῖα δὲν γινόταν νὰ ἀσχοληθῶ καὶ πάνω ἀπὸ ὅλους τὸ σύζυγό μου Ἀλέξανδρο Ἀλεξάκη γιὰ τὶς παρατηρήσεις, ὑποδείξεις, διορθώσεις του, ὅπως καὶ γιὰ τὴν συνεχῆ ἐνίσχυση καὶ δύναμη ποὺ μοῦ ἔδινε τὶς ὥρες ποὺ ἀπὸ κούραση νόμιζα πὼς ἐτοῦτο τὸ ἔργο δὲν ἐπρόκειτο νὰ τελειώσει.

Εὐχαριστῶ ἰδιαίτερα τὸν ἐπιβλέποντα καθηγητὴ μου, καθηγητὴ κ. Ἰωάννη Μαυρομάτη γιὰ τὴν συνεχῆ ὑποστήριξη, καθοδήγηση καὶ ἀμέριστη συμπαράστασή του. Εὐχαριστῶ τὴν βιβλιοθήκη τοῦ Dumbarton Oaks καὶ τὸ προσωπικὸ της (D. Boomhower, διευθυντή, Br. Gazzo καὶ Deb. Brown Stewart) καθὼς καὶ τὴν Διευθύντρια Βυζαντινῶν Σπουδῶν Prof. E. Boeck γιὰ τὴν βοήθειά τους κατὰ τὴν παραμονή μου στὸ Ἰδρυμα στὴν φιλόξενη βιβλιοθήκη τοῦ ὁποίου διεκπεραίωσα μέρος τῆς ἀρχικῆς προετοιμασίας γιὰ τὴν παρούσα διπλωματικὴ τὸν Ἰούλιο τοῦ 2016. Ἐπίσης εὐχαριστῶ τὰ σχολεῖα στὰ ὁποῖα ἐργάστηκα καὶ ἐργάζομαι (Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς, Γυμνάσιο Κουτσελιοῦ καὶ 1^ο Γυμνάσιο Ανατολῆς), τὰ ὁποῖα κατέβαλαν κάθε φιλότιμη προσπάθεια νὰ με ἐξυπηρετήσουν μετὰ τὸ ὥραριο προκειμένου νὰ μὴν λείψω ἀπὸ τὶς ὑποχρεωτικὲς παρακολουθήσεις τῶν μαθημάτων τοῦ Μεταπτυχιακοῦ.

Τέλος θέλω νὰ εὐχαριστήσω τὴ μητέρα μου, ἡ ὁποία μετὰ τὴν φιλομάθειά της πάντοτε ἀποτέλεσε φωτεινὸ παράδειγμα πρὸς μίμησιν καὶ μοῦ ἔδειξε πὼς ἡ ἡλικία δὲν εἶναι ἐμπόδιο γιὰ νὰ ἀσχοληθεῖ κάποιος καὶ νὰ μάθει κάτι καινούριο.

Σημειώνεται γιὰ τὸ τέλος ὅτι στὸ κείμενο τῆς ἐργασίας ὑπάρχουν κάποιες ἀνακολουθίες, τὶς ὁποῖες προσπάθησα νὰ περιορίσω, ἀλλὰ χωρὶς ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Τὰ ὀνόματα βυζαντινῶν καὶ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἔργων παρατίθενται στὴν ἐκλατινισμένη τους μορφή, ὅπως εἶναι καταχωρισμένα στὸ TLG, καὶ συνήθως στὰ Ἑλληνικὰ ὅσων ἰδίως ἔχω παραθέσει στίς συντομογραφίες.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

A) ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Βίος Βασιλείου τοῦ Νέου, D. F. Sullivan, A.-M. Talbot, St. McGrath, *The Life of Saint Basil the Younger*, [DOS 45], (Washington DC, 2013).

Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία H. Beckby (ed.), *Anthologia Graeca*, 4 vols., 2nd ed. (Munich, Heimeran, 1965-1968).

Mateos, *Typicon* J. Mateos, *Le typicon de la Grande Église*, Tome I. *Le cycle de douze mois*, [OCA 165], (Roma, 1962).

Ξανθόπουλος, *Ἑκκλ. Ἱστορ.* Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, PG 145-147.

Πασχ. Χρον. L. Dindorf (ed.), *Chronicon paschale*, vol. 1, [CSHB], (Bonn, Weber, 1832).

Πάτρια A. Berger, *Accounts of Medieval Constantinople, The Patria* [DOML 24], (Washington DC, 2013).

Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου, R. F. Hock, *The Infancy Gospels of James and Thomas*, (Santa Rosa CA, 1995).

Σούδα *Suda, Lexicon*, A. Adler (ed.), *Suidae lexicon*, 4 vols., [Lexicographi Graeci .1.1-1.4], (Leipzig, Teubner, 1928, 1931, 1933, 1935, ἀνατ. Stuttgart, 1971, 1967, 1967, 1971).

ΣυναξΚΠ H. Delehaye, *Propylaeum ad AASS Novembris, Synaxarium Ecclesiae Constantantinopolitanae e codice Sirmondiano*, (Bruxelles, 1902).

B) ΜΕΛΕΤΕΣ, ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ, ΣΥΛΛΟΓΕΣ, ΑΡΘΡΑ

AASS *Acta Sanctorum*

AB *Analecta Bollandiana*

ACO *Acta Conciliorum Oecumenicorum*

BHG F. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica graeca*,

BMGS *Byzantine and Modern Greek Studies*

BZ *Byzantinische Zeitschrift*

CCSG *Corpus Christianorum, Series Graeca*

- Γεδεών, *Ἐκκλησίαι* M. Γεδεών, *Ἐκκλησίαι Βυζαντιναὶ ἐξακριβούμεναι (κυρίως ἡ Θεοτόκος τῶν Κύρου)*, (Κωνσταντινούπολις, 1900).
- CFHB *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*
- CSHB *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*
- DOML Dumbarton Oaks Medieval Library
- DOP *Dumbarton Oaks Papers*
- DOS *Dumbarton Oaks Studies*
- DSp M. Viller, F. Cavallera, et al., *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, 17 vols, (Paris, 1932-1995).
- Ehrhard, *Überlieferung* A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts (TU 50-52)*, 3 vols, (Leipzig, 1937-1952).
- GRBS *Greek, Roman and Byzantine Studies*.
- Janin, *Constantinople* R. Janin, *Constantinople Byzantine, Développement urbain et répertoire Topographique*, (Paris, 1950).
- Janin, *Géographie ecclésiastique* R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin*, pt. 1, *Le Siège de Constantinople et le Patriarcat oecuménique*, t. III, *Les églises et les monasteres*, (Paris, 1969²).
- JÖB *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*.
- Lampe, *Lexicon* G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961
- LBG E. Trapp (ed.), *Lexikon zur byzantinischen Gräzitat*, (Wien, 2001-2011).
- LSJ H. G. Liddell – R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, a new edition revised and augmented throughout by H. S. Jones, (Oxford, 1940⁹), with a *Supplement* ed. by E. A. Barber, (Oxford, 1968).
- Mango-Scott, *Theophanes* C. Mango and R. Scott, *The Chronicle of Theophanes, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, (Oxford, 1997).
- OCA *Orientalia Christiana Analecta*
- ODB A. P. Kazhdan et alii (eds.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 vols., (Oxford, 1991).
- PG J. P. Migne, *Patrologia Graeca, (Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca)*, 161 vols., (Paris, 1857-1866).

- PLRE* *The Prosopography of the Later Roman Empire*, 3 vols, (Cambridge, 1971, 1980 and 1992).
- PmbZ2* R.-J. Lilie, Cl. Ludwig, *et al.* (eds.), *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit, Zweite Abteilung* (867-1025), 8 vols. (Berlin – Boston, W. de Gruyter, 2013).
- Pratsch, *Topos* Th. Pratsch, *Der Hagiographischen Topos, Griechische Heiligenviten in mittelbyzantinischer Zeit*, (Berlin – New York, 2005).
- Striker and Kuban, *Kalenderhane* C. L. Striker and Y. D. Kuban (eds.), *Kalenderhane in Istanbul, The Buildings*, (Mainz, 1997).
- Talbot and Johnson, *Miracle Tales* A.-M. Talbot and S. F. Johnson, *Miracle Tales from Byzantium* [DOML 12], (Washington DC, 2012).
- TLG* *Thesaurus Linguae Graecae*, TLG^R, registered trademark of the University of California: <http://www.tlg.uci.edu/>
- TU* *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*.
- VigChr* *Vigiliae Christianae*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τὸ κείμενο ἀνωνύμου συγγραφέα μὲ τίτλο *Λόγος διηγηματικὸς περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ παραγωγῆς καὶ οἰκοδομῆς τοῦ πανσέπτου ναοῦ τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου τῶν Κύρου (BHG 479i, στὸ ἐξῆς Διήγηση), παραδίδεται ἀπὸ τὸν codex unicus Ἀθως, Ἰβήρων 428 (153), (fol. 175r-182v, 12ου αἰώνα). Ἡ ἀκριβὴς φύση τοῦ κειμένου δὲν ἦταν προφανὴς σὲ ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ αὐτὸ καὶ ὁ F. Halkin τὸ κατέταξε στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ἁγίους Κύρο καὶ Ἰωάννη, τοὺς Ἀναργύρους, ποὺ ἐορτάζουν τὴν 30η/31η Ἰανουαρίου.¹ Ἀνάλογη κατανόηση εἶχε καὶ ὁ συμπλητὴς τοῦ κώδικα τῆς Ἰβήρων, καθὼς ὁ κώδικας αὐτὸς εἶναι μέρος ἐνὸς Μηνολογίου τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου, τὸ ὁποῖο στὸ τέλος μιᾶς σειρᾶς ἀγιολογικῶν κειμένων περιέλαβε τὴν *Διήγηση* ἐπίσης ὡς κείμενο τῆς τριακοστῆς/τριακοστῆς πρώτης Ἰανουαρίου.² Τὸ μόνο ὅμως ποὺ συνδέει αὐτὸ τὸ κείμενο μὲ τὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους εἶναι τὸ ὄνομα Κύρος, τὸ ὁποῖο, ὅμως, στὴν περίπτωσι τῆς *Διήγησης* ἀφορᾷ τὸν κτίτορα τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου *τῶν Κύρου*, τὸν πολὺ γνωστὸ καὶ σημαντικὸ ἀξιωματοῦχο καὶ ποιητὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεοδοσίου Β' (408-450), ποὺ ἔφερε τὸ ὄνομα Flavius Taurus Seleucus Cyrgus. Στὰ ἐλληνικὰ ἦταν γνωστὸς ὡς Κύρος Πανοπολίτης ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς του, τὴν Πανόπολι τῆς Αἰγυπτιακῆς Θηβαΐδας.³*

Τὸ ὅτι ἡ *Διήγηση* δὲν ἔχει καμμία σχέση μὲ τοὺς Ἁγίους Κύρο καὶ Ἰωάννη γίνεται ἀκόμη πιὸ φανερὸ ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της, τὸ ὁποῖο περιληπτικὰ ἔχει ὡς ἐξῆς: (παραπομπὲς σὲ παραγράφους τῆς παρούσας ἔκδοσης).

Ἦδη ἀπὸ τὸν τίτλο γίνεται σαφὲς ὅτι τὸ κείμενο ἀφορᾷ τὴν ἐξ ἀρχῆς δημιουργία καὶ οἰκοδόμησι τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου στὴν συνοικία *τῶν Κύρου* τῆς Κωνσταντινούπολης.⁴

Οἱ ἀρχικὲς παράγραφοι ἀφιερώνονται στὴν ἀνάπτυξη πρῶτον τοῦ τόπου τοῦ μεγέθους/τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐξιστορουμένων, τὰ ὁποῖα ξεπερνοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν Θεοτόκο,⁵ καὶ δεύτερον τοῦ κινήτρου (προθυμία) γιὰ τὴν συγγραφή. Ἡ Θεοτόκος εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε φύση

¹ BHG, σσ. 144-145.

² Περισσότερα βλ. παρακάτω στὸ κεφ. 5.

³ Γιὰ τὸν Κύρο βλ. περισσότερα παρακάτω κεφ. 3. Καταχωρίζεται στὸ PLRE, vol. II, σσ. 336-339. (Fl. Taurus Seleucus Cyrgus 7).

⁴ Γιὰ τὸν ὄρο «Λόγος διηγηματικὸς περί...» τῆς ἐπικεφαλίδας, βλ. παρακάτω κεφ. 2 καὶ 8.

⁵ Βλ. Pratsch, *Topos*, σσ. 29-30, (*rerum magnitudo*).

ύλική καὶ ἄυλη, (παρ. 1-3). Τὰ θαύματά της εἶναι ἀναρίθμητα, ἀλλὰ ὅσο εὐκόλα νικοῦν τὶς ἀρρώστειες, ἄλλο τόσο δύσκολη εἶναι ἡ κατανόηση τῶν αἰτίων τους. Ὁ συγγραφέας πάντως ἐλπίζει στὴν παρουσία καὶ βοήθεια τῆς Θεοτόκου, (παρ. 4). Δηλώνεται ἐπίσης ὅτι ἡ *Διήγησις* ἐκφωνεῖται πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου *τῶν Κύρου*, (παρ. 5).⁶

Στὴν συνέχεια δίδεται μία συνοπτικὴ βιογράφησις τῆς Θεοτόκου μὲ σύντομες ὀνομαστικὰς προτάσεις, ἡ ὁποία ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν θαυματουργὴν γέννησίν της ἀπὸ τὴν στεῖρα Ἄννα καὶ καταλήγει μὲ τὴν παρουσία της στὸν σταυρικὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ, (παρ. 6). Λόγω τοῦ ὅτι ἓνα φύλλο τουλάχιστον ἔχει ἐκπέσει στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ χειρογράφου, ἡ βιογράφησις τῆς Θεοτόκου σταματᾷ ἀπότομα, καὶ στὸ ἐπόμενο φύλλο συνεχίζεται μὲ τὴν ἐξιστόρησις, ἡ ὁποία ξεκινᾷ *in medias res*, τοῦ θαύματος ποὺ ὀδήγησε στὴν οἰκοδόμησις τοῦ ναοῦ *τῶν Κύρου*. Μὲ βάση τὰ ὅσα σώζονται ἀπὸ τὴν ἀφήγησις τοῦ θαύματος μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ κείμενο ποὺ λείπει περιέγραφε τὰ ἐξῆς: Σὲ ἓναν κῆπο στὴν περιοχὴ *τῶν Κύρου* εἶχε φυτρώσει ἓνας κρίνος ὁ ὁποῖος θὰ πρέπει νὰ εὐωδίαζε ἔντονα καὶ νὰ ἦταν κάτι τὸ ἀξιοθέατο. Παράλληλα, κάποιος τυφλὸς Κωνσταντινουπολίτης, ἀφοῦ δοκίμασε τὶς φροντίδες τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης χωρὶς ἀποτέλεσμα, κατέφυγε σὲ παρακλήσεις πρὸς τὸν Χριστὸ γιὰ νὰ θεραπευθεῖ (ἄγνωστο σὲ ποιὸν ναὸ ἢ ἱερό). Τὸ τμῆμα τοῦ κειμένου ποὺ σώζεται ἀρχίζει μὲ μέρος τῆς ὁμιλίας τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται στὸν τυφλὸ σὲ ὄνειρο καὶ τοῦ δίνει ἐντολὴ νὰ κόψει λίγο φλοιὸ ἀπὸ τὸν μίσχο τοῦ κρίνου (ἢ ἀπὸ μία λεύκα ποὺ βρισκόταν στὸ ἴδιο περιβόλι;) νὰ τὸν μουσκέψει καὶ νὰ ἀλείψει μὲ αὐτὸ τὰ μάτια του γιὰ νὰ θεραπευθεῖ. Ὁ τυφλὸς πείθεται νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὑπόδειξις μετὰ ἀπὸ τρίτη ἐπανάληψις τοῦ ὁνείρου καὶ πράγματι ἀνακτᾷ τὴν ὄρασί του. Τὸ θαῦμα γίνεται γνωστὸ καὶ ἀρχίζει νὰ συρρέει κόσμος ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ τὴν ὕπαιθρον στὸν κῆπο, ἐνῶ γίνεται ἀόριστη ἀναφορὰ σὲ πολλὰ ἄλλα θαύματα, (παρ. 7).

Βλέποντας ὁ Κύρος τὰ πλήθη νὰ προσκυνοῦν στὴν ὕπαιθρον ἀρχίζει καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἐπισκέπτεται «τὸ θαυματουργὸ ἐκεῖνο ἔδαφος» καὶ νὰ ἀπευθύνει νοερὴν προσκύνῃ στὴν Θεοτόκον. Ὑπαίθριες λειτουργίαι ἀρχίζουν νὰ τελοῦνται στὸν χῶρον, περισσότερα πλήθη νὰ συρρέουν καὶ τὰ θαύματα νὰ συνεχίζονται, ὁπότε ὁ Κύρος ἀποφασίζει νὰ ἰδρύσῃ ναὸ στὴν Θεοτόκον, (παρ. 8-9).

⁶ Προφανῶς τὴν ἡμέρα τῆς μνήμης τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τὰ ὁποῖα σύμφωνα μὲ τὸ *Τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας* ἐτελοῦντο τὴν 5ῃ Μαΐου. (βλ. Mateos, *Typicon*, σ. 282). Ὁ Γεδεών, *Ἐκκλησίαι*, σ. 124, τὰ τοποθετεῖ στὴν 4ῃ Νοεμβρίου.

Μετά ἀπὸ αἴτησή του ὁ αὐτοκράτορας τοῦ δωρίζει τὸν κήπο καὶ ὁ Κῦρος καλύπτει μὲ μικρὸ οἶκισμα τὸν χώρο ποὺ φύτεψε ὁ κρίνος, καὶ χτίζει ναὸ σὲ ὁλόκληρο τὸ οἰκόπεδο τοῦ κήπου. Ὁ ναὸς ποὺ σώζεται τὸν καιρὸ ποὺ γράφεται ἡ *Διήγησις* ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ χτίστηκε ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας. Ὁ συγγραφέας ἀποφεύγει εὐσχημα νὰ τὸν περιγράψει (παρ. 10). Τονίζεται ἐπίσης ὅτι πρὶν ἀπὸ αὐτὸν τὸν ναὸ δὲν ὑπῆρξε ἄλλος πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ οἰκοδόμησις τέτοιων ναῶν ξεκινᾷ μὲ τὸν αὐτοκράτορα Λεόντα Α΄ (457-474), (παρ. 11). Στὴν συνέχεια ἀναφέρεται τὸ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι ἀφιερωμένη στὴν Θεοτόκο σύμφωνα μὲ τὴν Θεία θέλησις πρὶν τὴν δημιουργία καὶ τὸ ἴδιο καὶ ὁ συγκεκριμένος ναός. Καὶ αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴν προστασία, ποὺ λαμβάνει ἡ πόλις ἐκ μέρους τῆς Θεοτόκου ἐναντίον τῶν ξένων ἐθνῶν ποὺ τὴν ἔχουν πολιορκήσει μάταια ἀπὸ ξηρὰ καὶ θάλασσα. (παρ. 12).

Ἡ ἀφήγησις περνᾷ στὸν Κῦρο, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν γνώμη τοῦ συγγραφέα θὰ πρέπει νὰ ἦταν εὐσεβὴς καὶ νὰ ἔκτισε τὸ ναὸ μετὰ ἀπὸ ὄραμα τῆς Θεοτόκου. Γιὰ ἐπιβεβαίωσις τῆς ἁποψῆς του παραθέτει μίαν ἄλλη ἱστορία σχετικὴ μὲ τὴν Θεοδώρα τὴν σύζυγο τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αὐτὴ, ἀφοῦ θεράπευτηκε ἀπὸ κάποια ἀσθένεια ὅταν ἐπισκέφθηκε τὸν ναὸ *τῶν Κύρου* θέλησε νὰ τὸν ἐπεκτείνει. Ἄν καὶ συμφώνησε ὁ Ἰουστινιανός, ὄραμα τῆς Θεοτόκου τοὺς ἀπέτρεψε, ὅποτε ἔκτισαν τὸν ναὸ τῆς Ἀγίας Ἄννας τῆς μητέρας τῆς Θεοτόκου κοντὰ στὸν ναὸ *τῶν Κύρου*. (παρ. 13-15).

Ὁ συγγραφέας ὑποθέτει ὅτι ἡ Θεοτόκος ἀπέτρεψε τὸν Ἰουστινιανὸ διότι ὁ ἴδιος εἶχε ἐπιδοθεῖ σὲ ὑπερβολικὰ ἀνοικοδομήσεις κτιρίων καὶ τὴν Θεοδώρα διότι, ὅπως λένε παλαιότερες πηγές, δὲν ἦταν καὶ τόσο ἀμέμπτου ἠθικῆς καὶ αὐτὴ ἡ ἀποτροπὴ ἴσως τὴν ὀδηγοῦσε σὲ πιὸ συγκρατημένη ζωὴ. Ἐπιπλέον, πιθανὸν ἡ εὐλάβεια τοῦ Κύρου νὰ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνην τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ νὰ προτίμησε τὴν προσφορά του ἡ Θεοτόκος. Τονίζεται τέλος ὅτι γιὰ αὐτὴν τοῦ τὴν εὐσέβεια ὁ Κῦρος ἔγινε ἐπίσκοπος στὴ Φρυγία, (παρ. 16-18).

Στὶς τελευταῖες πέντε παραγράφους (19-23) ὁ συγγραφέας στρέφεται σὲ ἀλληγορικὴ – βιβλικὴ ἐρμηνεία τοῦ κρίνου καὶ τοῦ κήπου μὲ ἀναφορὰ σὲ χωρία ἀπὸ τὸ *Ἄσμα ἁσμάτων*. Ἡ σύνδεσις αὐτοῦ τοῦ τμήματος ποὺ πιθανὸν νὰ ἦταν σὲ ἔκτασι σχεδὸν ὅσο κάλυπταν καὶ οἱ πρῶτες δεκαοκτὼ παράγραφοι εἶναι ἀρκετὰ χαλαρὴ μὲ ὅ,τι προηγεῖται καὶ ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφο (καὶ τὸ κείμενο) εἶναι κολοβό, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ στροφὴ αὐτὴ τοῦ συγγραφέα στὸ συγκεκριμένο θέμα.

Ἡ μέχρι τώρα ἔρευνα πάντως ἔχει ἐπικεντρωθεῖ στὴν ἀξιολόγησι καὶ ἐρμηνεία τῶν τοπογραφικῶν καὶ προσωπογραφικῶν δεδομένων ποὺ περιέχονται στίς

παραγράφους 7-18. Ἐξ ἄλλου, οἱ παρ. 1-6 καὶ 19-24 ἐκδίδονται γιὰ πρώτη φορά στὴν παροῦσα μελέτη.

Γιὰ νὰ συνοψίσουμε, τὸ ὑπὸ ἔκδοση κείμενο χωρίζεται σὲ τρία μέρη: πρῶτον, μία ρητορικὴ εἰσαγωγή, ἢ ὅποια ξεκινᾷ ἕναν λόγο ἐγκωμιαστικὸ καὶ σταματᾷ ἀπότομα μὲ μία βιογραφικὴ ἐπισκόπηση τῆς Θεοτόκου (παρ. 1-6), δεύτερον, ἕνα ἀφηγηματικὸ τμῆμα, ποὺ παραθέτει τὴν (ἐλλιπῆ) ἀφήγηση τῆς ἱδρύσεως τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου *τῶν Κύρου* καὶ στὸ ὅποιο περιέχονται ὅλες οἱ καθαρὰ ἱστορικὲς πληροφορίες (προσωπογραφικά, τοπογραφικὰ στοιχεῖα, καὶ ἱστορικὰ γεγονότα) (παρ. 7-18) καί, τρίτον, μία θεολογικὴ – ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῶν λέξεων κῆπος καὶ κρίνος μὲ βάση χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τὸ *Ἄσμα ἁσμάτων*, ἐλάχιστο μέρος τῆς ὁποίας διασώζεται (παρ. 19-24).

2. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΤΟΥ

A) Χρονολόγηση της *Διήγησης*.

Ἐλάχιστα στοιχεῖα μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴν κατὰ προσέγγιση χρονολόγηση αὐτοῦ τοῦ κειμένου. Τὰ δύο ἀδιαμφισβήτητα χρονικά ὅρια εἶναι ἡ χρονολόγηση τοῦ ἴδιου τοῦ χειρογράφου τῆς Μονῆς Ἰβήρων, ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο, στὸν 12ο αἰώνα (=terminus ante quem), καὶ (τὸ χαμηλότερο) ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους τὸ 626, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται μία ἀρκετὰ σαφὴς νύξη στὴν παρ. 12 (βλ. συζήτηση παρακάτω). Δυστυχῶς ὅμως, ἡ φράση «ἐθνῶν... πολλάκις ἐφορμησάντων» ὑποβάλλει τὴν κατανόηση περισσοτέρων τῆς μιᾶς πολιορκιῶν, ὁπότε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζουμε ἂν ὁ συγγραφέας εἶχε ὑπ' ὄψιν τὶς πολιορκίες τοῦ 676-678 καὶ 717-718 ἀπὸ τοὺς Ἀραβες ἢ ἀκόμη καὶ ἐκείνη τοῦ 941 ἀπὸ τοὺς Ρῶς γιὰ νὰ καθορίσουμε μὲ ἀσφάλεια τὸ δεῦτερο (=post quem) χρονολογικὸ ὄριο τοῦ κειμένου.

Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ξεκινᾷ ἡ σύνδεση τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ μὲ τὴν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου, ἀλλὰ ἡ σχετικὴ Συναξαριακὴ καταχώριση,—ἡ ὁποία ἀναφέρει τὴν μνήμη του στὴν 1η Ὀκτωβρίου, τὸ ὅτι ἀπὸ θαυματουργὸ ὄνειρο στὴν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου ξεκίνησε νὰ συνθέτει κοντάκια, καὶ τὸ ὅτι ἔμενε σ' αὐτὴν τὴν ἐκκλησία ὅπου καὶ θάφτηκε—, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι προγενέστερη τοῦ 10ου αἰώνα.¹ Δυστυχῶς ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κείμενο τῆς *Διήγησης* δὲν σώζεται στὴν πλήρη του μορφή, δὲν ἐπιτρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε αὐτὸ τὸ στοιχεῖο γιὰ περαιτέρω περιορισμὸ τῶν χρονολογικῶν ὁρίων, καθὼς δὲν μπορούμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι σχετικὰ μὲ τὸ ἂν στὸ χαμένο τμήμα τῆς *Διήγησης* ἀναφερόταν ἢ δὲν ἀναφερόταν κάτι γιὰ τὸν Ρωμανό. Ἀξιοσημείωτο πάντως εἶναι τὸ ὅτι ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς φάσεις τῆς ζωῆς τῆς Θεοτόκου ποὺ δίδονται συνοπτικὰ στὴν παρ. 6 τῆς *Διήγησης* προέρχονται ἀπὸ καὶ ἀπηχοῦν τὸ *Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου*,² τὸ ὁποῖο παρὰ τὴν πιθανὴ εὐρεῖα διάδοσή του ἀντιμετωπιζόταν μὲ δυσπιστία ὡς ἀπόκρυφο ἀπὸ τοὺς

¹ Βλ. Ἀγνώστου, “S. Romanos le Mélode”, στὸ *AB* 13 (1894), σσ. 440-442. καὶ *DSp.* XIII (1988), στ. 898, ὅπου καὶ προγενέστερη βιβλιογραφία. Ἡ μία ἀπὸ τὶς κύριες καταχωρίσεις εἶναι αὐτὴ τοῦ *ΣυναξΚΠ*, στήλ. 95-96. Ὅλες οἱ συναξαριακὲς καταχωρίσεις οἱ σχετικὲς μὲ τὸν Ρωμανὸ παρατίθενται καὶ συζητοῦνται στὸ J. Grosdidier de Matons, *Romanos le Melode et les origines de la poésie religieuse a Byzance*, (Paris, 1977), σσ. 159-165.

² Βλ. παρ. 6 τὸ πηγολογικὸ ὑπόμνημα.

πρώιμους πατέρες και αρχίζει να γίνεται πηγή έμπνευσης στην λειτουργική γραμματεία με τον Ρωμανό τον Μελωδό.³

Ο όρος *Λόγος διηγηματικός* που βρίσκουμε στον τίτλο, άπαντá και σέ τίτλο έργου του Γερμανού Ι Κωνσταντινουπόλεως (δεύτερο μισό 7ου αιώνα – πρώτο τρίτο(;) 8ου αϊ.),⁴ αλλά και σέ μεταγενέστερο έργο του 16ου αιώνα⁵ και δέν μπορεί νά άποτελέσει χρονολογική ένδειξη. Από την άλλη είναι μια καθαρή ένδειξη για την ρητορική παιδεία του συγγραφέα μια και τó *διήγημα* άποτελεϊ σημαντικό κεφάλαιο τών *Προγυμνασμάτων*.⁶

Ο ίδιος ó συγγραφέας δίνει κάποιες άόριστες χρονολογικές άναφορές: Συγκεκριμένα, στην παρ. 12 άναφέρεται στον Ίουστινιανό Α΄ ως «Ίουστινιανῷ τῷ πάλαι βασιλεύσαντι». Άν αυτό μπορεί νά άποτελεϊ κάποιαν άμυδρή ένδειξη, ó Ίουστινιανός άναφέρεται ως «ó πάλαι» και από τó *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως* του 10ου αιώνα.⁷ Στην παράγραφο 18, ή πληροφορία ότι ó Κῦρος ó Πανοπολίτης όρίστηκε έπίσκοπος «μιᾶς τών έν Φρυγία έπισκοπῶν» παρουσιάζεται ως «παλαιά παράδοσις». Η πρωιμότερη άναφορά για τόν Κῦρο ως έπίσκοπο του Κοτυαείου Φρυγίας βρίσκεται στον Ίωάννη Μαλάλα (6ος αιώνας).⁸ Και έδῶ τó «παλαιά» μᾶς παραπέμπει στην Ίουστινιάνεια περίοδο, αλλά δέν ύπάρχει καμμία βεβαιότητα σχετικά με τόν άν αυτό σημαίνει τρεῖς ή τέσσερις (ή και περισσότερους) αἰῶνες πρίν την συγγραφή τῆς *Διήγησης*.

Συνοψίζοντας, πρὸς τó παρὸν θά λέγαμε ότι ή συγγραφή τῆς *Διήγησης* μπορεί νά έγινε όποτεδήποτε μεταξύ του 626 και του 12ου αἰ. αλλά δέν αποκλείεται νά περιορίσουμε την περίοδο συγγραφῆς σέ στενότερο χρονολογικό πλαίσιο.

B) Τό κείμενο, ó συγγραφέας, και οι πηγές του.

Έσωτερικές ένδείξεις ύποδεικνύουν ότι τó κείμενο γράφτηκε για δημόσια άπαγγελία στην έκκλησία, τó πιθανότερο κατά την ήμέρα τών έγκαινίων του ναοῦ

³ Βλ. M. Cunningham, "The Use of the *Protevangelion of James* in Eighth-Century Homilies on the Mother of God" στο L. Brubaker and M. B. Cunningham (eds.), *The Cult of the Mother of God in Byzantium, Texts and Images*, (Farnham, Ashgate, 2011), σσ. 166-168.

⁴ Βλ. παρακάτω πηγολογικό υπόμνημα στον τίτλο του κειμένου.

⁵ *Λόγος ιστορικός τε άμα και διηγηματικός εις τόν θεϊόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου* του Δαμασκηνού Στουδίτη.

⁶ Περισσότερα βλέπε παρακάτω κεφ. 8, σημ. 1.

⁷ *ΣυναξΚΠ*, στ. 924, «...Ίουστινιανού του πάλαι βασιλέως». Κάποιες άλλες άναφορές σέ άλλες πηγές στον «Ίουστινιανό τόν πάλαι» είναι πιθανότερο νά γίνονται με αυτό τόν τρόπο για νά γίνει διάκριση από τόν Ίουστινιανό Β΄.

⁸ Βλ. παρακάτω Κεφ. 3, σημ. 20.

στις 5 Μαΐου.⁹ Όλη σχεδόν ή παρ. 5 επιτρέπει αυτή την υπόθεση. Ο συγγραφέας άπευθύνεται στον ιερό και φιλόθεο χορό τών άνδρων οί όποιοι έχουν συγκεντρωθεί στον ιερό «τουτονί της παρθένου ναόν»¹⁰ και σε όσους έχουν εύεργετηθεί από τὰ θαύματά της και στρεφεται πρὸς αὐτούς για μιὰ ακόμη φορά στην παρ. 13: με τή φράση «...πιστωθεῖεν δ' ἂν οί παρόντες τὰ λεγόμενα...». Επίσης ή έκφραση «κατὰ τήνδε τήν βασιλεύουσαν» (παρ. 11) ύποδεικνύει ὅτι ὁ λόγος έκφωνεῖται στην Κωνσταντινούπολη. Τὸ ἴδιο και ή έκφραση «ή πόλις αὕτη» τής παρ. 12

Τὸ κείμενο τὸ ἴδιο εἶναι χαρακτηριστικό δείγμα Βυζαντινῆς Άγιολογίας ύψηλοῦ ὕφους, ὅπως αὐτή περιγράφεται από τὸν I. Ševčenko.¹¹ Μακροπερίοδος λόγος, με λέξεις και ρηματικούς κυρίως τύπους από τήν Άττική διάλεκτο.¹² Σπάνιες λέξεις ή και ἄπαξ λεγόμενα πάλι πάνω σε άττικίζον πρότυπο¹³ αλλά και λέξεις πού κυρίως άπαντοῦν σε φιλοσοφικά κείμενα¹⁴ ή παραπέμπουν σε Νεοπλατωνικό ή νεοπλατωνίζον λεξιλόγιο και άνάγονται στους πρώτους μ.Χ. αἰῶνες,¹⁵ καθώς και λεξιλόγιο πού άποτελεῖ «σήμα κατατεθέν» θὰ λέγαμε, τοῦ Γρηγορίου Νύσσης και τοῦ Ψευδο-Διονυσίου Άρεοπαγίτη.¹⁶ Άλλα, επιμέρους χαρακτηριστικά τής γραφῆς τοῦ άνωνύμου συγγραφέα εἶναι ή ιδιαίτερη προτίμησή του στην εύκτική, στίς πολυσύνθετες λέξεις, ιδίως ρήματα, επίθετα, και μετοχές, στο ύπερβατό σχῆμα και στην άττική σύνταξη.

Όλα τὰ παραπάνω εἶναι ένδεικτικά για τὸ επίπεδο παιδείας τοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος σε αντίθεση με ὅτι γνωρίζουμε από άλλους συγγραφείς ακολουθεῖ τήν τακτική νὰ παραφράζει τίς πηγές του χρησιμοποιώντας κυρίως συνώνυμα ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι δύσκολο νὰ έντοπιστοῦν αὐτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ή φράση «λόγων ὁμοίων νιφάσι χειμεριναῖς» (παρ. 10), ή ὁποία παραφράζει τὸν στίχο, 3.222 τής

⁹ Mateos, *Typicon*, σσ. 282.

¹⁰ Ένδειξη ὅτι ὁ λόγος έκφωνεῖται *in situ*. Ἰδια φράση και στίς παρ. 13: «τουτονί τὸν ναὸν ἐξεργάσασθαι». και παρ. 14 «πρὸς τουτονί τὸν ναὸν εἰσεφοίτησε» και πρβλ. παρ. 14: «τὴν παροῦσαν κατασκευήν...».

¹¹ I. Ševčenko, "Levels of Style in Byzantine Prose", *JÖB* 31 (1981), σσ. 291 και 301-303.

¹² Τὰ παραδείγματα έχουν αντιβληθεῖ με τίς καταχωρήσεις στὸ *LSJ* και τὸ *TLG*. Π.χ. «σκέμμα» (παρ. 9, Πλάτων, *Republica*), «ἐξαγώνιος», (παρ. 1, Αἰσχίνης), «περίνοια» (παρ. 4, Πλάτων, *Axiochus*) «άντιταλαντεύσαντες», «άντιτιμήσαντες» (παρ. 15), «άνεγχευμένους, μετενηνεγμένους» (παρ. 16), «εἰδοπεποιημένον» (παρ. 24), κλπ..

¹³ Π.χ. αντιπροσθοῦσα (ἄπαξ λεγ., παρ. 4).

¹⁴ Π.χ. γενηρᾶς (παρ. 1. Αριστοτέλης, *de Generatione animalium*).

¹⁵ Π.χ. «περιπεζίου» (παρ. 1, Πρόκλος Διάδοχος), «συνουσιωμένην» (παρ. 2, Δαμάσκιος, *De principiis*), «παραγωγή», κλπ..

¹⁶ Π.χ., «ύπερφυής, τελεσιουργουμένης, κρυφιομύστου, μυσταγωγίας», (παρ. 5), «έμβατεύουσα» (παρ. 18, Γρηγ. Νύσσης), κλπ..

Ιλιάδος: «...ἔπεα νιφάδεσσιν εἰκότα χειμερίησιν».¹⁷ Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τῆς φράσεως «...καὶ τὴν ἦτταν ὡς νίκην προκρίναι θελήσειε» (παρ. 3) ποὺ παραλλάσει τὴν φράση: «...ἀσπάσομαι τὴν ἦτταν ὡς νίκην», ἀπὸ τὴν *Ἐπιστολὴ* 1236, 3.2 τοῦ Λιβανίου. Ἀκόμη πιὸ σύνθετη περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ πρόταση «ὁ μὲν λόγος ὡς ἐξ ὑλικῶν ἐκφωνούμενος ὀργάνων...», ποὺ φαίνεται νὰ συνδυάζει τὸ χωρίο ἀπὸ τὰ *Testimonia adversus Judaeos*, PG 46, 196.50-51: «Οὐ Λόγος οὖν ὑπάρχει ἀέρος τύπωσις σημαντικὴ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφερομένη...» μὲ τὸ χωρίο *Contra Eunomium* 2.1.391.1-3: «...ἡ κατὰ τὸν νοῦν ἐνέργεια λόγος ἐστὶν οὐδὲν τῇ ὕλικῇ τῶν ὀργάνων ὑπηρεσία συγχρώμενος», καὶ τὰ δύο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης.

Σὲ κάποια ἄλλα σημεῖα ὅμως τὰ πράγματα γίνονται πιὸ περίπλοκα ἐξ αἰτίας τῶν ὀφειλῶν τοῦ συγγραφέα σὲ φιλοσοφικὰ κείμενα. Γιὰ παράδειγμα, τὸ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέα, φαίνεται ἐπίσης καὶ στὴν πρώτη πρόταση τῆς παρ. 2:

Διττῶν γὰρ ὄντων τῶν λογικῶν, τῶν μὲν αὐλῶν, τῶν δὲ ὑλικῶν, καὶ τῶν μὲν προσκαίρων τε καὶ ρευστῶν, τῶν δὲ ἀρ<ρ>εύστων καὶ αἰδίων καὶ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν συνουσιωμένην ἐχόντων, εἰ καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν καὶ παραγωγὴν τῶν οὐσιῶν τὸ διάφορον ἐκκληρώσαντο, κατὰ γε τὸ λογικὸν ἀξίωμα ἥνωνται τε καὶ συνάπτονται, κἂν πρὸς τὰ διαλλάττοντα (fol. 175v) τῶν ἐνεργειῶν εἶδη, τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐναποφέρονται.

Ἄν καὶ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἐντοπιστεῖ ἡ πηγή, τὸ νόημα εἶναι ἀρκετὰ ἀπλὸ (βλ. παρακάτω μετάφραση κεφ. 8). Ὡστόσο, ἡ φρασεολογία στὸ πρῶτο τμῆμα (Διττῶν... ἐχόντων) παραπέμπει σὲ χωρίο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης τοῦ ὁποῖου τὸ νόημα δίδεται πολὺ περιληπτικά (*In Canticum canticorum*).¹⁸ Τὸ δεύτερο τμῆμα (εἰ καὶ... ἐναποφέρονται) παραπέμπει σὲ σχολιαστὲς κυρίως τῶν *Κατηγοριῶν* τοῦ Ἀριστοτέλη.

¹⁷ Γιὰ τὴν διαδικασία τῆς παράφρασης ἰδίως μονόστιχων γνωμικῶν προτάσεων βλ. τώρα, V. Liapis, "How to Make a Monostichos: Strategies of Variation in the "Sententiae Menandri"", στὸ *Harvard Studies in Classical Philology* 103 (2007), σσ. 261-298.

¹⁸ Γρηγόριος Νύσσης, *In Canticum canticorum*, (ἐκδ. Langerbeck, σσ. 173.7-174.13: «...διχῇ τέμνεται κατὰ τὴν ἀνωτάτω διαίρεσιν ἡ τῶν ὄντων φύσις· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν αἰσθητὸν καὶ ὕλῳδες, τὸ δὲ νοητὸν τε καὶ αὐλὸν. αἰσθητὸν μὲν οὖν λέγομεν ὅσον τῇ αἰσθήσει καταλαμβάνεται, νοητὸν δὲ τὸ ὑπερπῖπτον τὴν αἰσθητικὴν κατανόησιν. ἐκ τούτων τὸ μὲν νοητὸν ἄπειρόν ἐστὶ καὶ ἀόριστον, τὸ δὲ ἕτερον πάντως τισὶ διαλαμβάνεται πέρασιν. πάσης γὰρ ὕλης τῷ ποσῷ τε καὶ τῷ ποιῷ διειλημμένης ἐν ὄγκῳ καὶ εἶδει καὶ ἐπιφανείᾳ καὶ σχήματι, πέρας γίνεται τῆς περὶ αὐτὴν κατανόησεως τὰ περὶ αὐτὴν θεωρούμενα, ὡς μηδὲν ἔχειν τὸν τὴν ὕλην διερευνώμενον ἔξω τι τούτων ἐν φαντασίᾳ λαβεῖν· τὸ δὲ νοητὸν τε καὶ αὐλὸν τῆς τοιαύτης περιοχῆς καθαρεῦον ἐκφεύγει τὸν ὅρον ἐν οὐδενὶ 174 περατούμενον. πάλιν δὲ καὶ τῆς νοητῆς φύσεως διχῇ διηρημένης ἡ μὲν ἄκτιστός ἐστι καὶ ποιητικὴ τῶν ὄντων, αἰεὶ οὐσα ὅπερ ἐστὶ καὶ πάντοτε ὡσαύτως ἔχουσα, κρεῖττον τε προσθήκης ἀπάσης καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἀγαθῶν ἀνεπίδεκτος, ἡ δὲ διὰ κτίσεως παραχθεῖσα εἰς γένεσιν πρὸς τὸ πρῶτον αἴτιον αἰεὶ βλέπει τῶν ὄντων καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ ὑπερέχοντος διὰ παντὸς ἐν τῷ ἀγαθῷ συντηρεῖται καὶ τρόπον τινὰ πάντοτε κτίζεται διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἐπαυξήσεως πρὸς τὸ μείζον ἀλλοιουμένη, ὡς μηδὲ ταύτη τι πέρας ἐνθεωρεῖσθαι μηδὲ ὄρω τινὶ τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον αὐξήσιν αὐτῆς περιγράφεσθαι, ἀλλ' εἶναι πάντοτε τὸ αἰεὶ παρὸν ἀγαθόν, κἂν ὅτι μάλιστα μέγα τε καὶ τέλειον εἶναι δοκῇ, ἀρχὴν τοῦ ὑπερκειμένου καὶ μείζονος,...

Μάλιστα, τὸ κείμενο ποὺ νοηματικὰ βρίσκεται πλησιέστερα στὸ δεύτερο τμήμα τοῦ παραπάνω χωρίου προέρχεται ἀπὸ τὸν κατὰ πολὺ μεταγενέστερο Γεώργιο Σχολάριο (15ος αἰ.) καὶ δίνει μιὰ ὑποψία ὅτι καὶ ὁ συγγραφέας τῆς *Διήγησις* ὅπως καὶ ὁ Σχολάριος εἶχαν κατὰ νοῦν τὸν Πορφύριο:

Δεύτερον, ζητεῖται εἰ ἡ οὐσία ἐστὶ γένος τῶν ὑλικῶν καὶ αὐλῶν οὐσιῶν· καὶ λέγω πρὸς τοῦτο ἄνευ ἐπιχειρημάτων, ὅτι, ὡς τῷ Πορφυρίῳ δοκεῖ, ἡ οὐσία διαιρεῖται πρώτη διαιρέσει εἰς τὴν σωματικὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀσώματον· ἔστιν ἄρα γένος αὐτῶν, καὶ ἐπομένως καὶ τῶν αὐλῶν καὶ ὑλικῶν· ἡ γὰρ ἀσώματος οὐσία ἐστὶν οὐσία αὐλὸς κεχωρισμένη πάσης ὕλης, καὶ ἡ σωματικὴ αὐτῆς ὁμοίως καὶ ὑλικὴ ἐστὶν. Ἀλλὰ διοριζόμενος λέγω, ὅτι αἱ οὐσίαι αἱ ὑλικαὶ καὶ αὐλοὶ εἰσὶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει τῷ λογικῷ, ἀλλ’ οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει τῷ φυσικῷ. Καὶ τὸ πρῶτον δείκνυμι οὕτως. Τὸ γένος τὸ λογικὸν λαμβάνεται ἀπὸ τινος κοινοῦ λόγου· ὅθεν τὰ ἔχοντα ἓνα κοινὸν λόγον, ὅς ἐστιν ἔξω τοῦ λόγου τῶν διαφορῶν τῶν διαιρουσῶν αὐτὸ τὸ κοινόν, ἐν τῷ αὐτῷ λογικῷ εἰσι γένει. Ἀλλ’ αἱ ὑλικαὶ καὶ αὐλοὶ οὐσίαι ἔχουσιν ἓνα λόγον κοινὸν ἔξω τοῦ λόγου τῶν διαφορῶν τῶν διαιρουσῶν τὸ γένος, ὅς ἐστι τὸ καθ’ αὐτὸ ὑφεστάναι. Εἰσὶν ἄρα αἱ ὑλικαὶ καὶ αὐλοὶ οὐσίαι ἐν τῷ αὐτῷ γένει τῷ λογικῷ. Τὸ δεύτερον δὲ δείκνυμι οὕτως. Ἐκεῖνα οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει τῷ φυσικῷ ἅπερ οὐ κοινωνοῦσιν ἐν τῇ αὐτῇ ὕλῃ· τοιαῦτα δὲ εἰσὶν αἱ ὑλικαὶ οὐσίαι καὶ αὐλοὶ· αἱ μὲν γὰρ αὐλοὶ οὐκ ἔχουσιν ὕλην, αἱ δὲ ὑλικαὶ ἔχουσιν· ἄρα, καὶ τὰ λοιπά.¹⁹

Ἐπιπλέον, τὸ τελευταῖο μέρος τῆς παραπάνω περιόδου τῆς *Διήγησις*, εἶναι πολὺ κοντὰ ὡς ἔκφραση μὲ ἓνα ἄλλο χωρίο ἀπὸ τὸ *De natura hominis*, τοῦ Νεμεσίου Ἑμέσης (ed. Morani, 2.246-7: «...δῆλον ἐκ τοῦ κατ’ εἶδος ἕκαστον ζῷον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας, εἰ μὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον...»), ἃν καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ συγκεκριμένου χωρίου σχετίζεται μὲ τὴν συμπεριφορὰ τῶν ἀλόγων ζώων.

Ἕνα πάρα πολὺ ἐνδιαφέρον δάνειο τοῦ συγγραφέα ἐντοπίζεται στὴν φράση «...σύλληψις ἄρρητος δι’ ἀρχαγγελικῶν χειλέων ἐκφωνουμένη...» ποὺ ἀπαντᾷ στὴν σύντομη ἐπισκόπηση τῆς βιογραφίας τῆς Θεοτόκου στὴν παράγραφο 6. Ἡ ἀκουστικὴ διάσταση τῆς συλλήψεως τοῦ Χριστοῦ μέσω τῆς φωνῆς (ἐδῶ χειλέων) τοῦ ἀρχαγγέλου ἐμφανίζεται ἐλάχιστες φορές στὴν θεολογικὴ γραμματεία τοῦ Βυζαντίου πρὶν τὸν 11ο αἰώνα.²⁰ Ἡ πρώτη μνεῖα εἶναι σὲ ἓναν λόγο *De incarnatione domini* τοῦ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως ποὺ πρέπει νὰ ἐκφωνήθηκε ὅταν ἦταν Πατριάρχης

¹⁹ Γεννάδιος Σχολάριος, *Commentarium in Aristotelis Categorias*, στὸ M. Jugie, L. Petit and X. A. Siderides (eds.), *Oeuvres complètes de Georges (Gennadios) Scholarios*, vol. 7 (Paris, 1936), 5.97-113.

²⁰ Στὴν ὑμνογραφία τὸ θέμα εἶναι διαφορετικὸ ἂν ἀναλογιστεῖ κανεὶς ὅτι, γιὰ παράδειγμα, ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος ἀπευθύνεται στὴν ἀκοή τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ οἱ ὑμνογραφικὲς ἐξελίξεις εἶναι μεταγενέστερες τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ.

(434-444).²¹ Ἡ δεύτερη βρίσκεται στὸ *De incarnatione domini* τοῦ Θεοδορήτου Κύρου.²² Καὶ ἡ τρίτη εἶναι στὸν συντομώτατο καὶ μοναδικὸ σωζόμενο λόγο τοῦ κτίτορα τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου, στὸν *Λόγο εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ* τοῦ Κύρου Πανοπολίτη, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἄνδρες ἀδελφοί, ἡ γέννησις τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σιωπῇ τιμάσθω, ὅτι ἀκοῇ καὶ μόνῃ συνελήφθη ἐν τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν».²³

Γιὰ αὐτὴ τὴν σύντομη ὁμιλία ὑπάρχει κάποια βιβλιογραφία,²⁴ στὴν ὁποία μέσῳ τῆς «δι' ἀκοῆς» συλλήψεως τονίζεται ιδιαίτερα ἡ ἐκ παρθένου γέννηση τοῦ Χριστοῦ²⁵ καὶ τὸ ἀπαραβίαστον τῆς παρθενίας τῆς Θεοτόκου καὶ μετὰ τὸν τόκο. Τὸ ἀπαραβίαστο τῆς παρθενίας ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ στὴν φράση ποὺ ἀκολουθεῖ στὴν *Διήγησι* τὴν φράση ποὺ μόλις συζητήσαμε.²⁶ Προφανῶς ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς *Διήγησις* θὰ εἶχε εὐκόλη πρόσβαση σὲ αὐτὸν τὸν σύντομο λόγο διότι παραδίδεται καὶ ἀπὸ τὴν *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μαλάλα. Τὸ γεγονός, ὅπως τονίζει καὶ ὁ T. Gregory, εἶναι ὅτι αὐτὰ τὰ σύντομα λόγια ἐντάσσονται στὸ ἱστορικὸ-θεολογικὸ κλίμα τῆς περιόδου μετὰ τὴν Τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (Ἐφεσος 431) κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὀρθόδοξη θεολογία περὶ τῆς Θεοτόκου διατυπώθηκε ὀριστικὰ καὶ ἀναδεικνύουν τὸν Κῦρο ὡς ἕναν ὑπερασπιστὴ τῆς Θεοτόκου.²⁷ Κατὰ συνέπεια, ἡ ὀρθοδοξία τοῦ συγγραφέα τῆς *Διήγησις* ἐπιβεβαιώνεται ὅσον ἀφορᾷ τὴν Θεοτόκο μὲ τὴν ἔστω καὶ ἔμμεση παραπομπή σὲ ἕναν τέτοιο λόγο. Ἐὰν ὁ ἴδιος ἀποδειχθεῖ καὶ Κυριώτης, ὅπως θὰ προτείνουμε παρακάτω, τότε ἡ ἀναφορὰ στὸν λόγο τοῦ πρώτου γνωστοῦ Κυριώτη ἀποκτᾷ ιδιαίτερο νόημα.

Δύο ἐπιμέρους ἀναφορὲς τοῦ συγγραφέα τῆς *Διήγησις* στὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὴν Θεοδώρα (παρ. 16 καὶ 17) δείχνουν ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε γνώση τοῦ περιεχομένου τῶν *Ἀνεκδότων* τοῦ Προκοπίου.²⁸ Αὐτὸ εἶναι ιδιαίτερα σημαντικὸ διότι ἡ μέχρι τώρα

²¹ Ἔκδ. N. Constat, *Proclus of Constantinople and the Cult of the Virgin in Late Antiquity* [Supplements to Vigiliae Christianae 66], (Leiden – Boston, Brill, 2003), σ. 199.47-48: «...ὁ Λόγος δι' ἀκοῆς εἰσεπήδα».

²² PG 75, 1460.42-44: «...δι' ἀγγελικῆς φωνῆς τὸν τόκον προμηνυσάσης καὶ τῆς συλλήψεως τὸν τρόπον προερμηνευσάσης».

²³ Βλ. Theophanes, *Chronographia*, σ. 97.11-14.

²⁴ Βλ. παρακάτω κεφ. 3, σημ. 11.

²⁵ Ἡ ἐξ ἀκοῆς σύλληψη ἐπιβεβαιώνει ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν δογματικὴν θέση.

²⁶ Παρ. 6: «...σύλληψις... τὸ τῆς παρθένου καθαρὸν καὶ ἀπαθὲς ἀτάραχον φυλάττουσα, καὶ μετὰ ταῦτα τόκος... παρθένος καὶ μήτηρ ἐν ταυτῷ».

²⁷ Βλ. T. Gregory, “The Remarkable Christmas Homily of Kyros Panopolites” στὸ GRBS, 16 (1973), σσ. 323-324.

²⁸ Βλ. παρακάτω, κεφ. 8, σημ. 27 καὶ 29.

πρωιμότερη μαρτυρία για την ύπαρξη τῶν *Ἀνεκδότων* παραδίδεται ἀπὸ τὴν *Σούδα*.²⁹ Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι τὰ ἀρνητικὰ σχόλια τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν οἰκοδομικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ γιὰ τὶς συκοφαντίες κατὰ τῆς Θεοδώρας, δείχνουν γνώση τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου τοῦ Προκοπίου καὶ ὄχι τῶν ἐλάχιστων πληροφοριῶν ποὺ προσφέρει ἡ *Σούδα*.³⁰ Ἀσχετα ἀπὸ τὸ ἂν ἡ *Διήγησις* εἶναι προγενέστερη ἢ μεταγενέστερη τοῦ 10ου αἰῶνα, τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ μίαν ἐπιπλέον μαρτυρία γιὰ τὰ *Ἀνέκδοτα*. Μία προσεκτικότερη ἀνάγνωση τοῦ σχετικοῦ μὲ τὴν Θεοδώρα χωρίου τῆς *Διήγησις* δείχνει ὅτι καὶ ὁ συγγραφέας τῆς θὰ πρέπει νὰ προβληματίστηκε γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ κειμένου τοῦ Προκοπίου,³¹ ἂν καὶ φαίνεται νὰ τὸν ἐκτιμᾷ ιδιαίτερα (παρ. 17): «Καὶ ἄλλως διεβάλλετο τὰ τῆς βασιλίδος³² καὶ συζύγου [=Θεοδώρας], καθά που περὶ αὐτῆς βίβλοις σοφῶν ἀνατέτακται. Καὶ εἰ μὲν ἄληθῆ, λέγειν οὐκ ἔχω, διεβάλλετο δ' οὖν».

Ἦδη ἔχουμε ὀρίσει ὡς *terminus post quem* γιὰ τὴν συγγραφὴ τῆς *Διήγησις* τὸ ἔτος 626, δηλαδὴ τὸ ἔτος τῆς ἀποτυχημένης πολιορκίας τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους. Ἡ πρόταση αὐτὴ στηρίζεται στὸ ἐξῆς χωρίο ἀπὸ τὴν παρ. 12 τῆς *Διήγησις*:

Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν πολλάκις κατ' αὐτῆς ἐφορησάντων *ἐθνῶν* εἰς *χεῖρας* αὐτὴν κατέχειν οἰομένων καὶ ὡς *ὡὰ καταλελειμμένα* ἐλεῖν, τοσαύτης πειραθέντων τῆς ἀνικῆτου καὶ ἀοράτου ταύτης δυνάμεως, ὡς ἀορασία περιβληθῆναι καὶ ὑφ' ἐαυτῶν συντριβῆναί τε καὶ διολωλέναι καὶ γῇ καὶ θαλάσῃ καταστρωθέντα παρὰ πόδας εὐρεῖν τῆς ἐαυτῶν θρασύτητος τὰ ἐπίχειρα.

Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους καὶ τοὺς Ἀραβες ὑπάρχει ἀρκετὸ ὑλικὸ στὶς πρωτογενεῖς πηγές, καὶ πλούσια βιβλιογραφία.³³ Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι στὶς κύριες πηγές, ὅπως τὸ *Πασχάλιον*, *Χρονικὸν*

²⁹ Βλ. A. Kaldellis, *Prokopios, The Secret History with Related Texts*, (Edited and Translated, with an Introduction), (Indianapolis IN, 2010), σ. IX. Ἐπίσης Av. Cameron, *Procopius and the Sixth Century*, (London – New York, Routledge, 1985), σσ. 48-49, ὅπου δηλώνεται ὅτι ἡ πρώτη ρητὴ ἀναφορὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν *Σούδα* βρίσκεται στὴν *Ἑκκλ. Ἱστορ.* τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, (PG 147, 244A), καὶ προτείνεται ἡ ὑπόθεση ὅτι πιθανὸν κανένας ἄλλος δὲν γνώριζε τὰ *Ἀνέκδοτα* πρὶν τὸν 10ο αἰῶνα (μὲ πρωιμότερη βιβλιογραφία).

³⁰ *Σούδα*, ri.2479.6-11, (τ. 4, σσ. 201-211): «...ἔγραψε καὶ ἕτερον βιβλίον, τὰ καλούμενα Ἀνέκδοτα, τῶν αὐτῶν πράξεων· ὡς εἶναι ἀμφοτέρω βιβλία θ' ὅτι τὸ βιβλίον Προκοπίου τὸ καλούμενον Ἀνέκδοτα ψόγους καὶ κωμωδίαν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως περιέχει καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς Θεοδώρας, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοῦ Βελισαρίου καὶ τῆς γαμετῆς αὐτοῦ». Να συγκριθεῖ μὲ τὸ κείμενο τῶν παρ. 16 καὶ 17 καὶ τὶς παραθέσεις τῶν σημ. 27 καὶ 29 τοῦ κεφ. 8.

³¹ Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Α. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ Χρονογράφοι*, τ. Α' (Ἀθήνα, ἐκδ. Κανάκη, 1997), σσ. 376-377.

³² Ἀξιοσημείωτο ἴσως εἶναι τὸ ὅτι καὶ ὁ Προκόπιος ἀποκαλεῖ τὴν Θεοδώρα «βασιλίδα».

³³ Μία πρόσφατη ἐπισκόπηση ὑπάρχει στὸ Γ. Τσιαπλές, «Τὸ παλίμψηστο τῆς ιστορικῆς μνήμης: Ἡ πρόσληψη τῆς αβαροπερσικῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινούπολης (626) στὶς σύγχρονες καὶ μεταγενέστερες ρητορικὲς καὶ ἀγιολογικὲς πηγές» στὸ *BYZANTIKA* 32 (2015), σσ. 79-83 καὶ σημ. 2,

καὶ ἡ *Χρονογραφία*³⁴ τοῦ Θεοφάνη, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλές ἀναφορὲς σὲ χιλιάδες νεκροὺς τόσο στὴν θάλασσα ὅσο καὶ στὴν ξηρὰ ἀνάμεσα στοὺς πολιορκητές, δὲν ὑπάρχει κάποια φράση ποὺ νὰ δικαιολογεῖ τὴν ἔκφραση «ἀορασία περιβληθῆναι» τοῦ παραπάνω χωρίου. Ἡ κοντινότερη πηγὴ σὲ αὐτὴν τὴν παράγραφο (πάντοτε σὲ σύγκριση μὲ τὶς ὑπάρχουσες) φαίνεται νὰ εἶναι μία ὁμιλία ποὺ πιθανότατα γράφτηκε τὸ 627³⁵ ἀπὸ κάποιον Θεόδωρο Σύγκελλο, μὲ τὸν μακροσκελῆ τίτλο *Περὶ τῆς τῶν ἀθέων βαρβάρων καὶ Περσῶν κατὰ τῆς Θεοφυλάκτου ταύτης πόλεως μανιώδους κινήσεως καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Θεοτόκου μετ' αἰσχύνης ἐκείνων ἀναχωρήσεως*.³⁶ Τὰ κοινὰ στοιχεῖα ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν χρῆση τοῦ σπάνιου παροιμιακοῦ Βιβλικοῦ στίχου «καὶ ὡς ὡὰ καταλελειμμένα ἐλεῖν» ποὺ ἀπαντᾷ καὶ στὸν Θεόδωρο ὡς περιγραφὴ τῶν Ἀβαρικῶν προθέσεων.³⁷ Τόσο ὁ Θεόδωρος ὅσο καὶ ὅλες οἱ σχετικὲς πηγὲς ἀναφέρουν (ὅπως ὑπονοεῖ καὶ ἡ *Διήγησις*) πολυάριθμους νεκροὺς σὲ γῆ καὶ θάλασσα. Ἡ φράση τῆς *Διήγησις* «τοσαύτης πειραθέντων τῆς ἀνικῆτου καὶ ἀοράτου ταύτης [τῆς Θεοτόκου] δυνάμεως, ὡς ἀορασία περιβληθῆναι καὶ ὑφ' ἐαυτῶν συντριβῆναι καὶ ἀπολωλέναι» ἴσως νὰ ἀπηχεῖ τὰ χωρία τοῦ Θεοδώρου, ὅπου περιγράφεται ἡ Παρθένος νὰ ὠθεῖ τοὺς Ἀβάρους νὰ κάψουν ἀπὸ μόνοι τους τὶς πολιορκητικὲς τους μηχανές.³⁸ Αὐτὴ ἡ κίνησις κατέληξε στὸ νὰ πλημμυρίσει μὲ καπνὸ ὅλη ἡ περιοχὴ μπροστὰ ἀπὸ τὰ τείχη καὶ πάνω ἀπὸ τὴν θάλασσα τοῦ Κερατίου καὶ τὴν ἐπόμενη νὰ μὴν ὑπάρχει ὁρατότητα.³⁹ Ὁ χαγάνος τῶν Ἀβάρων ἐπέστρεψε στὴν χώρα του «πολλά,... τοὺς εἰς τοῦτο θράσους αὐτὸν παρορμήσασιν... ἐπιμεμψάμενος».⁴⁰ Ἄν καὶ ἡ σύνδεση τῶν δύο κειμένων εἶναι ἀρκετὰ χαλαρή, τουλάχιστον χρησιμεύει στὸ νὰ ὀρίσουμε τὸ ἔτος 626/7 ὡς *terminum post quem* γιὰ

4-8, 10-14 (πηγές), σημ. 9 (βιβλιογραφία). Βλ. ἐπίσης J.D. Howard-Johnston, "The Siege of Constantinople in 626" στὸ C. Mango and G. Dagron, *Constantinople and Its Hinterland*, (Aldershot, Ashgate, 1995), σσ. 131-142.

³⁴ Τὸ *De Bello Avarico* τοῦ Γεωργίου Πισίδη φαίνεται μὲ μία πρόχειρη ἀνάγνωσις νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Θεοδώρου Συγκέλλου ποὺ ἐξετάζουμε στὴ συνέχεια.

³⁵ Βλ. Mango – Scott, *Theophanes*, σ. 448, σημ. 7. Βλ. ἐπίσης J.D. Howard-Johnston, "The Siege of Constantinople...", σ. 132, σημ. 2.

³⁶ Ἐκδ. L. Sternbach, "Analecta Avarica", στὸ F. Makk (ed.), *Traduction et commentaire de l'homélie écrite probablement par Théodore le Syncelle sur le siège de Constantinople en 626* [Acta universitatis de Attila Jozsef nominatae. Acta Antiqua et Archaeologica. Tomus 19. Opuscula Byzantina 3], (Szeged, Hungary, 1975), σσ. 74-96.

³⁷ *Αὐτόθι*, σ. 77: «...ὡς ὡὰ καταλελειμμένα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἄραι διανοοῦμενος...»

³⁸ *Αὐτόθι*, σ. 88: «...ἡ δὲ παρθένος ἡ Θεοτόκος ἐνήργει τοῦτο καὶ ἐπραττεν, αὐτόχειρας τοὺς βαρβάρους γενέσθαι κελεύσασα καὶ αὐτοῖς τῶν ἰδίων μηχανῶν τὸν διὰ πυρὸς ἀφανισμόν ἐπιτρέψασα...».

³⁹ *Αὐτόθι*, σ. 88: «...ὥστε δι' ὅλης μὲν τῆς νυκτὸς ἅπαντα τὸν ἀέρα τὸν πρὸς δύσιν τῆς πόλεως τῇ πυρᾷ καταλάμπεσθαι. τῷ δὲ πλείστῳ μέρει τῆς ἐπιούσης ἡμέρας καπνοῦ πλήρη γενόμενον μηδὲ τὴν πόλιν ὁρᾶν μηδὲ αὐτὴν ἡμῖν συγχωρεῖν τότε τὴν θάλασσαν...».

⁴⁰ *Αὐτόθι*, σ. 89.

τὴν *Διήγηση*, ἔστω καὶ μόνο μὲ τὴν ἀναφορὰ στὴν πολιορκία τοῦ 626. Ὡστόσο ἡ παρουσία τῆς ἔκφρασης «πολλάκις κατ’ αὐτῆς ἐφορμησάντων ἐθνῶν» ἀφήνει τὸ ἔδαφος ἀνοιχτὸ γιὰ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς *Διήγησης* μπορεῖ νὰ ὑπονοοῦσε κάποια ἢ κάποιες ἐπιπλέον ἀπὸ τὶς ἐπόμενες πολιορκίες τῆς Κωνσταντινουπόλεως (676-678 καὶ 717-718 ἀπὸ τοὺς Ἀραβες ἢ ἀκόμη καὶ 941 ἀπὸ τοὺς Ρῶς),⁴¹ ὁπότε ὁ *terminus post quem* θὰ πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερος.

Γ) Ἡ *Διήγηση* καὶ ἡ ἀνώνυμη *Διήγησις περὶ τῆς συστάσεως τῶν ἐν τῇ Πηγῇ τῆς Θεοτόκου ναῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς γενομένων θαυμάτων* (στὸ ἐξῆς: *ΔΘΠ*).

Τὸ κύριο τμῆμα τῆς *Διήγησης* τὸ ἐξετάζουμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο μὲ ἔμφαση στὸν ἴδιο τὸν ναὸ καὶ τὸν κτίτορά του, ἀλλὰ ἐδῶ θὰ τὸ ἀντιπαραβάλουμε μὲ ἓνα ἄλλο συγγενὲς κείμενο τοῦ 10ου αἰῶνα, τὴν *ΔΘΠ*, διότι ὑπάρχουν κάποια κοινὰ στοιχεῖα ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ κείμενα.

Στὴν *Διήγηση* παρ. 7-11, ὑπάρχει ἡ ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων ποὺ ὁδήγησαν στὴν ἀνέγερση τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου. Ἐν περιγράμματι ἔχει ὡς ἐξῆς: Κάποιος ἄνθρωπος ποὺ ἦταν τυφλὸς (τὸ πιθανότερο ὄχι ἐκ γενετῆς) βλέπει στὸν ὕπνο τοῦ ὄνειρο στὸ ὅποιο ἡ Θεοτόκος τοῦ ὑποδεικνύει νὰ κόψει ἀπὸ ἓναν κρίνο, ποὺ εἶχε φυτρώσει σὲ κῆπο μέσα στὴν συνοικία τῶν *Κύρων* στὴν Κωνσταντινούπολη, λίγο φλοιό ἀπὸ τὸν μίσχο, νὰ τὸν βρέξει, καὶ νὰ τὸν ἐπαλείψει στὰ τυφλά του μάτια. Μετὰ τρίτη ἐπανάληψη τοῦ ὀνείρου ὁ τυφλὸς ἀκολουθεῖ τὶς ὑποδείξεις καὶ βρίσκει τὴν υἰεῖα του. Ὁ ἰαθεὶς τυφλὸς σὲ ἀνταπόδοση κάνει κάποιες προσφορὰς καὶ πολυτελεῖ δῶρα στὴν Θεοτόκο (ἄγνωστο ποῦ). Τὸ θαῦμα γίνεται γνωστὸ καὶ κόσμος ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τὴν ὑπαιθρο ἀρχίζει νὰ συρρέει στὸν χῶρο ποὺ εἶχε φυτρώσει ὁ κρίνος. Ὁ Κῦρος μαθαίνοντας τὰ συμβάντα καὶ βλέποντας τὰ πλήθη, ἀρχίζει νὰ συχνάζει καὶ νὰ προσκυνεῖ (νοερὰ) τὴν Θεοτόκο στὸν ἱερὸ κῆπο ἐνῶ τὰ θαύματα συνεχίζονται. Τὰ πλήθη συνεχίζουν νὰ συρρέουν καὶ ὑπαίθριες τελετὲς λαμβάνουν χώρα ἐκεῖ. Ὁ Κῦρος ἀποφασίζει νὰ μετατρέψει τὸν χῶρο (ποὺ ἀνῆκε στὸν αὐτοκρατορικὸ οἶκο) σὲ ναὸ τῆς Θεοτόκου. Ἀναφέρει λοιπὸν τὸ θαῦμα καὶ τὰ ὅσα συμβαίνουν στὸν χῶρο καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα (Θεοδόσιο Β΄) νὰ τοῦ δωρήσει τὸν κῆπο. Ὁ αὐτοκράτορας προβαίνει στὴν δωρεὰ καὶ ὁ Κῦρος σύντομα καλύπτει μὲ μικρὸ οἰκισμὰ τὸν χῶρο ποὺ φύτεψε ὁ κρίνος καὶ χτίζει τὸν ναὸ ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ πρῶτος

⁴¹ Βλ. Τσιαπλές, “Τὸ παλίμνηστο...”, σσ. 85-89, γιὰ αὐτὲς τὶς μεταγενέστερες πολιορκίες.

πού χτίζεται ἐντὸς τῶν τειχῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου (τὸ πιθανότερο τὰ χρόνια τῆς πολιτικῆς ἀκμῆς τοῦ Κύρου 439-441, βλ. ἐπὶ κεφ.). Ἀνάμεσα στοὺς ἐπωνύμους πού τυχαίνει νὰ θεραπευθοῦν ἀπὸ ἀσθένεια εἶναι ἡ Θεοδώρα, ἡ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ. Τὰ σχέδιά της, ὅμως γιὰ ἀνακαίνιση καὶ ἐπέκταση τοῦ ναοῦ ματαιώνονται μετὰ ἀπὸ ὄνειρο στὸ ὁποῖο ἡ Θεοτόκος τὴν ἀποτρέπει. Ἀντὶ γιὰ ἐπέκταση τῆς ἐκκλησίας τῶν *Κύρου*, τὸ αὐτοκρατορικὸ ζεῦγος χτίζει τὸν ναὸ τῆς Ἀγίας Ἄννης στὸ Δεύτερο (βλ. ἐπ. κεφ.).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ *ΔΘΠ*, εἶναι μία συλλογὴ 47 θαυμάτων πού συνδέονται μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Θεοτόκου τῆς Πηγῆς ἔξω ἀπὸ τὰ Θεοδόσεια τείχη τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ καλύπτουν μία περίοδο πέντε αἰώνων ἀπὸ τὸν 5ο (πρὶν τὸ 457) μέχρι τὸν 10ο (περίπου 959).⁴² Ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἀντιστοιχίσεις μεταξὺ τῆς *Διήγησης* καὶ τῆς *ΔΘΠ*:

Κατ' ἀρχὰς ἡ ἱδρυση τοῦ ἱεροῦ τῆς Πηγῆς ἀνάγεται σὲ θαῦμα πού σχετίζεται μὲ ἴαση τυφλοῦ: Εἰδικότερα, πρὶν ὁ Λέων Α΄ ἀνέβει στὸν θρόνον (δηλ. πρὶν τὸ 457) ἐνῶ περπατοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνάντησε ἕναν ἐκ γενετῆς τυφλό, τὸν ὁποῖο λυπήθηκε καὶ τὸν πῆρε μαζί του. Ὅταν ἔφτασαν στὸν χώρο τῆς πηγῆς, ἡ ὁποία ἦταν τέλμα καὶ καλυπτόταν ἀπὸ λάσπη, ὁ τυφλὸς δίψασε. Καθὼς ζητοῦσε ἐπίμονα νερὸ ἀπὸ τὸν Λέοντα, ὁ μέλλων αὐτοκράτορας ἄκουσε φωνὴ πού τοῦ ὑπέδειξε πού νὰ βρεῖ νερό. Ἐνῶ ὁ Λέων ἔσχαχνε, ἡ ἴδια φωνὴ ἐπανάλαβε τὴν ὁδηγία, προφήτευσε τὴν μελλοντικὴ ἄνοδό του στὸν θρόνον καὶ τοῦ συνέστησε νὰ χρίσει τὰ μάτια τοῦ τυφλοῦ μὲ τὸν πηλὸ πού ὑπάρχει στὸ σημεῖο πού θὰ κτίσει στὸ μέλλον ναὸ στὴν Θεοτόκο. Ὁ Λέων ἀκολούθησε τὶς συμβουλὲς καὶ ὁ τυφλὸς θεραπεύθηκε. Μετὰ τὴν ἄνοδό του στὸν θρόνον (*post* 457) ὁ Λέων ἔκτισε ἕνα προστατευτικὸ οἶκημα πάνω ἀπὸ τὴν πηγὴ (πού ὀνομάστηκε Καταφύγιον), καὶ γύρω του ἕναν ναό, τὸν ὁποῖο ἀργότερα, ἄλλοι αὐτοκράτορες μὲ πρῶτο τὸν Ἰουστινιανό, ἐπεξέτειναν καὶ στόλισαν.⁴³ Ἀνάμεσα στοὺς εὐεργετηθέντες ἀπὸ τὰ πρῶτα θαύματα τῆς πηγῆς ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ μία συγγενὴς τῆς Θεοδώρας.⁴⁴

Τὰ κοινὰ στοιχεῖα εἶναι ἐμφανῆ στὶς παραπάνω συνόψεις. Ἡ αἰτία γιὰ τὴν ἱδρυση ναοῦ ἦταν καὶ στὶς δύο περιπτώσεις θαῦμα ἴασης τυφλοῦ, μὲ ἐπίχριση ὑγροῦ φλοιοῦ κρίνου στὴν *Κύρου* καὶ ὑγροῦ πηλοῦ στὴν *Πηγὴ*. Καὶ οἱ δύο ναοὶ ὀφείλουν τὴν ἱδρυσή τους σὲ σημαντικὲς προσωπικότητες τοῦ 5ου αἰώνα. Καὶ οἱ δύο

⁴² Talbot and Johnson, *Miracle Tales*, σ. XIV-XV.

⁴³ *Αὐτόθι*, σσ. 208-211 (κείμενο καὶ μετάφραση στὰ ἀγγλικά).

⁴⁴ *Αὐτόθι*, σσ. 210-217.

περιελάμβαναν κατασκευές στις οποίες στεγάστηκε τὸ μέσο τοῦ «ιδρυτικοῦ θαύματος» (κρίνος καὶ πηγὴ), καὶ οἱ δύο συνδέθηκαν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὴν Θεοδώρα. Ἀλλὰ ἐνῶ ἡ τῶν *Κύρου* ἀπέρριψε τὰ σχέδια τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους γιὰ ἐπέκταση, γιὰ τὴν Θεοτόκο τῆς Πηγῆς ἀναφέρεται ὅτι ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς θεραπεύθηκε ἀπὸ δυσουρία χάρις στὸ νερὸ τῆς Πηγῆς, ἔχτισε τὸν «μέγα... ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Δεσποίνης ἐκ πρώτης κρηπίδος...».⁴⁵ Τέλος τὸ σημαντικότερο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ὅτι ἂν ἡ Θεοτόκος τῶν *Κύρου* ὑπῆρξε σύμφωνα μετὰ τὴν *Διήγηση* ἡ πρώτη ἐκκλησία ποὺ ἀφιερώθηκε στὴν Θεοτόκο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινούπολης, ἡ Θεοτόκος τῆς Πηγῆς, (ἂν διαβάζουμε σωστὰ τὴν παρ. 11, πάλι, τῆς *Διήγησης*,⁴⁶ σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὴν *ΔΘΠ*), εἶναι ἡ πρώτη ἐκκλησία ποὺ ἀφιερώθηκε στὴν Θεοτόκο ἐκτὸς τῶν τειχῶν.

Αὐτὸ ποὺ ἐκ πρώτης ὄψεως γίνεται ἐμφανὲς εἶναι ἓνα εἶδος «διαλόγου» μεταξὺ τῶν δύο κειμένων, ἂν καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνουμε ποιὸ κείμενο ἔχει ὑπ' ὄψιν καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ ἄλλο.⁴⁷ Δὲν ἀποκλείεται, ἐπίσης τὸν καιρὸ ποὺ γράφεται ἡ *Διήγηση* νὰ ὑπῆρχε ἓνας ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πηγῆς.⁴⁸

⁴⁵ *Αὐτόθι*, σσ. 212-213.

⁴⁶ Παρ. 11: «Οὐδὲ γὰρ ἔγνω τις πρὸ τούτου τῇ Θεομήτορι τέμενος οἰκοδομηθὲν τειχέων ἐντὸς... ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τῆς τοῦ μεγάλου καὶ πιστοτάτου Λέοντος βασιλείας ὀφθήσεται οἶκος τῇ τοῦ Θεοῦ πανάγνω μητρὶ κατὰ τήνδε τὴν βασιλεύουσαν διαλαξευθεὶς τε καὶ δομηθεὶς· ὅσα γὰρ τεμένη τῷ παναγίῳ ταύτης ὀνόματι τετίμηνται ἀπ' ἐκείνου παρήχθη τε καὶ ἀνφοδομήθη καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς τῶν θαυμάτων κατεπλούτησε δύναμιν».

⁴⁷ Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ἐνῶ ἡ *Διήγηση* εἶναι γραμμένη σὲ ὑψηλὸ ὕψος, ἡ *ΔΘΠ* εἶναι γραμμένη σὲ μέσο πρὸς χαμηλὸ καὶ ὅπως δηλώνει ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς: «...ἀπλοϊκὴν καὶ πᾶσι καταληπτὴν τὴν διήγησιν ποιησώμεθα, τὸ τοῦ λόγου περιελόντες κομπόν, ἵνα καὶ ἰδιῶται καὶ οἱ τέχναις προσκείμενοι καὶ οἱ ἐν ἀγροῖς διαιτῶμενοι μηδὲν πρὸς τὴν ἀκρόασιν δυσχεραίνωσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ταύτην ῥαδίως ἐνωτιζόμενοι προστρέχωσι προθύμως τῇ ταύτης πηγῇ...», Talbot and Johnson, *Miracle Tales*, σσ. 206-207.

⁴⁸ Ὡς συγκριθοῦν τὰ παρακάτω χωρία: *ΔΘΠ* Talbot and Johnson, *Miracle Tales*, σ. 204:

Τὰ... τῆς Θεομήτορος θαύματα...ἐν τῷ ταύτης τέμένει... ὁ πηγὴν ἂν τις θαυμάτων καὶ ιαμάτων εἰκότως ἀκένωτον ὀνομάσειε, συνεχεῖς αὐτῶν ἀνελλιπεῖς δὲ μᾶλλον τὰς ἀναδόσεις ποιουμένων, θείας ἐπισκιάζουσας τῷ τόπῳ καὶ χάριτος καὶ δυνάμεως, διελθεῖν κατὰ μέρος βουλόμενος πῶς τε καὶ παρὰ τίνων ὁ περικαλλὴς καὶ μεῖζων ναὸς κατεσκευάσται...

Διήγηση, παρ. 10:

...ναὸν τὸν ἐκ λίθων μὲν συναρμολογούμενον λαξευτῶν, ἐκ δὲ θαυμάτων ἀχειροτεύκτων καταγλαϊζόμενον καὶ τιμώμενον, τὸν πρῶτον καὶ μόνον κατὰ τήνδε τὴν βασιλεύουσαν δομηθέντα τῇ Θεομήτορι, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς χαρίτων ἀπαρχὴν καὶ πηγὴν χρηματίσαντα, ἀφ' οὗ τῶν τοῦ Πνεύματος ἐνεργειῶν τε καὶ δωρεῶν οἱ ποταμοὶ προερχόμενοι τὸ τῆς γῆς ἅπαν καταρδεύουσι πρόσωπον...

Λογικὰ τὸ ἱερὸ ποὺ κυριολεκτικὰ μπορεῖ νὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλο «πηγὴ θαυμάτων» εἶναι αὐτὸ τῆς Πηγῆς, ὅμως στὴν *Διήγηση* βλέπουμε νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ ἴδιος ὅρος γιὰ τὴν Θεοτόκο τῶν *Κύρου* μετὰ τὸν ἐπιχείρημα πίσω ἀπὸ αὐτὸ τὸ χρονολογικὸ πρωτεῖο τοῦ ναοῦ τῶν *Κύρου*. Γιὰ μιὰ ἐμφανῆ περίπτωση ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ δύο Κωνσταντινουπολιτικῶν ἐκκλησιῶν, τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκοπράτειων βλ. τώρα D. Krausmüller, "Making the Most of Mary: The Cult of the Virgin in the Chalkoprateia from Late Antiquity to the Tenth Century", στὸ Brubaker and Cunningham, *The Cult of the Mother of God...*, σσ. 219-245.

Δ) Ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης, ὁ Ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* καὶ ἡ *Διήγησις*.

Στὰ τέλη τοῦ 10ου αἰώνα ὁ ποιητὴς Ἰωάννης Γεωμέτρης,⁴⁹ ὁ Νικηφόρος Οὐρανός,⁵⁰ καὶ κάποιοι Ἰωάννης *ὀστιάριος*⁵¹ τοῦ παλατιοῦ ἦσαν μέλη πιθανὸν κάποιας ἀδελφότητος ποὺ ἦταν ἀφιερωμένη στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας Κυριώτισσας, ἡ ὁποία βρισκόταν στὴν ἐκκλησία.⁵² Ὁ P. Magdalino ἔχει ἀφιερώσει στὴν ἀδελφότητα αὐτὴ ἓνα ἄρθρο στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσει τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της.⁵³ Θὰ ἐπανέλθουμε σὲ κάποια σημεῖα τοῦ παρακάτω, ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν παρούσα μελέτη εἶναι τὰ δύο ποιήματα ποὺ ἔγραψε ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης ὡς μέλος αὐτῆς τῆς ἀδελφότητος, ὡς *Κυριώτης* δηλαδή, πρὸς τιμὴν τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου*.⁵⁴ Τὰ ποιήματα εἶναι τὰ ἑξῆς:

142. *Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κύρου.*

Κῦρος μὲν σ' ἐδόμησεν, θῆκε δὲ κῦρος ἀπάντων
δεσπότις ἡμετέρη, τῶν ἐπὶ γῆς θαλάμων,
ἐνθεν ἐπορνυμένη, Βυζαντίδος ἀμφιπολεύει
κύκλον ὅλον, χαρίτων νάμασι πληθομένη.

Τὸ κείμενο ἔχει μεταφραστεῖ στὰ Γαλλικὰ ὡς ἑξῆς:

Sur l'église de Cyrus

Cyrus, t'a bâtie et t'a rendue souveraine, notre maitresse,
de tous les sanctuaires qui se trouvent sur terre.
Te soulevant de là tu prends⁵⁵ soin de toute l'enceinte de Byzance,
pleine d'écoulements de grâce.⁵⁶

Καὶ στὰ Ἀγγλικά:

⁴⁹ Γιὰ τὸν Γεωμέτρη, βλ. M. D. Lauxtermann, "John Geometres, Poet and Soldier", *Byzantion* 68 (1998), σσ. 356-380 καὶ πιὸ πρόσφατο von Opstall, στὸ Joannes Geometres, *Poemata*, σσ. 3-14, καὶ *PmbZ2.3*, ἀριθμ. 23092.

⁵⁰ Γιὰ τὸν Νικηφόρο Οὐρανὸ βλ. *PmbZ2.4*, ἀριθμ. 25617

⁵¹ Βλ. *PmbZ2.3*, ἀριθμ. 23163.

⁵² Βλ. P. Magdalino, "Cultural Change? The context of Byzantine poetry from Geometres to Prodromos" στὸ Fl. Bernard and Chr. Demoen, (eds.), *Poetry and its Contexts in Eleventh-century Byzantium*, (London, Routledge, 2012), σ. 36.

⁵³ P. Magdalino, "The Liturgical Poetics of an Elite Religious Confraternity", στὸ I. Toth and N. Gaul (eds.), *Reading in the Byzantine Empire and Beyond*, (Cambridge, CUP, ὑπὸ ἐκτύπωση, ἀποτελεῖ τὸ κεφ. 4 τοῦ βιβλίου). Εὐχαριστοῦμε θερμότατα τὸν διακεκριμένο Βυζαντινολόγο γιὰ τὴν εὐγενική του προσφορά νὰ θέσει ὑπ' ὄψιν μας τὸ χειρόγραφο τοῦ ἁρθροῦ.

⁵⁴ Εἶναι τὰ ἀναθηματικά ἐπιγράμματα (*epigrammata dedicatoria*) 355 καὶ 356, στὴν ἑκδοσὴ E. Cougny (ed.), *Epigrammatum anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova*, vol. 3 (Paris, Didot, 1890), γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. A. Cameron, "The Empress and the Poet: Paganism at the Court of Theodosius II" στὸ J. Winkler and G. Williams (eds.) *Later Greek Literature*, (Cambridge, 1982), σσ. 240-243, καὶ τὰ ὁποῖα πρόσφατα ἐπανεξεδόθησαν ἀπὸ τὴν E.-M. von Opstall, μὲ ἀριθμὸ 142 καὶ 143, βλ. Joannes Geometres, *Poemata*, σσ. 325-334.

⁵⁵ Ἀλλάζοντας τὸ «ἀμφιπολεύει» σὲ «ἀμφιπολεύεις».

⁵⁶ Βλ. von Opstall, Joannes Geometres, *Poemata*, σ. 327.

On the church of Kyros

Kyros built you, and Our Lady placed you chief
Of all her chambers that are on this earth.
Arising thence, brimming with streams of grace,
She cares for the whole circuit of Byzantium.⁵⁷

Καὶ γιὰ τὶς δύο μεταφράσεις ἔχουμε κάποιες ἀντιρρήσεις τὶς ὁποῖες συζητοῦμε ἐδῶ: ἡ Γαλλικὴ, ποὺ ἔχει ἤδη ἀπορριφθεῖ ἀπὸ τὸν Magdalino, ἀλλὰ καὶ ὅλες οἱ ὑπάρχουσες στὰ Ἀγγλικά ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν κατανόηση τῆς λ. «κῦρος» ὡς “soverain” καὶ “chief” (“supreme over all” στὸν Cameron) σύμφωνα μὲ τὰ κύρια νοήματα ποὺ δίδονται στὸ *LSJ* (s.v. κῦρος). Στὴν πράξη ὅμως αὐτὸς ὁ ὅρος μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «κυρίαρχος, ἀρχηγός, αὐθεντία» καὶ τὰ συγγενῇ μόνο μεταφορικὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς καὶ ὡς ὅρος ἐγκωμιαστικῆς ὑπερβολῆς ἀπὸ κάποιον ἀφοσιωμένο στὸν συγκεκριμένο ναό. Καὶ αὐτὸ διότι ἔστω καὶ ἂν ὁ ναὸς ἦταν, πιθανόν, αὐτοκρατορικός, ἄλλες ἐκκλησίες τῆς Θεοτόκου στὴν Κωνσταντινούπολη ἦσαν σίγουρα πιὸ ἐπιβλητικὲς στὴν κατασκευὴ⁵⁸ καὶ στὸ κῦρος ποὺ ἔχαιραν ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους (π.χ. οἱ ναοὶ τῶν Βλαχερνῶν,⁵⁹ τῶν Χαλκοπρατείων καί, πιθανόν, τῆς Πηγῆς). Ὡστόσο στὸ ἴδιο λῆμμα ὑπάρχει στὸ *LSJ* καὶ τὸ νόημα *principle or origin* (of a function). Μὲ βάση αὐτὸ τὸ νόημα καταθέτουμε ἐδῶ τὴν ἐκδοχὴ μας ἡ ὁποία διαφοροποιεῖται ἐλαφρὰ στὴν κατανόηση τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος.

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κύρου.

Ὁ Κῦρος σὲ ἔχτισε, ἀλλὰ καὶ ἡ Δέσποινά μας σὲ ὅρισε ἀπαρχή
ὅλων τῶν ναῶν τῆς πάνω στὴ γῆ
ἀπ’ ὅπου ἀνυψώνεται καί, γεμάτη ποτάμια χάριτος, φροντίζει
ὅλη τὴν περιφέρεια τῆς Κωνσταντινούπολης.

Νοηματικὰ ἡ λέξις «κῦρος» ὡς «ἀπαρχή» συμφωνεῖ ἐν μέρει μὲ τὴν *Διήγηση* στὸ ὅτι ἡ Θεοτόκος τῶν *Κύρου* εἶναι ἡ πρώτη (προφανῶς χρονολογικά). Τὸ πρόβλημα εἶναι ποῦ; Σύμφωνα μὲ τὸν Γεωμέτρη σὲ ὅλη τὴ γῆ. Σύμφωνα μὲ τὴν *Διήγηση* σὲ ὅλη τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν Κωνσταντινούπολη. Ἀπόλυτη τεκμηρίωση τῆς ἁποψῆς τοῦ Γεωμέτρη εἶναι δύσκολη. Αὐτὸ ποὺμποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα εἶναι ὅτι ἡ

⁵⁷ Ἡ ἐκδοχὴ αὕτῃ εἶναι ἡ μετάφραση τοῦ Magdalino, “The Liturgical Poetics...”. Γιὰ μία πρωιμότερη μετάφραση βλ. A. Cameron, “The Empress and the Poet...”, σ. 240.

⁵⁸ Ἄς μὴν ξεχνᾶμε τὸ σχόλιο τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἄρνηση τῆς Θεοτόκου νὰ ἐπεκτείνουν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα τὸν ναὸ τῶν Κύρου.

⁵⁹ Γιὰ τὴν θέση τῆς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν στὸ αὐτοκρατορικὸ τελετουργικὸ βλ. Krausmüller, “Making the Most of Mary...”, σσ. 222-223.

ἄποψη τοῦ Γεωμέτρη περὶ πρωτείων τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου «στὴν γῆ» ἀντανακλᾷ τουλάχιστον τὶς δικές του γνώσεις ἐπὶ τοῦ θέματος.

Πάντως, ὡς πρωιμότερη γνωστὴ ἐκκλησία πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἔχει θεωρηθεῖ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Καθίσματος στὴν Παλαιστίνη,⁶⁰ γιὰ τὴν ὁποία οἱ πρώτες ρητὲς ἀναφορὲς ἀνάγονται στὸν 6ο αἰῶνα, καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς γύρω στὸ 456.⁶¹ Μία ἄλλη ἐκκλησία τῆς Παρθένου στὴν Κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφὰτ στὴν Παλαιστίνη τοποθετεῖται περίπου τὴν ἴδια περίοδο.⁶² Ἡ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου στὴν Ἑφεσο, στὴν ὁποία κατὰ τὴν παράδοση συνήλθαν ἡ Τρίτη Οἰκουμενικὴ σύνοδος (431) καὶ ἡ σύνοδος τοῦ 449, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μεταγενέστερο κτίσμα σὲ σχέση μὲ αὐτὲς τὶς συνόδους καὶ νὰ γίνεῖ δεκτὸ ὅτι οἱ σύνοδοι αὐτὲς συνήλθαν σὲ ἄλλο χῶρο στὴν Ἑφεσο.⁶³ Τέλος ἡ Ἐκκλησία Santa Maria Maggiore στὴν Ρώμη ξεκίνησε νὰ χτίζεται ἢ μᾶλλον νὰ ἀνοικοδομεῖται καὶ νὰ ἐπεκτείνεται ἀπὸ τὸν πάπα Σίξτο Γ΄ (432-440),⁶⁴ ἂν καὶ δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε ἂν τὸ «ἐπὶ γῆς» τοῦ ποιήματος κάλυπτε πιά στὸ νοῦ τοῦ Γεωμέτρη καὶ τὴν Ρώμη ἢ τὸν Δυτικὸ κόσμον γενικότερα. Πιθανὸν εἶναι πάντως τὸ ποίημα τοῦ Γεωμέτρη νὰ ἀποτυπώνει τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα, ἂν ἡ οἰκοδόμησις τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου τοποθετηθεῖ στὴν περίοδο τῆς πολιτικῆς παντοδυναμίας τοῦ Κύρου δηλ. μεταξύ 439 καὶ 441.

Ὁ Γεωμέτρης δηλώνει κάτι παρόμοιο καὶ στὸ ποίημα 143:

143. Ἄλλο

Παρθένε παμβασιλεία, τεὸς δόμος οὐρανός ἐστιν·

ἔμπης τῶν χθονίων πρώτα φέρων θαλάμων
οὗτος ἐκεῖ σ' ἀνάγει. Σὺ δὲ θῆκας, παρθένε, γῆθεν
ἄντυγος οὐρανῆς εὐιέρην κλίμακα.⁶⁵

Ἄλλο

Παρθένε βασίλισσα τῶν πάντων, τὸ σπίτι σου εἶναι ὁ οὐρανός,

ὅμως αὐτὸς ὁ ναὸς ποὺ εἶναι ὁ πρώτος ἀνάμεσα στοὺς γήινους (ναοὺς)
σὲ ἀνεβάζει ἐκεῖ· καὶ ἐσὺ Παρθένε, ἔβαλες ἀπὸ τὴν γῆ

⁶⁰ Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση εἶναι τὸ σημεῖο μεταξύ Ἱερουσαλὴμ καὶ Βηθλεέμ, ὅπου κάθισε ἡ Θεοτόκος γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ πρὶν φτάσει στὴν Βηθλεέμ. Βλ. ἐπόμενη σημ.

⁶¹ Γιὰ τὴν πρώιμη ἐκκλησία τοῦ Καθίσματος βλ. R. Avner, "The Initial Tradition of the Theotokos at the Kathisma: Earliest Celebrations and the Calendar" στὸ Brubaker and Cunningham, *The Cult of the Mother of God...*, σ. 14. Βλ. ἐπίσης St. Shoemaker, *The Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, (Oxford, 2002), σ. 96.

⁶² Σύμφωνα μὲ τὸν Shoemaker, *αὐτόθι*, σ. 100 ἡ ἐκκλησία πρέπει νὰ ὑπῆρχε τὸ 451.

⁶³ Βλ. L. M. White, "Architecture, the first five centuries", στὸ Ph. F. Esler (ed.), *The Early Christian World*, vol. 2, (London – New York, 2002), σ. 33.

⁶⁴ Θρύλος ὅχι πρωιμότερος τοῦ 13ου αἰ. τοποθετοῦσε τὸ χτίσιμο τῆς S. Maria Maggiore στὸ ἔτος 358, ἀλλὰ ἡ ἐκκλησία ποὺ σώζεται ἀκόμη καὶ σήμερον μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα χτίστηκε ἀπὸ τὸν Πάπα Σίξτο Γ΄, βλ. M. R. Miles, "Santa Maria Maggiore's Fifth-Century Mosaics: Triumphal Christianity and the Jews", *The Harvard Theological Review* 86.2 (Apr., 1993), σσ. 157-158.

⁶⁵ Joannes Geometres, *Poemata*, σ. 332.

τὴν ἱερὴ κλίμακα στὸν οὐράνιο θόλο.

Πάντως γιὰ νὰ ἐξαντληθοῦν ὅλα τὰ ἐνδεχόμενα σχετικὰ μὲ τὸ ποίημα 142, ἐὰν ὑποθέσουμε (πρᾶγμα που εἶναι μᾶλλον δύσκολο λόγω τῆς θέσεως τῶν λέξεων μέσα στοὺς στίχους 2 καὶ 3, ἀλλὰ ὄχι ἀπίθανο) ὅτι ἡ λέξη «Βυζαντίδος» ἐξαρτᾶται ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς «κύκλον ὅλον», ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς λέξεις «ἐπὶ γῆς», ἡ παραπάνω μετάφραση τροποποιεῖται ἐλαφρά, ὡς ἑξῆς:

Ὁ Κύρος σὲ ἔχτισε, ἀλλὰ καὶ ἡ Δέσποινά μας σὲ ὅρισε ἀπαρχὴ
ὅλων τῶν ναῶν τῆς πάνω στὴ γῆ τῆς Κωνσταντινούπολης
ἀπ' ὅπου ἀνυψώνεται καί, γεμάτη ποτάμια χάριτος, φροντίζει
ὅλη τὴν περιφέρειά της (=Κωνσταντινούπολης).

Αὐτὴ ἡ μετάφραση εἶναι σὲ ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὸ κείμενο τῆς *Διήγησης*, παρ. 11: «Οὐδὲ γὰρ ἔγνω τις πρὸ τούτου τῇ Θεομήτορι τέμενος οἰκοδομηθὲν τειχέων ἐντός,...». Πάλι βέβαια δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε ποιό κείμενο στηρίζεται σὲ ποιό, ἢ ἂν παραθέτουν κάποια κοινὴ πηγὴ. Χωρὶς νὰ ἐπιμείνουμε στὴν ὀρθότητα τῆς τελευταίας μεταφράσεως, θὰ μπορούσαμε νὰ καταλήξουμε τουλάχιστον στὸ ὅτι τόσο ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς *Διήγησης* ὅσο καὶ ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης συμφωνοῦν στὸ χρονολογικὸ πρωτεῖο τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου. Αὐτὸ στὸ ὁποῖο διαφέρουν ἂν δεχθοῦμε ὡς ἐπικρατέστερη τὴν πρώτη μετάφραση τοῦ πρώτου ποιήματος εἶναι ἡ ἔκταση αὐτοῦ τοῦ πρωτείου: σὲ σχέση μὲ ὅλες τῆς ἐκκλησίες τῆς Θεοτόκου στὸν Χριστιανικὸ (:) κόσμος κατὰ τὸν Γεωμέτρη, καὶ σὲ σχέση μὲ τὶς ἐκκλησίες τῆς Θεοτόκου ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινούπολης κατὰ τὸν ἀνώνυμο τῆς *Διήγησης*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ κοντὰ στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα.⁶⁶

Ε) Τὸ τελευταῖο (κολοβὸ) τμῆμα τοῦ λόγου: Ἑρμηνεία τοῦ κρίνου καὶ τοῦ κήπου.

⁶⁶ Τὸ ὅτι στὴν πράξη αὐτὸ εἶναι πιθανότερο νὰ εἶναι ἡ πραγματικότητα προκύπτει ἀπὸ τὶς χρονολογήσεις τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν τῆς Θεοτόκου στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου σύμφωνα μὲ τὸν Janin, πρωιμότερες θεωροῦνται σύμφωνα μὲ διάφορες πηγές, ἀξιόπιστες καὶ μὴ, οἱ: α) Θεοτόκος τῶν Βλαχερνῶν (ἀνέγερση ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν αὐτοκρατ. Πουλχερία μεταξὺ 450 καὶ 453), βλ. Janin, *Géographie ecclésiastique*, σ. 169, β) Θεοτόκος τῶν Κουράτορος, (οἱ πατριογράφοι τὴν ἀνάγουν στὴν ἐποχὴ τῆς Βερίνας συζύγου τοῦ Λέοντος Α', 457-474, Janin, *αὐτόθι*, σ. 200), γ) Θεοτόκος τῆς Μονῆς τῆς Πηγῆς (ἀρχικὰ κτίσματα ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Α', Janin, *αὐτόθι*, σσ. 232-233), δ) Θεοτόκος τῶν Χαλκοπρατείων (ἀποδίδεται στὴν Βερίνα, ἢ στὴν Πουλχερία [449-450], Janin, *αὐτόθι*, σ. 246). Σ' αὐτὸ καὶ πάλι εἶναι σύμφωνη καὶ ἡ *Διήγηση*, βλ. παρ. 11: «...οὐδὲ πρὸ τῆς τοῦ μεγάλου καὶ πιστοτάτου Λέοντος βασιλείας ὀφθῆσεται οἶκος τῇ τοῦ Θεοῦ πανάγῳ μητρὶ κατὰ τήνδε τὴν βασιλεύουσαν διαλαξευθεὶς τε καὶ δομηθεὶς· ὅσα γὰρ τεμένη τῷ παναγίῳ ταύτης ὀνόματι τετίμηνται ἀπ' ἐκείνου παρήχθη τε καὶ ἀνικοδομήθη...». Βλ. καὶ Mango, *BZ* 91.2 (1998), σ. 588: "...it may have been the earliest Marian shrine of Constantinople since the attribution to Pulcheria of the Blachernai, Chalkoprateia and Hodegoi churches is manifestly fictitious...".

Ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας στρέφεται στὸ τμήμα αὐτὸ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἀλλὰ ἀντὶ γιὰ τὴν ἀναμενόμενη σύγκριση τοῦ θαύματος τῆς ἴασης τοῦ τυφλοῦ, μὲ θαύματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, (ἢ καὶ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, γιὰ παράδειγμα), προχωράει σὲ ἐρμηνεῖα τῆς παρουσίας τοῦ κρίνου καὶ τοῦ κήπου στὴν «ιδρυτικὴ ἀφήγηση» τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου*. Ἡ πραγμάτευση ξεκινᾷ μὲ τὴν παράθεση σχετικῶν χωρίων ἀπὸ τὸ *Ἄσμα ἁσμάτων*,⁶⁷ καὶ συνεχίζει μὲ τὴν *ἐξήγηση* (=ἐρμηνεῖα) τους σύμφωνα με τὸν τρόπο τῶν πατερικῶν ἐρμηνειῶν ποὺ παραδίδονται σὲ μία πληθώρα πραγματειῶν μὲ τίτλο *Ἐξήγησις εἰς τὸ ἄσμα ἁσμάτων*,⁶⁸ ἢ *ὁμιλίαι* πάνω σὲ στίχους του.⁶⁹

Ἄν καὶ δὲν ἔχουμε βρεῖ ἄμεσες παραπομπὲς αὐτῶν τῶν παλαιοτέρων ἐξηγητικῶν ἔργων στίς ἐλάχιστες σχετικὲς παραγράφους ποὺ σώζονται ἀπὸ τὴν *Διήγηση*, ἀρκετὲς ιδέες τῶν πρωίμων πατέρων ἀπηχοῦνται καὶ ἐδῶ καὶ δείχνουν τὴν οἰκειότητα τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέα μὲ τὴν ἐξηγητικὴ παράδοση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ κυρίως μὲ τὸ *In Canticum canticorum* τοῦ Γρηγορίου Νύσσης.

Στὴν ἀρχὴ τῆς διαπραγμάτευσης τοῦ τρόπου προσέγγισης τοῦ μᾶλλον τολμηροῦ λεξιλογίου τοῦ *ἁσματος ἁσμάτων* τὸ ὁποῖο δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατανοητὸ κυριολεκτικὰ (παρ. 22: «...οὐ κατὰ γράμμα νοούμενα»), ἀλλὰ ὡς μεταφορὰ τῆς πραγματικῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ [νοητοῦ νυμφίου] πρὸς «τὰς κεκαθαρμένους ψυχὰς», κλπ., παρατίθεται μία μεθοδολογικὴ ἀρχὴ σχετικὰ μὲ τὴν προσέγγιση αὐτοῦ τοῦ κειμένου, ποὺ ἤδη εἶναι παροῦσα στὸν Νεῖλο (Ἀγκύρας;).⁷⁰

Στὴ συνέχεια δίδονται κάποιες ἀπὸ τὶς ἔννοιες τοῦ *ἁσματος ἁσμάτων* γιὰ τὶς ὁποῖες ἐπιβάλλεται μία ἀλληγορικὴ/μεταφορικὴ κατανόηση: *ἀδελφὴ* καὶ *ἀδελφιδὸς* συμβολίζουν τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ γιὰ τὶς καθαρὲς ψυχές. Ὁ *κῆπος* ἀντιπροσωπεύει τὸν «καθαρὸ καὶ ἀνεπίληπτο» τρόπο ζωῆς, μέσα στὸν ὁποῖο συντελεῖται ἡ μυστικὴ

⁶⁷ Cant. 4.12: *Κῆπος κεκλεισμένος ἀδελφὴ μου νύμφη, πηγὴ ἐσφραγισμένη*, 4.16: *καταβήτω ἀδελφιδὸς μου εἰς κῆπόν μου*, 5.1 *εἴσελθε εἰς κῆπον ἀδελφὴ μου νύμφη*. 2.1-2: *Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων. Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων*. 2.16-17: *ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις, ἕως ἂν διαπνεύσῃ ἡμέρα καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί*. 6.2: *Ἀδελφιδὸς μου κατέβη εἰς κῆπον μου συλλέγειν κρίνα*. 6.3 *ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδὸς μου ἐμοὶ ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις*.

⁶⁸ Βλ. π.χ. Γρηγόριος Νύσσης, *Ἐξήγησις εἰς τὸ Ἄσμα ἁσμάτων* (ἐκδ. H. Langerbeck, *Gregorii Nysseni opera*, vol. 6, (Leiden, Brill, 1960), σσ. 3-469, ἢ Θεοδώρητος Κύρου, *Ἐρμηνεῖα εἰς τὸ Ἄσμα ἁσμάτων*, PG 81, 28-213.

⁶⁹ Βλ., π.χ., τὴν *Ὀμιλίαν εἰς τὸ Ἄσμα ἁσμάτων*, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Ἀθανάσιο Ἀλεξανδρείας, PG 27, 1349-1361.

⁷⁰ Ὅπως σώζεται στὴν ἀνθολογία ἐρμηνευτικῶν ἀποσπασμάτων στὸ *Ἄσμα ἁσμάτων* ἀπὸ τὸν Προκόπιο Γάζης (5-6 αἰ.), μὲ τίτλο *Εἰς τὰ ἄσματα τῶν ἁσμάτων ἐξηγητικῶν ἐκλογῶν ἐπιτομή*, PG 87.2, 1548B: «...οὕτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου βιβλίου, ἡ μὲν λέξις ἐρωτικότερον ἐσχηματισμένη, δοκεῖ πως δέλεαρ γίνεσθαι τοῖς ἀπαιδεύτοις, ἡ δὲ διάνοια τὸ αὐστηρὸν τῶν μυστηρίων ἀνακαλύπτουσα τοῖς προσεγγίζουσι, τὴν τῶν νοημάτων δυσχέρειαν ἀπαράδεκτον ποιεῖ...».

ένωση τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν καθαρὴν ψυχὴν, (παρ. 23). Καὶ τέλος ἡ ἐρμηνεία τῶν διαφορῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ κρίνου, (ποὺ ξεκινᾷ μετὰ μία λεπτομερῆ ἀνατομικὴ του περιγραφὴ)⁷¹ μετὰ τὸ λευκὸ του χρῶμα νὰ συμβολίζει πάλι τὴν καθαρότητα καὶ τὴν εἰλικρίνεια ὅσων ἀσκοῦν τὴν ἀρετὴν, δείχνει σημαντικὴ φραστικὴ πρωτοτυπία ἐκ μέρους τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέα. Τὸ σωζόμενο τμήμα κλείνει ἀπότομα μετὰ τὴν παρομοίωση τοῦ κρίνου μετὰ τὴν ἀρετὴν καὶ μία τελευταία πρόταση ποὺ δὲν ἔχει ὀλοκληρωμένο νόημα μιὰ καὶ κόβεται στὴ μέση. Ἄν καὶ τὰ ἐννοιολογικὰ δάνεια μπορεῖ νὰ ἐντοπίζονται σὲ πρωιμότερους σχολιαστὲς τοῦ *Ἰσματος τῶν Ἀσμάτων*, τὸ πρόγραμμα *TLG* δὲν ἀνέσυρε κάποιες ἐκφράσεις παρόμοιες μετὰ αὐτὲς τῆς *Διήγησης*.⁷² Τὸ πιθανότερο εἶναι στὸ τμήμα αὐτὸ ὁ συγγραφέας νὰ ἔχει παραφράσει τὴν πηγὴν του με μεγαλύτερη ἐλευθεριότητα, ἂν καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ κυριώτερη πηγὴ του νὰ εἶναι ὁ Γρηγόριος Νύσσης.

ΣΤ') Συμπεράσματα.

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέσαμε παραπάνω δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταλήξουμε σὲ ἀπόλυτα καὶ ἀδιαμφισβήτητα συμπεράσματα, καὶ ἀπλῶς ἐδῶ θὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ παρουσιαστοῦν οἱ ἐπικρατέστερες ὑποθέσεις.

Γιὰ τὴν χρονολόγηση, σημεῖο ἐκκινήσεως ὑπῆρξε ἡ χρονολογία τοῦ μοναδικοῦ χειρογράφου ποὺ παραδίδει τὴν *Διήγηση*, δηλ. ὁ 12ος αἰώνας. Ἀρχικὰ ἀναφέρθηκε ὡς *terminus post quem* τὸ ἔτος τῆς ἀποτυχημένης πολιορκίας τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους τὸ 626 στὴν ὁποία ἀναφέρεται μετὰ ἀρκετὴ σαφήνεια ἡ *Διήγηση*. Ὡστόσο, ἡ ἀόριστη ἀναφορὰ πολλῶν πολιορκιῶν μέσα στὸ κείμενο, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ συγγραφέας εἶχε ὑπ' ὄψιν του μεταγενέστερες πολιορκίες καὶ πιθανὸν ἐκείνη τοῦ 941 ἀπὸ τοὺς Ρῶς, ἡ ὁποία συνεδύαζε ἐπίθεση ἀπὸ ξηρὰ καὶ θάλασσα.⁷³ Ὅποτε ὁ περιορισμὸς τῶν χρονικῶν

⁷¹ Ἡ συγγενέστερη «φυτολογικὴ» περιγραφὴ ποὺ κάπως πλησιάζει τὰ ὅσα περιέχονται στὴν τελευταία σωζόμενη παράγραφος τῆς *Διήγησης* βρίσκεται στὸ Γρηγόριο Νύσσης: *In Canticum canticorum*, σ. 114.3-9: «...ἐκ γὰρ τοῦ κοῦλου ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν ὁ βλαστὸς ἀνατέλλει, καθὼς ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τοῦ κρίνου γινόμενον· ἐπὶ πολὺ γὰρ ἐπὶ τὸ ὄρθιον ἐκ τῆς ρίζης καλαμοειδῶς ἀναδραμοῦσα ἡ βοτάνη τοῦ κρίνου τότε τὸ ἄνθος ἐκ τῆς κορυφῆς ἀναδίδωσιν οὐκ ὀλίγῳ τῷ μεταξὺ διαστήματι τῆς γῆς ἀποστήσασα, ὡς ἂν, οἶμαι, καθαρὸν ἐν μετεώρῳ διαμένον τὸ κάλλος τῇ πρὸς τὴν γῆν ἐπιμίσξια μὴ μολυνόμενον...»

⁷² Γιὰ κάποιες ἀπηχήσεις ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Νύσσης, βλ. τὸ πηγολογικὸ ὑπόμνημα τῶν παρ. 22-24, καὶ τὴν σημειώσεως στὴν ἀντίστοιχη μετάφραση.

⁷³ Ἐπίθεση ἀπὸ ξηρὰ καὶ θάλασσα συνδυάστηκε ἐπίσης καὶ στὴν πολιορκία τοῦ 717-718 ἀπὸ τοὺς Ἀράβες, βλ. W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, (Stanford CA, 1997), σσ. 346-349. Πάντως γιὰ μία λεπτομερῆ μὴ λόγια περιγραφὴ τῶν γεγονότων τῆς ἐπίθεσης-πολιορκίας τῶν Ρῶς τὸ 941, βλ. *Βίο Βασιλείου τοῦ Νέου*, σσ. 312-321.

όριων ανάμεσα στο 941 και τον 12ο αϊ., δὲν φαίνεται παράλογος. Ἐπιπλέον, τὸ κείμενο ύφολογικὰ ταιριάζει σὲ μία περίοδο καλλιέργειας τοῦ ύψηλοῦ ύφους ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μᾶς τοποθετεῖ ἀπλῶς μετὰ τὸ πρῶτο τρίτο τοῦ 9ου αἰώνα.

Ἐνδιαφέρον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ *Διήγηση* ἀποτελεῖ τὴν δεύτερη γνωστὴ πηγὴ γιὰ τὰ *Ἀνέκδοτα* τοῦ Προκοπίου μαζί μὲ τὴν *Σούδα*, ἡ ὁποία ἀνάγεται στὸ τέλος τοῦ 10ου αἰώνα.⁷⁴ Τὸ λιγότερο ποὺ μποροῦμε νὰ προτείνουμε εἶναι ὅτι ἡ *Σούδα* καὶ ἡ *Διήγηση* προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο λόγιο περιβάλλον. Ὡστόσο, ὅπως ὑποδείχθηκε παραπάνω, ἡ *Διήγηση* φαίνεται νὰ ἔχει καὶ κάποια χαλαρὴ σύνδεση μὲ δύο ἐπιπλέον σίγουρα χρονολογούμενα στὸν 10ο αἰώνα κείμενα: τὰ ποιήματα γιὰ τὴν Θεοτόκο *τῶν Κύρου* τοῦ Ἰωάννη Γεωμέτρη, ὁ ὁποῖος ἦταν γνωστὸς καὶ ὡς *Κυριώτης*, καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἱεροῦ τῆς Θεοτόκου στὴν Πηγὴ (*ΔΘΙΤ*).

Ἐλλείπει λοιπόν, ἀντιθέτων μαρτυριῶν καὶ ἄλλου σχετικοῦ ὑποβοηθητικοῦ ὕλικου, τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα ποὺ ἐρευνήσαμε δίνουν τὶς περισσότερες ἐνδείξεις πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 10ου αἰώνα ὡς τὴν ἐπικρατέστερη περίοδο γιὰ τὴν σύνθεση τῆς *Διήγησης*.

Ἄν τὸ πιθανότερο χρονικὸ πλαίσιο γιὰ τὴν σύνθεση τῆς *Διήγησης* εἶναι ὁ 10ος αἰώνας, μένει νὰ προσπαθήσουμε νὰ προσεγγίσουμε τὴν ταυτότητα τοῦ συγγραφέα τοῦ κειμένου. Ὁ Magdalino, μελετώντας σὲ μία ἢ δύο προηγούμενες δημοσιεύσεις του τὴν δραστηριότητα τοῦ Ἰωάννη Γεωμέτρη, ἔχει προτείνει μὲ ἀρκετὰ πειστικὸ τρόπο τὰ ἑξῆς.⁷⁵ Ἐνῶ σὲ προηγούμενη βιβλιογραφία ὑπῆρχε ἡ πεποίθηση ὅτι ὁ προσδιορισμὸς *Κυριώτης* ὑπεδείκνυε τὸ μέλος μοναστικῆς κοινότητος τῆς *Μονῆς τῶν Κύρου*, (ἡ ὁποία δὲν ὑπῆρξε Μονή, παρὰ τὸν 14ο αἰώνα, βλ. ἐπόμενο κεφ.),⁷⁶ ὁ Magdalino ἀποδεικνύει ὅτι τὸ προσδιοριστικὸ σημαίνει ὅτι ὁ Γεωμέτρης ἦταν μέλος μίας κοσμικῆς ἀδελφότητος μὲ ἔδρα τὸν ναὸ *τῶν Κύρου*. Γιὰ τέτοιες ἀδελφότητες καὶ τὴν ἐκτεταμένη ὕπαρξη καὶ δράση τους ὑπάρχει τώρα ἀρκετὴ βιβλιογραφία.⁷⁷

Περιγράφοντας περαιτέρω τὶς δραστηριότητες καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς τῆς ἀδελφότητος ὁ Magdalino ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν διαπίστωση ὅτι γνωστὰ μέλη τῆς ἀδελφότητος ὅπως ὁ Νικηφόρος Οὐρανός, ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης, κ.ἄ. συνδύαζαν ὕψηλότετη παιδεία τόσο κοσμική, ὅσο καὶ θεολογική. Ἐπιπλέον, πέρα ἀπὸ τὰ γνωστὰ

⁷⁴ Βλ. H. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία, Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τ. Β' (Μετάφρ. Τ. Κόλλιας, κ. ἄλλ.), (Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1997), σσ. 417-419.

⁷⁵ Magdalino, "The Liturgical Poetics...".

⁷⁶ Ἡ πλάνη αὐτὴ ἔχει παρεισφρήσει ἀκόμη καὶ στὴν καταχώριση γιὰ τὸν Γεωμέτρη στὸ *PmbZ2.3*, ἀριθμ. 23124.

⁷⁷ Βλ. κυρίως, J. Baun, *Tales from Another Byzantium: Celestial Journey and Local Community in the Medieval Greek Apocrypha*, (Cambridge, 2007), σσ. 371-385, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

καθήκοντα πού ἐθελοντικά ἀνελάμβαναν τὰ μέλη τέτοιων ἀδελφοτήτων (προώθηση αὐστηροῦ ἠθικοῦ κώδικα, ἐλεημοσύνη, νεκρώσιμες φροντίδες γιὰ μέλη τους ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀπόρους, συμμετοχὴ στὶς λειτουργίες),⁷⁸ οἱ *Κυριῶτες* θὰ πρέπει νὰ ξόδευαν ἄρκετὸ ἀπὸ τὸν χρόνο τους ψάλλοντας ὕμνους, διαβάζοντας σὲ δημόσιες ἀπαγγελίες ἀγιολογικὰ κείμενα καὶ ἰδίως κείμενα ἐγκωμιαστικὰ γιὰ τὴν Θεοτόκο. Τὰ μέλη τῆς ἀδελφότητος τῶν *Κυριωτῶν* θὰ πρέπει νὰ ἦταν σὲ παρόμοιο κοινωνικὸ καὶ μορφωτικὸ ἐπίπεδο μὲ αὐτοὺς ἄλλων πιὸ ἐπιφανῶν ἐκκλησιῶν (ὅπως αὐτῆς τῶν Χαλκοπρατείων), ἀλλὰ ἂν ξεχώριζαν σὲ κάτι, αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἦταν οἱ ἐντυπωσιακὲς λογοτεχνικὲς τους ἐπιδόσεις, πού βασίζονταν σὲ μία πλουσιότατη παράδοση: Ὁ ἰδρυτὴς τους ὁ Κῦρος ὁ Πανοπολίτης ὑπῆρξε ἄνθρωπος με στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ καὶ μὲ σοβαρὰ λογοτεχνικὰ εὔσημα, (ὅπως οἱ Νικηφόρος Οὐρανὸς καὶ Ἰωάννης Γεωμέτρης). Σημαῖνον μέλος τῶν *Κυριωτῶν* ὑπῆρξε ἀναμφίβολα ὁ μεγαλύτερος ὕμνογράφος τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, καὶ τόσο ὁ Γεωμέτρης ὅσο καὶ ὁ Οὐρανὸς ἔχουν ἀφήσει σημαντικὸ ποιητικὸ καὶ πεζὸ (ἀγιολογικό-θεολογικὸ) ἔργο ὁ πρῶτος καὶ ἀκόμη καὶ ἐπιστημονικὸ ὁ δεύτερος.

Στὸ προφίλ τῶν προαναφερθέντων *Κυριωτῶν* ταιριάζει σὲ γενικὲς γραμμὲς καὶ ὁ συγγραφέας τῆς *Διήγησης*. Ἀπὸ ὅσα ἔχουμε ἤδη συζητήσει σχετικὰ μὲ τὸ κείμενο, τὸ ὕφος του, καὶ τὶς πηγές του, προκύπτει ὅτι ὁ συγγραφέας του εἶχε ἄρκετὲς θεολογικὲς γνώσεις, ἦταν ἐνήμερος πάνω σὲ θέματα φιλοσοφίας (πιθανὸν μέσω σχολιαστῶν) καὶ γνώστης ἄρκετῶν πατερικῶν κειμένων κυρίως τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Ἰωάννη Χρυσοστόμου, τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη καὶ ἄλλων. Ἄν τὸ κολοβὸ κείμενο τῆς *Διήγησης* δὲν προσφέρει κανένα στοιχεῖο γιὰ τὴν σχέση τοῦ συγγραφέα μὲ τὸν ἐπιφανέστερο *Κυριώτη*, τὸν Ρωμανὸ τὸν Μελωδὸ καὶ τὸ ἔργο του, τουλάχιστον ἡ χρῆση τοῦ *Πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου* ἀποτελεῖ ἓνα σημεῖο ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν δύο.

Ἡ συγγραφὴ καὶ ἀπαγγελία ἐνὸς κειμένου ὅπως ἡ *Διήγηση* ταιριάζει ἀπόλυτα στὰ καθήκοντα ἢ καλύτερα στὶς πρωτοβουλίες ἐνὸς *Κυριώτη* ἔτσι ὅπως τὰ περιέγραψε ὁ Magdalino. Καὶ ἂν τὸ κείμενο προέρχεται ἀπὸ τὸ χέρι *Κυριώτη* τότε οἱ δραστηριότητες πού ἀναφέρονται στὴν παρ. 8 καθὼς καὶ ἡ ἀόριστη ἀναφορὰ σὲ «...πᾶσαν ἐν αὐτῷ τελεσιουργουμένην, κρυφίονυστον τελετὴν καὶ μυσταγωγίαν» ἴσως νὰ ὑπαινίσσονται τὶς ἐνέργειες τῶν πρώιμων μελῶν τῆς ἀδελφότητος. Καὶ

⁷⁸ *Αὐτόθι*, σ. 375.

όπωςδήποτε ο «χορὸς ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ φιλόθεος...» (παρ. 5) πὺν κατέλαβε τὸν ναὸ τὸ πιθανότερο τὴν 5ῃ Μαΐου (ἢ στὸν ἑσπερινὸ τῆς παραμονῆς) γιὰ νὰ ἀκούσει τὴν *Διήγηση* εἶναι κυρίως οἱ *Κυριῶτες*.

Τὸ τελευταῖο πὺν μένει νὰ προταθεῖ εἶναι ἕνας ἀκόμη πιθανὸς λόγος γιὰ τὴν συγγραφή τῆς *Διήγησης*: Μὲ βάση τὴν χαλαρὴ ἀντιστοίχιση τοῦ χωρίου τῆς *Διήγησης* μὲ κάποιο ἄλλο τῆς *ΔΘΠ*, (βλ. παραπάνω, σημ. 48) ὑπάρχει τὸ ἐνδεχόμενον ἡ *Διήγηση* νὰ γράφτηκε στὸ πλαίσιο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Θεοτόκου τῆς Πηγῆς. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι σωστὴ ἡ ὑπόθεση αὐτὴ δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε ποιὸς ξεκίνησε τὸν ἀνταγωνισμό αὐτό. Τουλάχιστον ἔχουμε ἐδῶ ἕνα ἀκόμη ἐπιχείρημα γιὰ τὴν χρονολόγηση τῆς *Διήγησης* στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 10ου αἰ.

3. Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΤΩΝ ΚΥΡΟΥ ΚΑΙ Ο ΚΤΙΤΟΡΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΟΣ Ο ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΗΣ

Το τμήμα τοῦ κειμένου ποὺ ἔχει προσελκύσει τὴν προσοχὴ τῆς ἔρευνας μέχρι σήμερα εἶναι τὸ δεύτερο, δηλαδή, αὐτὸ ποὺ καλύπτει τὴν ἐξιστόρηση τῆς δημιουργίας τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου.¹ Με τὶς ὑπάρχουσες πληροφορίες ποὺ σώζονται στὸ συγκεκριμένο τμήμα τοῦ κειμένου καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ ὅ,τι παραδίδεται καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές θὰ γίνῃ μία προσπάθεια νὰ συστηματοποιηθοῦν τὰ ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἄλλα κείμενα καὶ κυρίως στὴ δευτερογενῆ βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου καὶ τὸν κτίτορά της τὸν Κύρο τὸν Πανοπολίτη.

Α) Ὁ Κύρος ὁ Πανοπολίτης (*PLRE* II, Fl. Taurus Seleucus Cyrus 7).²

Ὁ Κύρος ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους ἄνδρες στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ κάποια περίοδο, μετὰ τὸ 439, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδοσίου Β' (408-450). Καταγόταν ἀπὸ τὴν Πανόπολι τῆς Αἰγύπτου καὶ εἶχε τουλάχιστον δύο κόρες ἢ μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες λεγόταν Ἀλεξάνδρεια. Συνέθεσε ποιήματα, καὶ γιὰ τὰ λογοτεχνικά του ἐνδιαφέροντα τὸν ὑποστήριζε ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία.³ Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 439 καὶ μέχρι τὸ 441⁴ (τὸ πιθανότερο) ἢ τὸ 443⁵ ἢ τὸ 444/5⁶ πρέπει νὰ εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπάρχου τῆς Πόλεως (*praefectus urbi*)⁷ καὶ τοῦ ἐπάρχου πραιτωρίων τῆς Ἀνατολῆς (*praefectus praetorio*

¹ Βλ. Γεδεών, *Ἐκκλησία*, σσ. 120-136 (κείμενο 127-136), Janin, *Constantinople*, σ. 351, *idem*, *Géographie ecclésiastique*, σσ. 201-203, Ἀλλὰ κυρίως Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σσ. 8-13 μὲ τὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ C. Mango στὸ BZ 91.2 (1998).

² Βλ. *PLRE* II, s.v. Fl. Taurus Seleucus Cyrus 7, σσ. 336-339.

³ Γιὰ αὐτὴν εἰδικὰ τὴν πτυχὴ τῆς προσωπικότητάς του σὲ συνδυασμὸ μὲ πολλὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα βλ. Cameron, "The Empress and the Poet", σσ. 217-289, ἀλλὰ κυρίως σσ. 225-239, γιὰ τὰ ποιήματα τῆς *Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας* καὶ ἄλλα κείμενα, τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν στὸν Κύρο. Πιο πρόσφατο εἶναι τὸ ἄρθρο τοῦ P. W. van der Horst "Cyrus: A Forgotten Poet" στὸ *Greece and Rome* 59.2 (Oct. 2012), σσ. 193-201, ὅπου ἀναγνωρίζονται τρία ποιήματα ὡς γνήσια δημιουργήματα τοῦ Κύρου (τά: *Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία* 1.99, 9.136 καὶ 15.9). Γιὰ τὰ κοινὰ στοιχεῖα (καὶ τὰ ὁποῖα δὲν περιορίζονταν μόνο στὴν ποίηση) ποὺ συνέδεαν τὸν Κύρο μὲ τὴν Εὐδοκία βλ. Cameron, *αὐτόθι*, σ. 280.

⁴ Cameron, *αὐτόθι*, σ. 257. Αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ ἐπικρατέστερη ἄποψη.

⁵ D. Constantelos, "Kyros Panopolites, Rebuilder of Constantinople", *GRBS* 12 (1971), σ. 460.

⁶ Βλ. Mango-Scott, *Theophanes*, σσ. 151-152.

⁷ Ἄν καὶ ἓνας νόμος τοῦ Ἰουστινιάνειου κώδικα ἀναφέρεται στὸν Κύρο ὡς ἑπαρχο τῆς Πόλεως γιὰ τὸ ἔτος 426. Βλ. G. Greatrex and J. Bardill, "Antiochus the 'Praepositus': A Persian Eunuch at the Court of Theodosius II", *DOP* 50 (1996), σ. 182.

orientis) και τοῦ δόθηκε ὁ τίτλος τοῦ πατρικίου.⁸ Τὸ 441 καταγράφεται καὶ ὡς Ὑπατος (consul) τῆς Ἀνατολῆς.⁹ Ὑπῆρξε φίλος τοῦ Δανιὴλ τοῦ Στυλίτη¹⁰ καί, ὡς φαίνεται, ἄρκετὰ ἐνήμερος σχετικὰ μὲ δογματικὰ ζητήματα ποὺ εἶχαν σχέση μετὶς ἀποφάσεις τῆς Τρίτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου στὴν Ἔφεσο (431). Γνώριζε ἐπίσης καὶ πρωιμότερους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.¹¹ Τοῦ πιστώνεται ἐπιπλέον καὶ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Θεοδοσιανοῦ τείχους καθὼς καὶ ἡ ἀνοικοδόμηση τῆς Κωνσταντινούπολης μετὰ τὸν σεισμό τοῦ 437.¹² Ὡς φιλότεχνος θὰ πρέπει νὰ συνέβαλε στὴν ἀνοικοδόμηση καὶ ἀναστήλωση κτηρίων καὶ ἐκκλησιῶν. Ἐπιπλέον ἐγκατέστησε φωτισμὸ στὶς μείζονες ὀδικὲς ἀρτηρίες τῆς Πόλης καὶ ὑποχρέωσε τοὺς καταστηματάρχες νὰ φωτίζουν τὰ καταστήματά τους.¹³ Τὸ 439 πιθανὸν νὰ ἔχτισε τὰ θαλάσσια τείχη τῆς Πόλης στὸν Κεράτιο καὶ στὴ Θάλασσα τοῦ Μαρμαῤῥα.¹⁴ Ἐπιπλέον, καὶ γιὰ τὴν ἴδια περίπου περίοδο,¹⁵ σὲ κάποιες ἄλλες πηγές (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κείμενό μας) ἀποδίδεται στὸν ἴδιο ἡ κατασκευή τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου στὴν περιοχὴ ποὺ ἔφερε τὸ ὄνομά του, (Θεοτόκος τῶν Κύρου).¹⁶

Μέρος τῶν διοικητικῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Κύρου ὑπῆρξε καὶ τὸ ὅτι μὲ διάταγμά του τοῦ 439, ἐπετράπη ἡ σύνταξη διαθηκῶν καθὼς καὶ ἡ δημοσίευση

⁸ Γιὰ μία λεπτομερῆ συζήτηση τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Κύρου μὲ περισσότερη ἀκρίβεια ἀπὸ τὴν καταχώριση στὸ *PLRE*, βλ. τώρα Greatrex and Bardill, “Antiochus the ‘Praepositus’...”, σσ. 181-187, 190-193 καὶ 197. Βλ. ἐπίσης καὶ K. Hollum, *Theodosian Emperors*, (Berkeley – Los Angeles, 1981), σσ. 189-191· εἶναι ἄρκετὰ συνοπτικὸ καὶ ἐπικεντρώνεται στὴν πολιτικὴ του σταδιοδρομία. Ἐπιπρόσθετες πληροφορίες καὶ παραπομπές σὲ πρωτογενεῖς πηγές σχετικὲς μὲ τὸν Κύρο, βρίσκονται ἐπίσης στὰ ἄρθρα ποὺ παρατίθενται στὶς ἐπόμενες ὑποσημειώσεις.

⁹ Greatrex and Bardill, “Antiochus the ‘Praepositus’...”, σ. 182.

¹⁰ Βλ. H. Delehay, “Vita S. Danielis Stylitae”, *AB*, 32 (1913), σσ. 150-151, ὅπου ὁ Δανιὴλ ἐλευθερώνει τὴν κόρη τοῦ Κύρου, Ἀλεξάνδρεια, ἀπὸ ἓναν δαίμονα ποὺ τὴν εἶχε κυριεύσει.

¹¹ Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, τὸ ὁποῖο συζητεῖται παραπάνω, βλ. T. Gregory, “The Remarkable Christmas Homily...”, σσ. 317-324, βλ. ἐπίσης B. Baldwin, “Cyrus of Panopolis. A Remarkable Sermon and an Unremarkable Poem” στὸ *VigChr* 36 (1982), σσ. 169-172 γιὰ κάποιες ἀντιρρήσεις σχετικὰ μὲ τὴν βαρὺτητα καὶ τὸ βάθος τῶν θεολογικῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Κύρου, ὅπως αὐτὰ ἐκφράζονται στὴν πολὺ σύντομη ὁμιλία του (βλ. παραπάνω σ. 16) καὶ σὲ ἓνα ἐπίγραμμα του.

¹² Βλ. Constantelos, “Kyros Panopolites...”, σ. 452.

¹³ *Πασχάλιον Χρονικόν*, σ. 588, βλ. καὶ τὰ σχόλια στὸ M. Whitby and M. Whitby, *Chronicon Paschale 284-618 AD* [Translated Texts for Historians 7], (Liverpool, 2007), σσ. 78-79, σημ. 261.

¹⁴ Constantelos, *αὐτόθι*, σσ. 452-453, μὲ ἀναφορὰ στὶς σχετικὲς πηγές. Ὡστόσο οἱ Mango-Scott, *Theophanes*, σσ. 152, σημ. 1, εἶναι ἀπόλυτοι στὸ ὅτι ὁ Κύρος δὲν ἔχτισε οὔτε ἀναστήλωσε τὰ θαλάσσια τείχη, κάτι τὸ ὁποῖο ἔκανε ὁ Κωνσταντῖνος (*praefectus praetorio*, *PLRE* II, s.v. Constantinus 22, σ. 317), μετὰ τὸ 447, καὶ μὲ τὸν ὁποῖο Κωνσταντῖνο συγγέεται ὁ Κύρος.

¹⁵ Βλ. Cameron, “The Empress and the Poet...”, σσ. 241-242.

¹⁶ Ἡδὴ ἀπὸ τὸν ἕκτο αἰῶνα ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης παρατηρεῖ ὅτι: «...Γερμανὸς...ἱερῶ τεμένει τῆς θεομήτορος προσεπέλασεν, ὁ Κύρον τὸν ἐπὶ Θεοδοσίῳ τοῦ αὐτοκράτορος γεγονότα δείμασθαι λόγος 8.8.12 καθέστηκεν ἀψευδής...» *Ἱστορίαι* 8.8.11.5-8.8.12.1. Τὰ *Πάτρια* Βιβλ. III, 111, σ. 188, (τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὸν 10ο αἰ [989/90], *αὐτόθι*, σσ. XIV-XVI) ἀναφέρουν: «Τὰ δὲ Κύρου τὴν Θεοτόκον ἔκτισεν Κύρος ὁ πατρικῖος καὶ ἑπαρχος...». Ὁ κατὰ πολὺ μεταγενέστερος ἱστορικὸς τῆς Ἐκκλησίας Νικηφόρος Καλλίστου Ξανθόπουλος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* του γύρω στὸ 1330, ἀναφέρει ὅτι: «Τούτου [δηλ. τοῦ Κύρου] δὴ ἔργον καὶ ὁ ἐν τοῖς Κύρου λεγομένοις ἀνειμένος τῇ Θεοτόκῳ νεῶς...» (PG 146, 1220B).

δικαστικῶν ἀποφάσεων στὰ Ἑλληνικά.¹⁷ Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος ἄρχισε νὰ συντάσσει καὶ τὰ δικά του ὑπηρεσιακὰ ἔγγραφα στὰ Ἑλληνικά.¹⁸

Πάντως γιὰ λόγους ποὺ δὲν εἶναι ἀπόλυτα ξεκάθαροι, ἀλλὰ συνήθως συνδέονται, ἀφ' ἐνὸς μὲ τὴν ἀποχώρηση τῆς Εὐδοκίας, ἡ ὁποία ἦταν ἡ προστάτιδα τοῦ Κύρου, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη,¹⁹ καί, ἀφ' ἑτέρου, μὲ τὴν προφανῆ δημοτικότητα τοῦ Κύρου ἡ ὁποία ἀνησύχησε τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο, καὶ ἡ ὁποία προφανῶς ἐρχόταν σὲ σύγκρουση μὲ τὶς φιλοδοξίες κάποιου εὐνούχου ὀνόματι Χρυσάφιου (ὁ ὁποῖος ἐπηρέαζε τὸν αὐτοκράτορα), ὁ Κῦρος ἀποπέμφθηκε ἀπὸ τὰ ἄξιωματά του, ἡ περιουσία του δημεύθηκε καὶ ἀναγκάστηκε νὰ γίνῃ κληρικὸς πρὸς τὸ τέλος τοῦ 441. Ἡ εὐκαιρία γιὰ τὸν αὐτοκράτορα ἐμφανίστηκε ὅταν στὸν ἵπποδρομο τὸ πλῆθος, ἐπιδοκιμάζοντας τὶς προσπάθειες ἀνοικοδόμησης τῆς ἐρειπωμένης Κωνσταντινούπολης, ἀναφώνησε, «Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέωσε».²⁰ Ὁ Θεοδόσιος ἐνοχλημένος ἀπὸ τὴν τόση δημοτικότητα τοῦ Κύρου τὸν κατηγόρησε ὡς Ἑλληνίζοντα-εἰδωλολάτρη²¹ καὶ τὸν ἔστειλε στὸ Κοτυάειον²² τῆς

¹⁷ Constantelos, “Kyros Panopolites,...”, σ. 453 καὶ σημ. 12 γιὰ σχετικὴ παραπομπὴ στὸν *Θεοδοσιανὸ κώδικα*.

¹⁸ Βλ. Sv. Dmitriev, “John Lydus and His Contemporaries on Identities and Cultures of Sixth-Century Byzantium”, στὸ *DOP* 64 (2010), σσ. 40-41 καὶ σημ. 127 γιὰ τὶς πηγὲς στὶς ὁποῖες ὁ Ἰωάννης Λυδὸς διαμαρτύρεται γιὰ τὴν πρακτικὴ αὐτὴ τὴν ὁποία θεωρεῖ δεῖγμα παρακμῆς γιὰ τὴν Ρωμαϊκὴ ἐξουσία.

¹⁹ Constantelos, “Kyros Panopolites,...”, σσ. 459-460.

²⁰ Τὸ χωρίο ὁλόκληρο στὸν Μαλάλα (*περ.* 480 – *περ.* 570) ἔχει ὡς ἐξῆς: Μαλάλας, *Χρονογραφία*, σσ. 361.17-362.7: ...καὶ φροντίζων [ὁ Κῦρος] τῶν κτισμάτων καὶ ἀνανεώσας πᾶσαν Κωνσταντινούπολιν· ἦν γὰρ καθαριώτατος. περὶ οὗ ἔκραξαν οἱ Βυζάντιοι εἰς τὸ ἱππικὸν πᾶσαν τὴν ἡμέραν θεωροῦντος Θεοδοσίου ταῦτα. Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέωσεν· αὐτὸν ἐπὶ τόπον, Αὐγουστε. Κῦρος δὲ ἐκπλαγεὶς ἀπεφθέγγετο, Οὐκ ἀρέσκει μοι τύχη πολλὰ (362) γελῶσα. καὶ ἐχόλησεν ὁ βασιλεὺς, ὅτι ἔκραξαν περὶ Κύρου καὶ μετὰ Κωνσταντίνου αὐτὸν ἔκραξαν, ὡς ἀνανεώσαντα τὴν πόλιν· καὶ κατεσκευάσθη λοιπὸν καὶ ἐπλάκη ὡς Ἑλλήν· ὁ αὐτὸς Κῦρος, καὶ ἐδημεύθη παυθεὶς τῆς ἀρχῆς. καὶ προσφυγῶν ἐγένετο καὶ αὐτὸς παπᾶς, καὶ ἐπέμφθη εἰς τὴν Φρυγίαν, ἐπίσκοπος γενόμενος εἰς τὸ λεγόμενον Κοτυάειον. ἦσαν γὰρ οἱ αὐτοὶ Κοτυαεῖς πολῖται φονεύσαντες ἐπισκόπους τέσσαρας...». Γιὰ τὴν σημασία καὶ τὸ βάρος αὐτῶν τῶν προσφωνήσεων βλ. S. Barnish, “Government and Administration” στὸ Av. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby (eds), *The Cambridge Ancient History XIV, Late Antiquity: Empire and Successors A.D. 425-600*, (Cambridge, 2008), σ. 171. Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Κύρου, βλ. ἐπίσης, Α. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ Χρονογράφοι*, τ. Α' (Ἀθήνα, ἐκδ. Κανάκη, 1997), σσ. 569-573.

²¹ Γιὰ τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἡ ὁποία πιθανὸν βασιζόταν κυρίως στὸ γεγονός ὅτι ὁ Κῦρος ἂν καὶ Χριστιανὸς ἔγραφε ἀρχαῖζοντα (καὶ πιθανὸν φιλο-εἰδωλολατρικὰ) ποιήματα βλ. van der Horst, “Cyrus: A Forgotten Poet”, σσ. 195, καὶ 200.

²² Σὲ ἄλλες πηγές, ὅπως στὸ *Πασχάλιον Χρονικὸν* (σ. 588) ἀναφέρεται λανθασμένα ὡς τόπος ἡ Σμύρνη, ὅπου καὶ πέθανε ὡς ἐπίσκοπος ὁ Κῦρος. Γιὰ τὸ ὅτι εἶναι λανθασμένη αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ βλ. Constantelos, “Kyros Panopolites,...”, σσ. 455-456 καί, ἐπίσης, Cameron, “The Empress and the Poet...”, σσ. 223-224, γιὰ μίαν αἰτιολόγηση τῆς λανθασμένης ἐμφάνισής τῆς Σμύρνης σὲ ἓνα τμήμα τῶν πηγῶν ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸν Κῦρο ὡς ἐπίσκοπο. Βλ., ὅμως καὶ τὴν κριτικὴ τῆς ἀποψῆς τοῦ Cameron στὸ Whitby and Whitby, *Chronicon Paschale*, σσ. 78-79, σημ. 261. Τὸ σημαντικότερο εἶναι ὅτι καὶ ἡ *Διήγησις* ἐπιβεβαιώνει τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Κοτυαείου (βλ. κείμενο, παρ. 18).

Φρυγίας, ἐλπίζοντας ὅτι ἐκεῖ θὰ ἔχει βίαιο τέλος μιὰ καὶ οἱ Κοτυαεῖς εἶχαν σκοτώσει τέσσερεις προηγούμενους ἐπίσκοπους.²³

Μὲ τὴν ἄφιξή του στὸ Κοτυάειον, ὁ Κῦρος, ἀντιμετωπίζοντας τὴν ἐχθρότητα τοῦ ποιμνίου του καὶ λόγῳ τῶν ὑποψιῶν ποὺ ὑπῆρχαν σχετικὰ μὲ τὰ κρυπτο-εἰδωλολογατρικά του πιστεύω, ὑποχρεώθηκε νὰ ἐκφωνήσῃ ἕναν πολὺ σύντομο λόγο γιὰ τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων. Ὁ λόγος δείχνει ἐμφανῶς τὴν ἀποδοχὴ ἐκ μέρους του κάποιων βασικῶν ὀρθοδόξων δογματικῶν θέσεων γιὰ τὴν Θεοτόκο.²⁴ Τὸ ἐκκλησίασμα τὸν ἐπευφήμησε καὶ τὸν ἀποδέχτηκε ὡς ἐπίσκοπο γιὰ τὰ ἐπόμενα ἐννέα χρόνια μέχρι τὸν θάνατο τοῦ Θεοδοσίου Β΄ τὸ 450. Μόνο ὁ *Βίος τοῦ Δανιὴλ τοῦ Στυλίτη*, πηγὴ ἀρκετὰ κοντὰ χρονολογικὰ στὰ γεγονότα,²⁵ ἀναφέρει ὅτι μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Θεοδοσίου ὁ Κῦρος παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ, ἔγινε πάλι λαϊκὸς καὶ ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἔζησε μέχρι τὴν βασιλεία τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα Ι καὶ ἀσχολήθηκε μὲ ἀγαθοεργίες μοιράζοντας τὰ ὑπάρχοντά του στοὺς ἐνδεεῖς.²⁶ Ἡ σχέση του μὲ τὸν Δανιὴλ ἦταν τόσο στενὴ ποὺ ὁ στυλίτης ἅγιος δέχθηκε νὰ τοῦ ἀφιερῶσιν ὁ Κῦρος ἕνα ἐπίγραμμα του, τὸ ὁποῖο χαράχτηκε στὴν βάση τοῦ δευτέρου στύλου στὸν ὁποῖο ἀνέβηκε περίπου τὸ 462.²⁷ Σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τῆς ἴδιας πηγῆς, ὁ Κῦρος πέθανε ὅταν στὸ θρόνο βρισκόταν ὁ Λέων Ι (457-474).²⁸

Β) Ἡ Συνοικία τῶν *Κύρου* καὶ τὰ σημαντικότερα κτίσματά της, καὶ ἡ
Ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου*

Ἄν καὶ παλαιότεροι μελετητὲς εἶχαν ἀρκετὴ δυσκολία γιὰ νὰ τοποθετήσουν μὲ ἀκρίβεια τὴν συνοικία αὐτὴ στὸν χάρτη τῆς Κωνσταντινούπολης, ἡ συγκέντρωση τῶν μαρτυριῶν καὶ ἡ κατάταξη τῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τὸν Janin, ἔχει λύσει ἐν μέρει τὸ ζήτημα. Τὸ τελικὸ συμπέρασμά του εἶναι ὅτι τὰ *Κύρου* βρισκόνταν στὸν χώρο μεταξὺ τῶν Κωνσταντινείων καὶ τῶν Θεοδοσιανῶν τειχῶν στὰ νότια τῆς περιοχῆς τῶν

²³ Γιὰ τὴν πιὸ ἐκτενὴ μελέτῃ τῆς πτώσης τοῦ Κύρου βλ. Cameron, *αὐτόθι*, σσ. 254-270.

²⁴ Βλ. Gregory, “The Remarkable Christmas Homily...”, σσ. 318-319. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, βλ. τὸ προηγούμενο κεφάλαιο, σ. 16.

²⁵ Γράφτηκε ἀπὸ μαθητὴ τοῦ ἁγίου ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ αὐτόπτης μάρτυρας σὲ κάποια ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ καταγράφει, βλ. H. Delehaye, *Les saints stylites* [SH 13], (Bruxelles – Paris, 1923), σ. LIV.

²⁶ Delehaye, “Vita S. Danielis Stylitae”, σσ. 150.

²⁷ *Αὐτόθι*, σ. 154, πρόκειται γιὰ τὸ ποίημα 1.39 τῆς *Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας*, γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. van der Horst “Cyrus: A Forgotten Poet”, σσ. 197-198.

²⁸ Delehaye, “Vita S. Danielis Stylitae”, σσ. 150, «...ἐπιβίωσας ἕως τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβεστάτου τὴν μνήμην Λέοντος».

Ελεβίχου ανάμεσα στην πύλη τοῦ Ρωσίου, στην πύλη τοῦ Ἀγ. Ρωμανοῦ καὶ ἐπίσης κοντὰ στην στέρνα τοῦ Μωκίου (βλ. χάρτη στὸ τέλος αὐτῆς τῆς ὑποενότητας). Στὴν περιοχὴ βρισκόταν ἡ Μονὴ τῶν *Κύρου*,²⁹ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ καὶ ἡ οἰκία τοῦ Κωνσταντίνου Δαλασσηνοῦ.³⁰

Πιὸ ἐμπεριστατωμένη ἔρευνα καὶ συνδυασμὸς τῶν πηγῶν ὁδήγησαν πιὸ πρόσφατα τὸν Α. Berger νὰ τοποθετήσῃ μὲ κάπως μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὰ σημαντικότερα κτίρια τῆς συνοικίας, χωρὶς νὰ ἔχει καταλήξῃ σὲ ἀπόλυτα σαφὴ λύση γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* καὶ τὴν Μονὴ τῶν *Κύρου*. Παραθέτουμε σὲ μετάφραση (παραλείποντας τὶς ὑποσημειώσεις μὲ ὑλικὸ πού ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ) τὸ σχετικὸ χωρίο τῆς μελέτης του:

«...Σύμφωνα μὲ τὰ *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως*, πού γενικῶς εἶναι ἀποδεκτὰ λόγῳ ἀπουσίας ἀντιθέτων ἐνδείξεων, ἡ Μονὴ τῶν *Κύρου*, χτίστηκε ἀπὸ τὸν ἑπαρχο τῆς Πόλης Κῦρο κατὰ τὴν βασιλεία τοῦ Θεοδοσίου II. Ὁ ὕστερος ἱστορικὸς τῆς Ἐκκλησίας Νικηφόρος Καλλίστου Ξανθοπούλος προσθέτει σ' αὐτὴ (τὴ μαρτυρία) τὴν ἀφήγησιν ὅτι ὁ Κῦρος ἔχτισε τὴν ἐκκλησίαν ἀκολουθώντας τὴν θαυματουργὴ ἐπανεύρεση μίας εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, πού ἦταν κρυμμένη γιὰ πολλὰ χρόνια σὲ ἓνα κυπαρίσσι. Αὐτὸς ὁ θρύλος, ὅμως, δὲν ἔχει ἱστορικὴ βάση, διότι μία τέτοια ἐπανεύρεση ἔχει νόημα μετὰ τὴν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ εἰκόνα τῶν *Κύρου* δὲν ἀναφέρεται πρὶν τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα. Τὸ μοναστήρι σίγουρα ὑπῆρχε τὶς ἀρχὲς τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνα μιὰ καὶ οἱ ἡγούμενοί του ὑπογράφουν συνοδικὰ ἔγγραφα τοῦ 518 καὶ 536. Σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ (βλ. σημ. 29) ἡ τοποθεσία τῆς Μονῆς ἀναφέρεται ὡς 'κοντὰ στὸν Ἅγιο Ρωμανὸ εἰς τὰ τοῦ *Ἐλεβίχου*'. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ρωμανοῦ βρισκόταν ὡς πᾶν ὁπωσδήποτε στὸ δυτικὸ μέρος τῆς Πόλης κοντὰ στὴν Πύλη τοῦ Ρωμανοῦ, ἡ ὁποία καὶ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Σύμφωνα μὲ μία Συναξαριακὴ καταχώριση, ὁ ὑμνογράφος Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς ἦταν μοναχὸς στὴν Μονὴ τῶν *Κύρου*. Ἐδῶ ἦταν πού ἡ Θεοτόκος ἐμφανίστηκε σὲ ὄνειρο καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ χάρισμα νὰ γράφει ποίηση μὲ τὸ νὰ τὸν ὑποχρεώσει νὰ φάει 'τόμον χάρτου'.³¹ Πέρα ἀπὸ αὐτό, ἡ τοποθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῶν *Κύρου* καθορίζεται καὶ ἀπὸ τὴν γειτνίασή της μὲ τὴν περιοχὴ τὰ *Ἀνθεμίου* καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ πού, ὡς γνωστόν, βρισκόταν κοντὰ στὴν Κινστέρνα τοῦ Μωκίου. Σύμφωνα μὲ αὐτά, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Μονὴ τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ κάπου ἀνάμεσα στὴν Πύλη τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τὴν Κινστέρνα τοῦ Μωκίου, τοποθεσίες οἱ ὁποῖες ἀπέχουν περίπου ἓνα χιλιόμετρο ἢ μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλη».³²

²⁹ Βλ. τὴν ὑπογραφή τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς στὰ πρακτικὰ τῶν Συνόδων τοῦ 518 καὶ 536: E. Schwartz (ed.), *Synodus Constantinopolitana et Hierosolymitana anno 536* [ACO III], (Berlin, De Gruyter, 1940), σ. 70.14-15: Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ πρεσβύτερος καὶ ἀρχιμανδρίτης μονῆς τῶν Κύρου πλησίον τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ ἐν τοῖς Ἐλεβίχου ὑπέγραψα τοῖς λιβέλλοις. (βλ. ἐπίσης *αὐτόθι*, σσ. 35, 46, 130, 145, 158, 165, 173).

³⁰ Janin, *Constantinople*, σ. 351.

³¹ *ΣυναξΚΠ*, στ. 95F.

³² A. Berger, στὸ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, Chapter II. Historical Topography in the Roman, Byzantine, Latin, and Ottoman Periods, 1: "Roman, Byzantine, and Latin Periods", σσ. 8-10.

Μία επιπλέον δυσκολία πού εντόπισε ο Berger, σχετίζεται με το ότι η όνομασία Θεοτόκος τῶν Κύρου ἐμφανίζεται μέχρι περίπου τὸ ἔτος 1000. Ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ καὶ μετὰ ἡ όνομασία τῶν Κύρου μεταφέρεται σὲ μία ἄλλη ἐκκλησία στὴν Βορειοανατολικὴ πλευρὰ τῆς Κωνσταντινούπολης μέσα στὰ Κωνσταντίνεια τείχη, στὴν ἐκκλησία πού γίνεται γνωστὴ ὡς Παναγία Κυριώτισσα καὶ ἀντιστοιχεῖ σήμερα στὸ Καλεντερχανέ Τζαμί,³³ ἐνῶ ἀγνοεῖται ἂν ἡ ἀρχικὴ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου συνεχίζει νὰ λειτουργεῖ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ τοπωνυμιο τὰ Κύρου γενικά, οἱ παρατηρήσεις τοῦ Berger μᾶς φέρνουν πίσω βέβαια σὲ μία πρόταση πού εἶχε ἤδη ὑποβάλει ὁ J. Pargoire, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1903 εἶχε γράψει: “En d’ autres termes, le quartier de Kyros s’élevait entre la citerne mociene et la porte Saint-Romain”.³⁴ Ὡστόσο, Αὐτὴ ἡ τελευταία μεταφορὰ τοῦ ὀνόματος ἀπὸ μία περιοχὴ τῆς Κωνσταντινούπολης σὲ μία ἄλλη ὑπῆρξε τὸ σημεῖο ἐκκινήσεως γιὰ νὰ διατυπώσει ἀρκετὲς ἀντιρρήσεις ὁ C. Mango.

Σὲ μία ἐκτεταμένη βιβλιοκρισία τοῦ συγκεκριμένου τόμου³⁵ στὸν ὁποῖο ἐμφανίζεται ἡ συμβολὴ τοῦ Berger, ὁ Mango ἀμφισβητεῖ πολλὰ ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς προϋπάρχουσας ἔρευνας. Πρῶτον, συνοψίζει τὰ συμπεράσματα τοῦ Berger, ὡς ἑξῆς:

«Ἀρχικά (τὸν πρῶτο 6ο αἰ.) ὑπῆρχε ἓνα Μοναστήρι τῶν Κύρου πλησίον τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ ἐν τοῖς Ἑλλεβίχου, κατὰ συνέπεια κοντὰ στὴν πύλη τοῦ Ἀγ. Ρωμανοῦ, ἀλλὰ σὲ μία μεταγενέστερη ἡμερομηνία—πιὸ συγκεκριμένα μετὰ τὸ 843—ἡ “λατρεία” καὶ τὸ ὄνομα μεταφέρθηκε σὲ ἓνα ἄλλο μοναστήρι πὸ ἀντιστοιχεῖ στὸ Καλεντερχανέ, τοῦ ὁποῖου μοναστηριοῦ ἡ ἀρχικὴ ἀφιέρωση ἀγνοεῖται. Ὅλες οἱ μεταγενέστερες ἀναφορὲς στὴν Θεοτόκο τῶν Κύρου, ἀφοροῦν τὴν τοποθεσία Καλεντερχανέ».³⁶

Στὴ συνέχεια, ξεκινώντας μία σειρά ἀντιρρήσεων, ὁ Mango προτείνει τὸ ἐνδεχόμενο μία σημαντικὴ προσωπικότητα ὅπως ὁ Κῦρος νὰ εἶχε στὴν κυριότητά του κτήματα σὲ προάστειο, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ μέσα στὴν πόλη, ὁπότε ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς προαστειακοῦ μοναστηριοῦ καὶ μίας ἀστικῆς/ἐνοριακῆς ἐκκλησίας (ὄχι μοναστηριοῦ) μετὰ τὸ ἴδιο ὄνομα νὰ εἶναι ιδιαίτερα πιθανά. Τὸ μοναστήρι τῶν Κύρου μετὰ τὸ 536

³³ Berger, “Roman, Byzantine,...”, στὸ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σσ. 10-11. Παρὰ τὸ ὅτι παρόμοια παραδείγματα μεταφορᾶς ὀνόματος εἶναι μᾶλλον ἀνύπαρκτα ὁ Berger παραθέτει δύο συγγενεῖς περιπτώσεις: τὸν ἑβδόμο αἰῶνα ἡ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τοῦ Μητροπολίτου κατεδαφίστηκε στὸ ἀρχικὸ σημεῖο πὸ ἦταν χτισμένη καὶ ἀνοικοδομήθηκε σὲ διαφορετικὴ τοποθεσία μετὰ τὸ ἴδιο ὄνομα. Τὸ Μοναστήρι τοῦ Μυρελαίου, χτίστηκε τὸν δέκατο αἰῶνα σὲ μία περιοχὴ πὸ δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα κτίρια, ἀλλὰ πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ παλαιότερη ἐκκλησία γιὰ τὴν ὁποία τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι γνωστὸ (*αὐτόθι*, σ. 11).

³⁴ J. Pargoire, “A propos de Boradion”, *BZ* 12 (1903), vii. Quartier de Kyros, σσ. 463-467, καὶ ιδίως 464.

³⁵ C. Mango, Βιβλιοκρισία τοῦ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, στὸ *BZ* 91.2 (1998), σσ. 586-590.

³⁶ *Αὐτόθι*, σ. 587.

φαίνεται να εξαφανίζεται, αν και το τοπωνύμιο παραμένει.³⁷ Οι επόμενες και αρκετά καλά τεκμηριωμένες αντιρρήσεις του Mango είναι οι εξής: α) ο Ρωμανός δεν ήταν μοναχός σε μονή, αλλά διάκονος, αρχικά στο ναό της Αναστάσεως στην Βηρυτό, και, μετά την άφιξή του στην Κωνσταντινούπολη επί αυτοκράτορος Αναστασίου (491-518), στον Ναό της Θεοτόκου των *Κύρου*. Θα μπορούσε να μένει στην εκκλησία την ίδια, στην οποία εξ άλλου θάφτηκε, ως φύλακας και φροντιστής της (παραμονάριος). β) Στο έπεισόδιο που καταγράφει ο Σιμοκάττης,³⁸ για το έτος 602, οι κινήσεις του Γερμανού, («συμπεθέρου» του αυτοκράτορα Μαυρικίου), στην προσπάθειά του να αποφύγει την σύλληψη για έσχάτη προδοσία, να καταφύγει αρχικά στο σπίτι του κοντά στη Μέση λεωφόρο, στη συνέχεια να ζητήσει άσυλο στην Θεοτόκο των *Κύρου* και κατόπιν στην Αγία Σοφία, δεν έχουν νόημα αν η Θεοτόκος των *Κύρου* δεν ήταν σε κεντρικό μέρος της Πόλης. Στο απόμερο κτήμα της Μονής των *Κύρου* ή σύλληψή του θα ήταν εύκολη.³⁹ γ) Στο 12ο θαύμα του Αγίου Αρτεμίου (κείμενο χρονολογούμενο περίπου στο 660), μία μητέρα πηγαίνει το άρρωστο από υδροκλήλη παιδί της για να γιατρευτεί με την μέθοδο της εγκοίμησης στον ναό της Θεοτόκου των *Κύρου*. Εκεί σε όνειρο η Θεοτόκος την καθοδηγεί να πάει στον ναό του Αγίου Ιωάννη στην Όξεϊα⁴⁰ και να γιατρευτεί από τον Άγιο Αρτέμιο. Εγκοίμηση ενός νέου που συνοδεύεται από την μητέρα του είναι μάλλον αδύνατη σε ένα ανδρικό μοναστήρι.⁴¹ δ) Στη συνέχεια περνά στην *Διήγηση*, την οποία ο Berger αγνόησε, και επαναλαμβάνει τις ουσιαστικές πληροφορίες του κειμένου που έχουν ήδη παρουσιαστεί παραπάνω. Κατά τον Mango, το κείμενο χρονολογείται το αργότερο τον 12ο (από το χειρόγραφο) και αντιπροσωπεύει την *Διήγηση* όπως παρεδίδετο στο ιερό εκείνη την περίοδο (ή οποια περίοδο γράφτηκε ή *Διήγηση*). Δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην πληροφορία του κειμένου μας ότι η Θεοτόκος των *Κύρου* ήταν η πρώτη εκκλησία που χτίστηκε προς τιμήν της Θεοτόκου εντός των τειχών, μια και η απόδοση των ναών της Θεοτόκου των Βλαχερνών, των Χαλκοπρατείων, και των Όδηγών στην Πουλχερία (399-453) είναι μάλλον μυθοπλασία.⁴²

Αν η *Διήγηση* προσφέρει κάτι επιπλέον, αυτό είναι το ότι ο Ιουστινιανός και η Θεοδώρα, όταν η Θεοτόκος σε όνειρο τους απέτρεψε να επεκτείνουν τον Ναό των

³⁷ *Αυτόθι*, ίδια σελ.

³⁸ Σιμοκάττης, *Ιστορία*, 8.8.11.

³⁹ Mango, *αυτόθι*, σσ. 587-588.

⁴⁰ Όπως φαίνεται και από τον χάρτη που παραθέτει ο Berger ("Roman, Byzantine,...", στο Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σ. 9) ή «μονή» τα *Κύρου* και ο Άγ. Ιωάννης στην Όξεϊα είναι πολύ κοντά.

⁴¹ Mango, *αυτόθι*, σ. 587.

⁴² *Αυτόθι*, σ. 588

Κύρου, «τὸν ἐγγύθεν ναὸν τῇ τοῦ Θεοῦ προμήτορι Ἄννη ἀνατιθέασιν» (*Διήγηση*, παρ. 15). Δυστυχῶς ὅμως τὸ ἐγγύθεν δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορίσει μὲ ἀκρίβεια τὸ πόσο κοντὰ στὰ Κύρου ἦταν αὐτὴ ἡ ἐκκλησία. Ὁ Janin τὴν τοποθετεῖ στὸ *Δεύτερον* ποῦ πράγματι ἦταν μία συνοικία παραπάνω ἀπὸ ἓνα χιλιόμετρο στὰ βόρεια-δυτικὰ τῶν τὰ Κύρου (=Καλεντερχανέ).⁴³ Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Ἄννας δὲν ἀναφέρεται σὲ καμμία πηγὴ μετὰ τὸ 1125.⁴⁴ Πάντως ὁ Mango ὑποδεικνύει ὅτι σὲ ἓνα τυπικὸ τῆς πρώιμης Κομνήνειας περιόδου περιγράφεται μία λιτανεῖα ποῦ ἐτελεῖτο τὴν Τετάρτη μετὰ τὴν ἐβδομάδα τῶν Ἀγίων Πάντων. Ἡ ἐν λόγω λιτανεῖα ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀγία Σοφία, περνοῦσε μὲ τὴν σειρὰ ἀπὸ τὸ Forum, τὴν Θεοτόκο τῶν Κύρου, τὴν Ἀγ. Ἄννα στὸ Δεύτερον, τὴν Πύλη (προφανῶς τοῦ Χαρισίου/Ἀδριανουπόλεως) καὶ κατέληγε σὲ τοποθεσία ἐκτὸς τῶν τειχῶν.⁴⁵

Ἄν καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα στὸ Καλεντερχανέ Τζαμί, ἐντοπίζουν κτιριακὰ ὑπολείμματα ἀπὸ πρωιμότερες δομήσεις (ποῦ ἀποδίδονται σὲ φάσεις ἀνακατασκευῶν τοῦ ναοῦ),⁴⁶ δὲν περιλαμβάνουν κάποιο δομικὸ ἵχνος ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν περίοδο γύρω στὸ 460 (ἢ ἀκόμη περισσότερο τὸ 439). Ὡστόσο, ὁ Mango δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο ἡ μεγάλη πέτρινη ἐκκλησία τοῦ Βήματος⁴⁷ νὰ εἶναι ὁ «ναὸς ὁ ἐκ λίθων μὲν συναρμολογούμενος λαξευτῶν» τῆς παρ. 10 τοῦ κειμένου μας.⁴⁸

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τόσο ἡ Βόρεια ἐκκλησία ὅσο καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Βήματος ἦσαν ξυλόστεγες βασιλικές.⁴⁹ Ὅπως εὐφυῶς παρατηρεῖ ὁ Mango, “...the stone church, though big, was not very grand, seeing that the Virgin Mary refused to have it rebuilt by Justinian...”⁵⁰ Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τουλάχιστον ἐν μέρει τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ Mango, ἐπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ μία ἀπροσδόκητη πηγὴ τοῦ 10ου αἰώνα. Πιὸ συγκεκριμένα τὸ

⁴³ Βλ. Janin, *Géographie ecclésiastique*, σσ. 39-41: Ἡ ἐκκλησία βρισκόταν πιθανὸν πάνω σὲ ἓνα σταυροδρόμι, ποῦ σχημάτιζαν ἓνας δρόμος ποῦ ὀδηγοῦσε στὴν Πύλη τοῦ Χαρισίου (μὲ κατεύθυνση ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΔ) καὶ ἄλλος ἓνας (μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Ν πρὸς Β) ποῦ κατέβαινε στὶς Βλαχέρνες περνώντας μπροστὰ ἀπὸ τὴν Μονὴ τῆς Θεοτόκου Κεχαριτωμένης.

⁴⁴ *Αὐτόθι*, σ. 40.

⁴⁵ Mango, *αὐτόθι*, σ. 588.

⁴⁶ Γιὰ τὸ οἶκημα ποῦ σώζεται σήμερα ὡς Καλεντερχανέ Τζαμί, οἱ ὅροι Βόρεια ἐκκλησία, ἐκκλησία τοῦ Βήματος καὶ Κύρια ἐκκλησία ποῦ περιγράφουν τὶς οἰκοδομικὲς φάσεις τοῦ ναοῦ (North, Bema, Main Church) υἱοθετήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους ποῦ ἀνέσκαψαν τὸ κτίριο καὶ συνέγραψαν τὴ σχετικὴ μελέτη, (Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σσ. 4-5 γλωσσάριο).

⁴⁷ Γιὰ τὴν ὁποία, βλ. Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σσ. 7-8, 45-71, καὶ *passim*.

⁴⁸ Mango, *αὐτόθι*, σ. 589.

⁴⁹ Berger, “Roman, Byzantine,...”, στὸ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σ. 8 (καὶ σχεδιάγραμμα, *αὐτόθι*, σ. 24). Γιὰ τὶς ξυλόστεγες βασιλικές, βλ. εἰσαγωγικά, Ν. Γκιολές, *Παλαιοχριστιανικὴ Τέχνη, Ναοδομία (π. 200-600)*, (Ἀθήνα 1998), σσ. 36 κ.ἐπ.

⁵⁰ Mango, *αὐτόθι*, σ. 588.

εικονογραφημένο Μηνολόγιο του Βασιλείου (*Codex Vaticanus gr. 1613*)⁵¹ στο φύλο 78r και πάνω από το κείμενο της συναξαριακής καταχώρισης για τον Ρωμανό τον Μελωδό, περιέχει μία μικρογραφία (βλ. παρακάτω σ. 44), που απεικονίζει το γνωστό θαῦμα, στο οποίο ἡ Θεοτόκος ἐμφανίζεται στον ὕπνο του Ρωμανοῦ, τοῦ δίνει ἕνα εἰλητάριο νὰ φάει καὶ ὁ Ρωμανὸς ὅταν ξυπνᾷ ἀρχίζει ἀμέσως νὰ συνθέτει κοντάκια μὲ πρῶτο τὸ «Ἡ Παρθένος σήμερον». Στὸ φόντο τῆς παράστασης ἀπεικονίζεται μία ἐκκλησία ἀρκετὰ μεγάλη σὲ σχέση μὲ ἀρκετὲς ἄλλες κατασκευές ποὺ ὑπάρχουν σὲ ἄλλες μικρογραφίες τοῦ ἴδιου χειρογράφου, ἀλλὰ προφανῶς not very grand.⁵² Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ναὸ τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* μιὰ καὶ στὸ κείμενο ἀπὸ κάτω ρητὰ ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἐπεισόδιο ποὺ περιγράφεται συνέβη σὲ αὐτὸν τὸν ναό. Ὡστόσο, τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι ἡ γενικὴ ἄποψη ποὺ ἐπικρατεῖ γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν μικρογραφιῶν στὰ εἰκονογραφημένα χειρόγραφα μιᾶ γιὰ στερεότυπες παραστάσεις ποὺ ἀνάγονται σὲ προγενέστερα εἰκονογραφημένα χειρόγραφα καὶ δὲν ἀπεικονίζουν καμμία συγκεκριμένη πραγματικότητα, καὶ ιδίως ὅταν πρόκειται γιὰ ἀρχιτεκτονικὰ μοτίβα καὶ κατασκευές.⁵³ Στὴν περίπτωσή, ὅμως, τῆς μικρογραφίας τοῦ Ρωμανοῦ ἡ ἐκκλησία ποὺ ἀπεικονίζεται εἶναι ξυλόστεγη βασιλικὴ προφανῶς μονόκλιτη μὲ ἀμφίριχτη στέγη.⁵⁴ Τὸ κτίσμα καταλήγει σὲ ἡμικυκλικὴ κόγχη τοῦ ἱεροῦ βήματος.⁵⁵ Τὸ ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τεράστιο ναό, πιθανὸν νὰ ὑποδεικνύεται ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι μονόκλιτος, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι στὸ ἐπάνω διάζωμα ἐμφανίζονται ἔξι μονόλοβα παράθυρα καὶ τρία στὴν δυτικὴ του πρόσοψη. Ἡ ἐκκλησία εἰκονίζεται σὲ τρία τέταρτα μὲ τὸ βλέμμα τοῦ παρατηρητῆ νὰ τὴν κοιτάζει ἀπὸ τὴν βορειοδυτικὴ γωνία. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἕνας τοῖχος μὲ διακοσμημένη ταινία στὸ πάνω μέρος του καὶ δύο ὀρθογώνια στενὰ ἀνοίγματα στὴ μέση του, ὁ ὁποῖος ἐφάπτεται στὴν κάτω ἀριστερὴ ἄκρη τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ θὰ μπορούσε πιθανὸν νὰ ἀπεικονίζει μὲ ἐντελῶς σχηματικὸ τρόπο τὸ ὕδραγωγεῖο τοῦ Ἀδριανοῦ/Οὐάλη πλάϊ στὸ ὁποῖο βρισκόταν ὁ Ναός. Ἡ ἄλλη πιθανότητα εἶναι νὰ ἀπεικονίζει τὸ μικρὸ οἶκημα ποὺ στέγασε τὸν κρίνο (παρ. 10). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία

⁵¹ Γιὰ τὸν κώδικα αὐτόν, ποὺ τοποθετεῖται στὴν βασιλεία τοῦ Βασιλείου Β' (976-1025), βλ. C. Giannelli, *Codices Vaticani Graeci, Codices 1485- 1683*, (Città di Vaticano, 1950), σσ. 276-278, καὶ ιδίως, F. D'Aiuto, (a cura di), *El «Menologio de Basilio II»*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, *Vat. gr. 1613. Libro de estudios con ocasión de la edición facsimil*, (Madrid: Testimonio Compania Editorial-Apostolike Diakonia tes Ekklesias tes Hellados-Biblioteca Apostolica Vaticana, 2008).

⁵² Βλ., παρακάτω, σελ. 44.

⁵³ Βλ. A. Zacharova, "Los ocho artistas del 'Menologio de Basilio II' στὸ D'Aiuto, *El «Menologio de Basilio II»*, σσ. 131-196 καὶ ἐδῶ σ. 134 καὶ σημ. 16-21 γιὰ προγενέστερη βιβλιογραφία.

⁵⁴ Βλ. Γκιολές, , *Παλαιοχριστιανικὴ Τέχνη*, σ. 37 (μονόχωρος δρομικὴ βασιλική).

⁵⁵ *Αὐτόθι*, σ. 46.

ὅτι ἔχουμε μία ἀναπαράσταση τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* σὲ πηγὴ σύγχρονη μὲ τὴν *Διήγηση*. Αὐτὸ πὺν δὲν γνωρίζουμε εἶναι τὸ ἐὰν ἡ ἀναπαράσταση τῆς ἐκκλησίας ξεφεύγει ἀπὸ στερεότυπες μορφές καὶ ἀγγίζει τὴν πραγματικότητα τοῦ 10ου αἰ.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου*, ἔχει κάποιες ἐνδιαφέρουσες ἀλλὰ καὶ δραματικὲς ἐξελίξεις. Γιὰ τὴν ἀδελφότητα τῶν *Κυριωτῶν*, πὺν στὰ τέλη 10ου μὲ ἀρχὲς 11ου περιελάμβανε τὸν ποιητὴ Ἰωάννη Γεωμέτρη τὸν Νικηφόρο Οὐρανὸ, καὶ κάποιον Ἰωάννη *ὀστιάριο* τοῦ παλατιοῦ, ἔγινε ἤδη λόγος στὸ προηγούμενο κεφάλαιο.

Λίγο ἀργότερα, πάλι γιὰ τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα, ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ ἀναφέρει ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ προσευχόταν σὲ αὐτὴν τὴν εἰκόνα γιὰ νὰ προοδεύει ὁ γιὸς τῆς στὶς σπουδὲς τοῦ.⁵⁶ Τὸ ἔτος 1197 ὅμως ἡ ἐκκλησία καίγεται σὲ μία μεγάλη πυρκαϊὰ πὺν ἀποτέφρωσε μέρος τῆς Κωνσταντινούπολης.⁵⁷ Πιθανότατα νὰ ξαναχτίστηκε πολὺ σύντομα καὶ τὸ 1200 ἀναφέρεται ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἀπὸ τὸν Ρῶσο προσκυνητὴ Ἀντώνιο τοῦ Νόβγοροντ.⁵⁸ Μετὰ τὴν Λατινικὴ κατάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1204, ἡ ἐκκλησία παραχωρήθηκε σὲ Φραγκισκανοὺς ἢ Δομινικανοὺς μοναχοὺς καὶ μετατράπηκε σὲ Λατινικὴ ἐκκλησία. Ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ διατηρεῖται ἓνας ἀγιογραφικὸς κύκλος μὲ τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου τῆς Ἀσσίζης.⁵⁹

Τὶς 3 Φεβρουαρίου 1267 γίνεται ἡ καθιέρωση ἐνὸς ναοῦ μὲ τὸ ὄνομα Θεοτόκος ἢ *ἀκιδοκτηνὴ*, προσδιορισμὸς πὺν μπορεῖ νὰ προδίδει τὴν Λατινικὴ ὀνομασία τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* (S. Maria ad Aquaeductum).⁶⁰

Τέλος ἡ Θεοτόκος τῶν *Κύρου* γίνεται μέρος μοναστηριακοῦ συγκροτήματος κατὰ τὴν βασιλεία τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Σὲ αὐτὸ ἀποσύρεται ὁ Ἰωάννης Γλυκὺς. Ὅταν παραιτεῖται ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνον τὸ 1319 καταλὴγει στὴν Μονὴ τῆς *Κυριωτίσης*, τὴν ὁποία τοῦ παραχωρεῖ ὁ αὐτοκράτορας γιὰ διαμονή, κάτι πὺν

⁵⁶ Ἄννα Κομνηνὴ, *Ἀλεξιάς*, σ 162 (5.8.3.7-11): τυχὼν μέντοι καὶ Θεοῦ ἀρωγοῦ πρὸς τούτοις διὰ τὴν τῆς μητρὸς θερμότητὴν ἱκεσίαν ἐπαγρυπνούσης συχνῶς τῷ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κύρου τῆς θεοτόκου σεπτῷ εἰκονίσματι καὶ θερμοῖς τοῖς δάκρυσιν ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐκκαλουμένης...

⁵⁷ Βλ. P. Magdalino, "Constantinopolitana", στὸ I. Ševčenko and I. Hutter (eds), *Ἀετός, Studies in Honor of C. Mango*, (Stuttgart and Leipzig, 1998), σσ. 228-30. Οἱ περιγραφὴ τῆς καταστροφῆς παραδίδεται ἀπὸ ποίημα τοῦ Κωνσταντίνου Στίλβη.

⁵⁸ Ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Berger "Roman, Byzantine, ...", στὸ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σ. 12.

⁵⁹ *Αὐτόθι*, σ. 16-17. Ἡ χρονολόγησή τους πρέπει νὰ τοποθετεῖται μεταξὺ τῆς ἀγιοποίησης τοῦ Φραγκίσκου τὸ 1228 καὶ τὴν ἐπανάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1261.

⁶⁰ Mango, *αὐτόθι*, σ. 589.

υποδεικνύει ότι πιθανόν να ήταν αυτοκρατορική μονή.⁶¹ Λίγα χρόνια μετά, το 1330, ο Νικηφόρος Καλλίστος Ξανθόπουλος περιλαμβάνει στην *Εκκλησιαστική Ιστορία* του την παραλλαγή της ιστορίας σχετικά με την ίδρυση της Εκκλησίας της Θεοτόκου των *Κύρου* μετά την θαυματουργή ανεύρεση μιᾶς εικόνας που ήταν κρυμμένη πάνω σε ένα κυπαρίσσι.

Συνοψίζοντας θα καταλήγαμε στα ἑξῆς συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα κυρίως ἀκολουθοῦν τὶς ἀπόψεις τοῦ Mango ἂν καὶ δὲν ἀπορρίπτουν μερικὰ στοιχειώδη τμήματα τῶν ἀπόψεων τοῦ Berger.

Α) Ἡ *Μονή* τῶν *Κύρου*, γιὰ τὴν ὁποία δὲν εἶναι γνωστὸ σὲ ποιὸν ἅγιο ἦταν ἀφιερωμένη ἢ ἂν ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Θεοτόκο, βρισκόταν πραγματικὰ στὴν περιοχὴ τῶν *Κύρου* μεταξὺ τῆς πύλης τοῦ Ἀγ. Ρωμανοῦ καὶ τῆς Κινστέρνας τοῦ Μωκίου στὴν Δυτικὴ πλευρὰ τῆς Κωνσταντινούπολης (βλ. χάρτη [I] στὴ σ. 43). Εἶναι ἄγνωστο ἂν τὴν ἔκτισε ὁ ἴδιος ὁ Κύρος ὁ Πανοπολίτης ἢ ἂν πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν περιοχὴ στὴν ὁποία εἶχε κτιστεῖ, καὶ στὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ εἶχε κτηματικὴ περιουσία ὁ Κύρος. Ἡ μονὴ αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται σὲ καμμία πηγὴ μετὰ τὸν 6ο αἰῶνα, ἂν καὶ ἡ συνοικία θὰ πρέπει νὰ συνεχίζει νὰ ὀνομάζεται τὰ *Κύρου*.

Β) Ἡ πρώτη *Εκκλησία* τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* χτίστηκε πιθανόν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 439 καὶ 460 ἀπὸ τὸν Κύρο τὸν Πανοπολίτη, βρισκόταν ἐντὸς τῶν Κωνσταντινείων τειχῶν (βλ. χάρτη [II] στὴ σ. 43) καὶ δὲν γνωρίζουμε τὴ θέση της σὲ σχέση μετὰ τὸ ὕδραγωγεῖο τοῦ Οὐάλη. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῶν Striker καὶ Kuban δὲν βρῆκε κάποιο ἔχνος της. Ἄν δὲν βρισκόταν ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀνασκαφῆς, θὰ πρέπει νὰ χτίστηκε ἐν μέρει πάνω σὲ Ρωμαϊκὸ λουτρό, ἀλλὰ τὰ ἔχνη της νὰ ἔχουν πλήρως ἐξαλειφθεῖ. Πάντως, ἐν μέρει πάνω στὰ ἐρείπια αὐτοῦ τοῦ λουτροῦ βρίσκεται ἡ πρώτη σωζόμενη φάση τοῦ κτιρίου τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* καὶ ἀντιστοιχεῖ στὴν Βόρεια ἐκκλησία ποὺ ἦταν παράλληλη μετὰ τὸ ὕδραγωγεῖο. Ἡ οἰκοδόμησή της ἀνάγεται στὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνα καὶ κάποια στιγμή ἀνάμεσα στὸν δέκατο καὶ τὸν δωδέκατο αἰῶνα γκρεμίστηκε γιὰ νὰ ἀνακατασκευαστεῖ.⁶²

Γ) Ὁ ναὸς ποὺ συνοπτικὰ περιγράφεται στὴν παρ. 10 τῆς *Διήγησης* ἀντιστοιχεῖ πιθανόν στὴν ἐκκλησία τοῦ Βήματος, ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὸ δεύτερη σωζόμενη φάση

⁶¹ *Αὐτόθι*, σ. 589.

⁶² Berger “Roman, Byzantine...”, στὸ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σσ. 7-8. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ἐπεισόδιο μετὰ τὸν Γερμανὸ ποὺ περιγράφει ὁ Σιμοκάτης διαδραματίστηκε σὲ αὐτὸ τὸ κτίριο, βλ. Mango, *αὐτόθι*, σ. 589

ἀνοικοδόμησης τοῦ χώρου (μετὰ τὴν Βόρεια ἐκκλησία), καὶ καταστράφηκε τὸ 1197.⁶³ Ἡ κατεστραμμένη ἐκκλησία ἀνοικοδομεῖται σύντομα ὡς Κύριος Ναός (Τρίτη σωζόμενη φάση)⁶⁴ καὶ κατὰ τὴν Ὀθωμανικὴ περίοδο γίνεται τζαμί.

Δ) Ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* γίνεται μέρος Μοναστηριοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου (μετὰ τὸ 1282).

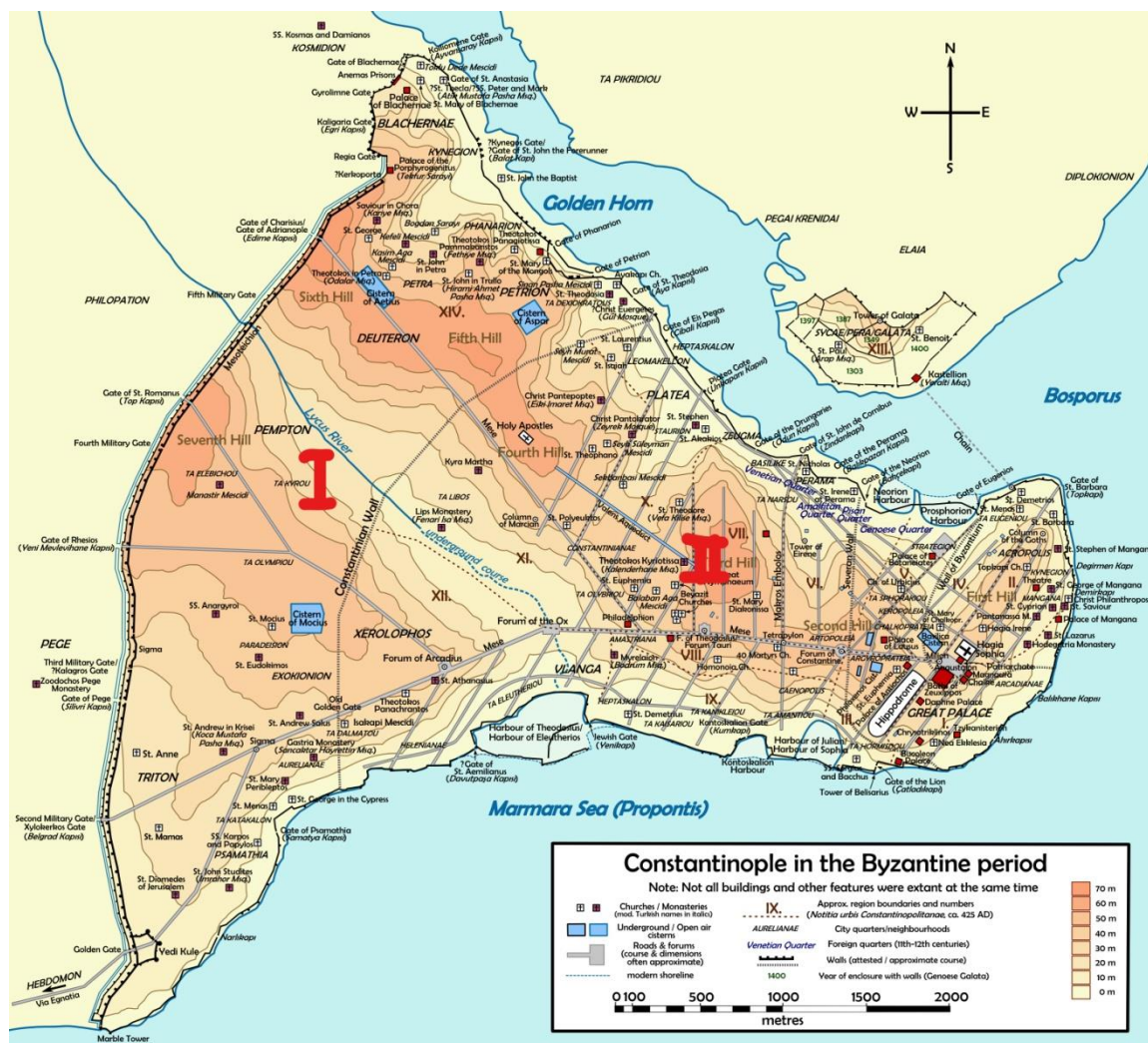
Τέλος, σύμφωνα τὸ *Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως* καὶ τὸ *Τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*, στὸ ναὸ τῆς Θεοτόκου τῶν *Κύρου* ἐτελοῦντο οἱ ἐξῆς ἐορτασμοί: α) 1 Ὀκτωβρίου: μνήμη Ρωμανοῦ Μελωδοῦ, β) 9 Ὀκτωβρίου: μνήμη ἁγίων Ἄννης καὶ Ἐλισσάβετ καὶ συνοδίας αὐτῶν. γ) 5 Μαΐου: ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν *Κύρου*, καὶ δ) 19 Μαΐου: μνήμη ἀθλήσεως τοῦ ὁσίου Πατρικίου ἐπισκόπου Προύσης καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Πολυαίνου, Ἀκακίου καὶ Μενάνδρου.⁶⁵

⁶³ Ὁ Berger (“Roman, Byzantine,...”, στὸ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σ. 8) τοποθετεῖ τὴν «ἀποσύνθεση» τοῦ ναοῦ λίγο μετὰ τὸ 1195.

⁶⁴ Γιὰ μία γραφικὴ ἀπεικόνιση τῶν οἰκοδομικῶν φάσεων βλ. τὰ σχεδιαγράμματα στὸ Striker and Kuban, *Kalenderhane*, σ. 27.

⁶⁵ Mateos, *Typicon*, σσ. α) 56, β) 64, γ) 282, δ) 294. *ΣυναξΚΠ*, α) στήλ. 95-96, β) στήλ. 124, δ) στήλ. 695.

Βυζαντινή Κωνσταντινούπολη⁶⁶

I) Συνοικία τῶν Κύρου.

II) Ναὸς Θεοτόκου τῶν Κύρου.

⁶⁶ Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Constantinople#/media/File:Byzantine_Constantinople-en.png (ἐπίσκεψη, 20/2/2017).

Codex Vaticanus Graecus, fol. 78r.⁶⁷

⁶⁷ Πηγή: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613.

4. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Τὸ Χειρόγραφο *Ἄθωνος, Μονῆς Ἰβήρων* 428 (153) (Lambros 4548) καὶ ὁ γραφέας του.

Τὸ (κολοβὸ) κείμενο τῆς *Διήγησης* παραδίδεται ἀπὸ τὰ fol. 175r-182v τοῦ μοναδικοῦ χειρογράφου *Ἄθωνος Μονῆς Ἰβήρων* 428 (153) (Lambros 4548). Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀπαρτίζεται ἀπὸ 191 φύλλα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 182 (1r-182v) εἶναι περγαμηνὰ ὅχι ἰδιαίτερα καλῆς ποιότητος,¹ ἐνῶ τὰ τελευταῖα φύλλα (183r-191v) εἶναι χάρτινα καὶ ἀποτελοῦν μεταγενέστερη προσθήκη.² Τὸ πρῶτο μέρος, τὸ περγαμηνό, τοῦ χειρογράφου, (τὸ ὁποῖο εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβό), θὰ ἀποτελοῦσε στὴν πλήρη του μορφή τὸν ἑβδομο καὶ ὄγδοο τόμο τοῦ Μεταφραστικοῦ Μηνολογίου, δηλαδὴ τοῦ Μηνολογίου γιὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριο. Ὅμως στὴν μορφή ποὺ διατηρεῖται σήμερα περιέχει τὰ κείμενα ποὺ κατὰ βάσιν καλύπτουν τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 20 μέχρι 31 Ἰανουαρίου.³ Τὸ πρῶτο φύλλο ξεκινᾷ ἀπὸ ἓνα σημεῖο πρὸς τὸ τέλος τοῦ *Βίου τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου*, κείμενο τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὴν 20ῃ Ἰανουαρίου καὶ στὴν συνέχεια μεταξὺ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων γιὰ τὴν 22ῃ καὶ 23ῃ Ἰανουαρίου παρεμβάλλεται μία σειρὰ ἀγιολογιῶν ποὺ δὲν ἀνήκουν στὸ Μηνολόγιο Ἰανουαρίου (ἀντιστοιχοῦν σὲ ἡμερομηνίες ἀπὸ τὴν 1ῃ Ἀπριλίου [Μαρία Αἰγυπτία] μέχρι τὴν 30ῃ Ἰουλίου [Εὐδόκιμος]). Μέχρι τὸ σημεῖο αὐτὸ (fol. 98v) τὰ κείμενα εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι. Ἐνας δεύτερος ἀνώνυμος γραφέας μὲ γραφικὸ χαρακτήρα παρόμοιο μὲ ἐκεῖνον τοῦ πρώτου γραφέα συνεχίζει μέχρι τὸ τέλος τοῦ περγαμηνοῦ χειρογράφου ξεκινώντας ἀπὸ τὸ *Μαρτύριο τοῦ Κλήμεντος Ἀγκύρας* (22 Ἰανουαρίου) καὶ τελειώνοντας μὲ τὴν *Διήγηση*, ἡ ὁποία προφανῶς ἔχει προστεθεῖ λανθασμένα γιὰ τὴν 31ῃ Ἰανουαρίου, ἡμέρα μνήμης τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννη.⁴ Αὐτὸς ἴσως εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ ὁδήγησε τὸν F. Halkin νὰ καταχωρίσει τὴν *Διήγηση* ἀνάμεσα στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ἀγίους Κῦρο καὶ Ἰωάννη, μὲ ἀριθμὸ *BHG* 479i.⁵ Τὸ δεύτερο, χαρτῶο, μέρος τοῦ χειρογράφου, περιέχει Μηναιῶν

¹ Ἀπ' ὅσο εἶναι δυνατόν νὰ διαγνωσθεῖ ἀπὸ τὶς τυπωμένες εἰκόνες τοῦ microfilm ποὺ χρησιμοποιήθηκαν.

² Βλ. S. P. Lambros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, (Cambridge, 1900), σσ. 145-146.

³ Βλ. Ehrhard, *Überlieferung* vol. II, σσ. 306-318 γιὰ τὸ Μηνολόγιον τοῦ Συμεὼν τοῦ Μεταφραστῆ, σσ. 531-532 γιὰ τὰ (εἴκοσι) κείμενα ποὺ συνήθως περιέχονται στὸν ἑβδομο καὶ ὄγδοο τόμο τοῦ Μεταφραστικοῦ Μηνολογίου καὶ σ. 546 γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ παρόντος χειρογράφου.

⁴ *Αὐτόθι*, σ. 546.

⁵ Βλ. *BHG* 479i, *Oratio seu narratio de templo Deiparae* τῶν Κύρου CP., σ. 146.

Νοεμβρίου δ'-ζ'.⁶ καὶ πρέπει νὰ εἶναι τοῦ 15ου αἰώνα.⁷ Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, φύλλα ἔχουν ἐκπέσει ἀπὸ τὴν μέση τοῦ κώδικα,⁸ καθὼς καί, δυστυχῶς, τουλάχιστον μία σελίδα μεταξὺ τῶν φύλλων 176ν καὶ 177r. Ἐὰν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὴν ἔνδειξη/τίτλο «ὧδε μεσάζει»—δηλ. «ἐδῶ βρίσκεται ἡ μέση τῆς *Διήγησις*», ἢ κάτι σχετικό—ποὺ καταγράφεται στὸ fol. 181r, στ. 25 τοῦ χειρογράφου (βλ. καὶ παρακάτω) θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι—ἂν ὑπολογίσουμε καὶ τουλάχιστον ἓνα φύλλο νὰ ἔχει ἐκπέσει μεταξὺ τῶν fol. 176ν καὶ 177r)—τὸ πλήρες κείμενο τῆς *Διήγησις* κάλυπτε τουλάχιστον 15 folia ἢ 30 σελίδες τοῦ χειρογράφου. Τέλος ἡ ὑγρασία φαίνεται νὰ ἔχει ἐπηρεάσει τὴν ἐμφάνιση τῶν σελίδων μὲ ἀποτέλεσμα κάποια σημεῖα τοῦ κειμένου συνήθως πρὸς τὴν ἀριστερὴ ὠα τοῦ verso καὶ τὴν δεξιὰ τοῦ recto νὰ εἶναι δυσανάγνωστα.

Τὸ χειρόγραφο χρονολογήθηκε ἀπὸ τὸν Λάμπρο στὸν 11ο αἰώνα,⁹ ἀλλὰ ὁ Ehrhard ὑποστήριξε ὅτι αὐτὴ ἡ χρονολόγηση δὲν εἶναι σωστὴ καὶ ὅτι ὅλες οἱ παλαιογραφικὲς ἐνδείξεις δείχνουν τὸν 12ο αἰώνα.¹⁰ Τὴν χρονολόγηση αὐτὴ ἀποδέχεται καὶ ὁ Halkin.¹¹ Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι στὸ fol. 28r τὸ χειρόγραφο φέρει τρία δυσανάγνωστα σημειώματα τὰ δύο πρῶτα ἐκ τῶν ὁποίων προσφέρουν καὶ τὴν χρονολογία 9 Ἰουνίου, ἡμέρα Πέμπτη τοῦ ἔτους ςχκς' (=6626) τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ ἔτος 1118, ἐνῶ τὸ τρίτο καταλήγει μὲ τὴν ἡμερομηνία ςψλθ' (=6739) δηλ. 1231.¹² Κατὰ συνέπεια τὸ χειρόγραφο ὁλοκληρώθηκε με βεβαιότητα πρὶν τὸν Ἰούνιο τοῦ 1118.

Ἡ γραφὴ εἶναι μικρογράμματα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς *Διήγησις* ποὺ εἶναι σὲ κεφαλαιογράμματα γραφὴ μὲ σημεῖα τονισμοῦ (καὶ σὲ χρῶμα ἐρυθρό),¹³ καὶ τὴν σύντομη ἐπιγραφὴ στὸ fol. 181r, στ. 25, ποὺ εἰσάγει τὴν παρ. 19 τῆς παρούσας ἔκδοσης. Τὸ ἀρχικὸ καὶ μοναδικὸ κεφαλαῖο Τ τοῦ κειμένου εἶναι ἀπλὰ διακοσμημένο μὲ κύκλο στὴν μέση τῆς κάθετης κεραίας καὶ κρέμεται στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ f. 175r. Τὰ γράμματα εἶναι ὄρθια ἐλαφρῶς δεξιοκλινῆ, μετρίου καὶ ἀκανονίστου μεγέθους καὶ οἱ ἀράδες τοῦ κειμένου (27 κατὰ σελίδα) δὲν ἐκτείνονται πάντοτε σὲ

⁶ Lambros, *Catalogue...*, σ. 146.

⁷ Ehrhard, *Überlieferung*, vol. II, σ. 546.

⁸ Βλ. παραδείγματα στὸν Ehrhard, *Überlieferung*, vol. II, σ. 546, σημ. 1.

⁹ Lambros, *Catalogue...*, σ. 145.

¹⁰ Ehrhard, *Überlieferung*, vol. II, σ. 546, σημ. 1.

¹¹ BHG, σ. 146. Ὁ Mango BZ 91.2 (1998), σ. 588 τὸ τοποθετεῖ στὸν 11ο-12ο αἰ.

¹² Fol. 28r: α) + Μηνὶ Ἰουνίῳ θ', ἰνδ. ς' ἔτους στχκς' ὅταν ἐγενήθη ὁ κύρ βασιλεὺς, πολυχρόν(ιον;) ποιήσον β) + Μηνὶ Ἰουνίῳ θ' ἡμέρα ε' ὅρα πρῶτον, ἰνδ. ς' ἔτους στχκς' ὅ(αν) ἐγενήθη τὸ πεδῖον

¹³ Ἄν καὶ δὲν εἶναι ἐμφανὲς στὴν φωτοτυπία, ἐν τούτοις σημειώνεται ἀπὸ τὸν Λάμπρο ὅτι: «Τὰ ἐκ περγαμνῆς φύλλα κοσμοῦνται ὑπὸ κομψῶν ἐπιτίτλων ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν πρώτων βίων, τὰ δὲ τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀπλῶς ἐρυθρά», Lambros, *Catalogue...*, σ. 146.

εὐθεία γραμμὴ ἀλλὰ σχηματίζουν ἐλαφροὺς κυματισμούς, ἀποτέλεσμα, τὸ πιθανότερο, ἀνωμαλιῶν τῆς ἐπιφάνειας τῆς περγαμηνῆς. Τὰ nomina sacra συντομογραφοῦνται κατὰ κανόνα, ἐνῶ δὲν χρησιμοποιεῖται καθόλου τὸ ὑπογεγραμμένο ἰῶτα, καὶ οἱ συντομογραφίες εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτες (ἐντοπίζεται μία στὸ fol. 180r, στ. 9, [-ος]). Τὰ συμπλέγματα γραμμάτων εἶναι τὰ συνηθισμένα (αγ, ει, εγ, εν, επ, εσ, ετ, ευ, ρα, ρο, ρω, χει, κλπ.). Γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ ἀλλαγὴ παραγράφου, ὁ γραφέας τοποθετεῖ δύο ἢ τρία γράμματα τῆς λέξεως, ἡ ὁποία ἀνήκει στὴν ἀρχικὴ πρόταση τῆς παραγράφου ἔτσι ὥστε νὰ προεξέχουν μέσα στὴν ὥα στὰ ἀριστερὰ τῆς νοητῆς ἀριστερῆς καθέτου τῆς γραμμένης ἐπιφάνειας.¹⁴ Τέλος, ἓνα ἐνδιαφέρον χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο ποὺ ἀπαντᾷ μόνο μία φορὰ στὸ τμήμα τοῦ χειρογράφου ποὺ παραδίδει τὴν *Διήγηση* εἶναι ἡ ὑπαρξὴ μίας ὀριζόντιας κυματιστῆς γραμμῆς στὴν ἀριστερὴ ὥα, στίχο 20, fol. 175v τοῦ χειρογράφου ἡ ὁποία λειτουργεῖ ὡς διαχωριστικὴ παύλα στὸ συλλαβισμό τῆς λέξεως τερατουρ-γούμενος.¹⁵

Ὁ γραφέας φαίνεται νὰ διαθέτει ἰδιαίτερη παιδεία καὶ καλὴ ἐκπαίδευση στὴν γραμματικὴ μιὰ καὶ τὸ κείμενό του δὲν ἔχει σχεδὸν κανένα λάθος. Ἀκολουθεῖ μὲ μεγάλῃ συνέπειᾳ τοὺς βασικοὺς κανόνες ἐγκλισης ἂν καὶ τὰ ἐγκλιτικὰ εἶναι λίγα (τε, τις, τινας, τι, που, οἱ) καὶ ὑπάρχουν ἐλάχιστες περιπτώσεις πρόκλισης (fol. 177r: διατοῦτο, καὶ fol. 179r: ὑπερέννοιαν). Τὸ κείμενο σὲ γενικὲς γραμμὲς εἶναι εὐανάγνωστο καὶ τὸ μόνο ποὺ ἐνοχλεῖ εἶναι ἡ ἀπώλεια τῶν φύλλων ποὺ ἔχουν ἐκπέσει καὶ σὲ ἐλάχιστα σημεῖα ἢ μερικὴ ἢ ὀλικὴ ἐξάλειψη γραμμάτων λόγῳ, κυρίως, τῆς ὑγρασίας.

¹⁴ Προσπάθεια ἔγινε νὰ ἀκολουθηθεῖ (ἔστω καὶ κατὰ προσέγγιση) ἡ διαίρεση τοῦ κειμένου σὲ παραγράφους σύμφωνα μὲ τὴν τακτικὴ αὐτὴ τοῦ γραφέα.

¹⁵ Γιὰ αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο σημάδι στίξεως καὶ τὶς διάφορες μορφές μὲ τὶς ὁποῖες ἀπαντᾷ στὰ Ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, βλ. D. Murphy, “Hyphens in Greek Manuscripts” στὸ *GRBS* 36.3 (1995), σσ. 293-314 καὶ ἰδίως σσ. 305-308 καὶ 311 (Plate III).

5. Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1900 ὁ Κωνσταντινουπολίτης λόγιος καὶ Μεγάλος Χαρτοφύλαξ τοῦ Πατριαρχείου σὲ μία προσπάθεια νὰ ἀνιχνεύσει ὑπάρχουσες καὶ κατεστραμμένες ἐκκλησίες τῆς Βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὸ κείμενο τῆς *Διήγησης*. Παραλείποντας τὰ ρητορικὰ καὶ θεολογικὰ τμήματά του περιέλαβε στὸν τόμο ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1900, τὸ μέρος τοῦ κειμένου ποὺ ἀναφέρεται στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἰδρύθηκε ὁ ναὸς καὶ ἀνέλυσε τὰ ὅσα ἱστορικὰ καὶ πραγματολογικὰ περιέχονται σὲ αὐτό. Στὴν πραγματικότητα δηλαδή, ἐξέδωσε τὸ τμήμα ποὺ περιέχεται στὰ fol. 177r-181r, στίχ. 25. (...τῆς ἰάσεως – συμπαραεκτεινόμενα).¹ Ἡ ἔκδοσή του πάντως ἔχει λάθη καὶ κάποιες παραλείψεις καθὼς καὶ ὀρισμένα σημεῖα στὰ ὁποῖα δὲν μπόρεσε νὰ διαβάσει σωστὰ ἢ νὰ διαβάσει κἂν τὸ ἤδη φθαρμένο χειρόγραφο. Ἡ σύντομη εἰσαγωγή τονίζει κάποια σημαντικὰ σημεῖα τοῦ κειμένου, ὅπως τὴν μαρτυρία γιὰ τὸ ὅτι ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου *τῶν Κύρου* εἶναι ὁ πρῶτος ἐντὸς τῶν τειχῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου.²

¹ Γεδεών, *Ἐκκλησίαι*, σσ. 127-136 κείμενο, καὶ σσ. 124-127 εἰσαγωγή.

² *Αὐτόθι*, σ. 126.

6. ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Ἡ ἔκδοσις βασίζεται στὸ μοναδικὸ χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο τῆς *Διήγησις*, τὸν κώδικα *Ἰβήρων* 428 (153). Τὸ κείμενο, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε στὴν περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου, εἶναι σχεδὸν σὲ ἄριστη κατάστασις καὶ δὲν ὑπῆρξε ἀνάγκη νὰ τροποποιηθεῖ παρὰ ἐλάχιστα ὁ τονισμὸς μὲ καὶ οἱ βαρεῖες καὶ οἱ ὀξεῖες καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα σημεῖα τονισμοῦ συμφωνοῦν σχεδὸν ἀπόλυτα μὲ τὴν κλασσικὴ τους χρῆσις. Ἡ στίξις ἔχει τροποποιηθεῖ ἐλαφρῶς μὲ τρόπο ποὺ νὰ γίνεται ἡ σύνταξις κατανοητή, ἀλλὰ καὶ στὴν στίξις τὸ χειρόγραφο λίγο ἀπέχει ἀπὸ ὅ,τι τελικὰ υἰοθετήθηκε. Προτιμήσαμε νὰ χωρίσουμε τὶς λέξεις σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις, στίς ὁποῖες ὁ γραφέας ἔχει χρησιμοποιοῦν πρόκλησις (μάλιστα χωρὶς αὐστηρὴ συνέπειαν), καὶ αὐτὸ διότι σὲ μία εἰδικὰ περίπτωσις (παρ. 4) τὸ νόημα δύσκολα γινόταν κατανοητὸ χωρὶς τὸν χωρισμὸ τῆς πρόθεσις «κατὰ» ἀπὸ τὴ λ. «νόησιν» Παρὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κώδικα, ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ Γεδεών, τῆς ὁποίας τὰ λάθη παρατίθενται στὸ φτωχὸ ἐκ τῶν πραγμάτων κριτικὸ ὑπόμνημα. Ὁ λόγος γιὰ τὴν ἐπιλογὴ αὐτὴ εἶναι ὅτι, πρῶτον, ἐλάχιστα ἐπιβαρύνεται τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα καί, δεύτερον, διότι σὲ δύο περιπτώσεις υἰοθετήθηκαν οἱ ἐκδοτικὲς ἐπιλογὲς τοῦ Γεδεών.

7. KEIMENO

Conspectus siglorum:

- cod.:* Ἀθως, *Μονῆς Ἰβήρων* 428 (153), (Lambros, 4548), XI-XII αἰ. fols. 175r-182v.
- G: Μ. Γεδεών, *Ἐκκλησίαι Βυζαντιναὶ ἐξακριβούμεναι (κυρίως ἡ Θεοτόκος τῶν Κύρου)*, (Κωνσταντινούπολις, 1900), σσ. 127-136.

(fol. 175r). Λόγος διηγηματικὸς^a περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ παραγωγῆς καὶ οἰκοδομῆς τοῦ πανσέπτου ναοῦ τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου τῶν Κύρου

1. Τιμᾶσθαι διὰ παντὸς τὴν ὑπερένδοξον καὶ ἀειπάρθενον Θεοτόκον, ἄξιόν τε ὁμοῦ καὶ πάσης εὐσεβείας ἐναργέστατον γνῶρισμα. Εἰ γὰρ καὶ ἀποδεῖ πρὸς τὸ ταύτης ὕψος καὶ μέγεθος πάσης περιπεζίου καὶ γεηρᾶς τιμῆς περιωπὴ καὶ ἀκρόρεια,^b πρὸ δὲ τούτων καὶ αὐτῶν ἢ τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων φύσις ἐξατονεῖ πρὸς τὸν ταύτης ἐπᾶξιον ἔπαινον, οὐκ ἂν ἐκσταίημεν τῆς προθέσεως, ἀλλ' οὐδ' ἐξαγώνιοι, οὐδ' ἐξαθλοὶ ἐποφθείημεν. Ἦδη πρὸς αὐτὸ τὸ σκάμμα τῶν ἐπαίνων ὑπεισιόντες καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν λόγων ἑαυτοὺς ἐπιρρίψαντες, ἀλλὰ καθ' ὅσον οἶόν τε τῇ προθυμίᾳ ῥωννύμενοι, καὶ τῷ τῆς πίστεως ζέοντι ἀναπτόμενοι, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Θεομήτορος νευρούμενοί τε καὶ δυναμούμενοι, τὴν ὁποιοῦν ἐκ τῶν λόγων τιμὴν ταύτην προσάγειν οὐ κατοκνήσαιμεν, καὶ πρὸς τὰ τῶν θαυμάτων αὐτῆς πελάγη τὸν νοῦν ἐπινήχεσθαι διαγωνισαίμεθα.

1. _____

^a Cf. Germanus I, *Narratio de haeresibus et synodis ad Antiochum diaconum*, PG 98, 40. ^b Hesychius, *Lexicon B'*, ed. Schmidt, pi.1782

1. _____

2. Διττῶν γὰρ ὄντων τῶν λογικῶν, τῶν μὲν ἀύλων, τῶν δὲ ὑλικῶν, καὶ τῶν μὲν προσκαίρων τε καὶ ῥευστῶν, τῶν δὲ ἀρ<ρ>εύστων καὶ αἰδίων καὶ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν συνουσιωμένην ἐχόντων, εἰ καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν καὶ παραγωγὴν τῶν οὐσιῶν τὸ διάφορον ἐκκληρώσαντο, κατὰ γε τὸ λογικὸν ἀξίωμα ἦνωνταί τε καὶ συνάπτονται, κἂν πρὸς τὰ διαλλάττοντα (fol. 175v) τῶν ἐνεργειῶν εἶδη, τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον^a ἐναποφέρονται.^b Τῆς μέντοι γε ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου μητρὸς καὶ αὐτῶν ὑπερανεστηκυίας νοερῶν διακόσμων καὶ στρατιῶν τῇ ἀγιότητί τε καὶ καθαρότητι καὶ τῇ πρὸς τ' ἄλλα τῶν σωματικῶν παθῶν παντελεῖ ἀναχωρήσει καὶ ἀμιξία καὶ μείζονος τῶν ἀύλων κεχρηματικυίας φύσεων, διὰ τε τὸ ὑπερβάλλον καὶ μὴ λογισμοῖς ὑποπίπτον τῆς παρθενικῆς ἀπαθείας θησαύρισμα, πῶς ἂν τις τῶν χαμερπῶν ἀξιοπρεπῇ τὴν εὐφημίαν εἰσοῖσαι νεανιεύσοιτο, κἂν εἰς ἄκρον σοφίας καὶ γνώσεως ἀφῖχθαι¹ διαβεβόηται;

2. _____

^a πρὸς... ἦττον] Cf. Nemesius Emesenus, *De natura hominis*, ed. Morani, 2.246-7 ^b Διττῶν... ἐναποφέρονται] cf. Gegorius Nyssenens, *In Canticum canticorum*, ed. Langerbeck, σσ. 173.7-174.14.

2. _____

¹ ἀφῖχθαι *cod.*

3. Διά τοι τοῦτο ὁ μὲν λόγος ὡς ἐξ ὑλικῶν ἐκφωνούμενος ὀργάνων, σφαδάζει καὶ ἄλλεται καὶ πρὸς τὴν δυνατὴν εὐφημίαν ἐκτείνεται, τῷ δὲ ἀνεφίκτῳ τοῦ πράγματος συστελλόμενος καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀνθυποστρέφων ἀσθένειαν, εἴσω μένειν τῶν οἰκείων ὅρων καταναγκάζεται· ὅμως τῷ προθύμῳ κέντρου δίκην νυττόμενος πρὸς τὸ τὴν πανύμνητον παρθένον ἐγκωμιάζειν ἀναθαρρεῖ καὶ παρρησιάζεται· τῶν γὰρ εἰς ἀεὶ τῇ ταύτης ἐπινεύσει τερατουργουμένων θαυμάτων, οὔτε νοῦς εἰς κατάληψιν οὔτε λόγος εἰς σαφήνειαν διαρκέσειε, τοῦ πλήθους ὥσπερ τὴν τῶν νοημάτων περιοχὴν, οὕτω καὶ τὴν τῶν λόγων διαδιδράσκοντος δύναμιν, ὡς εἶναι δῆλον ὅτι, ἅπερ ἀδύνατον ἐννοεῖν, ταῦτα συγγράφειν ἀδυνατώτερον διότι τὸ μὲν ταῦτα γινώσκειν τῶν πάντων ἢ καὶ πλειόνων, τὸ δ' ἀριθμῶ καθυποβαλεῖν οὐδενός. Ἐξατονήσει δὲ πάντως καὶ χρόνος, τοῖς τῆς Θεομήτορος (fol. 176r) παραβαλλόμενος θαύμασι, καὶ τὴν ἦτταν ὡς νίκην προκρίναι^a θελήσειε.

3. _____

^a Cf. Libanius, *Epistula* 1236, ed. Foerster, 3.2

3. _____

4. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ταύτης θαυμάτων ἐν χρόνῳ, χρονικῆς δ' ἀπαριθμήσεως ὑπερκείμενα, ἐξελέγχει μὴ οὐχὶ καὶ τῶν ἐν χρόνῳ παραγομένων ἀνθρώπων καταπαλαῖσαι πᾶσαν περίνοιαν· τοῖς γὰρ ποικίλοις καὶ πολυμόρφοις εἶδεσι τῶν παθῶν καὶ διὰ παντὸς τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει προσγινομένοις προσαπαντῶσα καὶ ἀντιπροσθοῦσα, ἀναστέλλει τε ταῦτα καὶ ἀναχαιτίζει καὶ τῷ τῆς ἐπισκέψεως συμπαθεῖ τὸ φθοροποιὸν καὶ νοσῶδες θεραπεύει τῆς φύσεως. Οὐκ οὖν ὥσπερ κατὰ παθῶν ἢ παρθενομήτωρ τὸ νῖκος, οὕτω καὶ κατὰ νοήσεων¹ καὶ χρόνων καὶ λόγων, τῶν ἐν οἷς ταῦτ' ἐπετέλεσεν, ἀποφέρεται. Ἄλλ' εἰ καὶ τὰ πράγματα οὕτω φύσεως ἔχουσιν, οὐκ ὀκνητέον. Πάρεστι γὰρ καὶ νῦν ἡ τοῦ Θεοῦ πολυῦμνητος μήτηρ χειραγωγοῦσα τὸν λόγον πρὸς τὸν ἐκείνης ὑπέρτατον ἔπαινον καὶ τὸ κατεπτηχὸς ἡμῶν καὶ δειλὸν πρὸς τὸ θαρρεῖν μετατρέπουσα, ὅτι μὴ ἄλλως δύναται ἂν τις ποσῶς τῶν περὶ αὐτῆς ἐπαίνων ἐφάψασθαι, μὴ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐπικουρίας ἐν μεθέξει γενόμενος.

4. _____

4. _____

¹ κατανοήσεων *cod.*

5. Δεῦρ' οὖν λοιπὸν χορὸς ἱερῶν ἀνδρῶν^a καὶ φιλόθεος, ὅσοι τὸν ἱερὸν τουτονὶ τῆς παρθένου ναὸν κατειλήφατε καὶ ὅσοι τῶν ἐξ αὐτοῦ θαυμάτων ἐμπέπλησθε, πρὸς τὰ τῆς ὑποθέσεως ἐνδότερα βαδιούμεθα, τὰ ὑπερφυῆ τῆς πανάγνου μυστήρια^b κατοψόμενοι· οὐδὲ γάρ, εἰ πᾶσαι τῶν ἀνθρώπων αἱ γλῶσσαι συνέλθοιεν ἐν ταυτῷ, δυνηθεῖεν τὰ (fol. 176v) καιροῖς καὶ χρόνοις τοῖς ἔμπροσθεν ἐνεργηθέντα ταύτης θαυμάσια τῷ λόγῳ περιλαβεῖν.

5. _____

^a χορὸς... ἀνδρῶν] cf. Theodorus Vestes, *Laudatio sanctae Euphemiae*, ed. Halkin, σ. 112.

ὑπερφυῆ μυστήρια] cf. Didymus Caecus, *Commentarii in Zacchariam*, ed. Doutreleau, 4.111.5

5. _____

^b

6. Ποῖα γάρ τις διεννοούμενος οὐκ ἐξίσταται καὶ τεθαύμακεν; ἢ τε γὰρ γέννησις αὐτῇ παράδοξος, ἀγγελικῆς δι' ἐπιστασίας τῶν τῆς στείρας μητρὸς διαλυθέντων τῆς ἀτεκνίας δεσμῶν^a ἀγωγή καὶ ἀναστροφή ἄμωμός τε καὶ ἀνεπίληπτος καὶ πάντοθεν τὸ σεμνὸν καὶ σεβάσμιον ἔχουσα^b ἀποκλήρωσις καὶ ἀφορισμός οὐ τῶν πολλῶν ὅμοιος, ἀλλ' ὁ εἰς τὰ τῶν ἀγίων ἁγία τε καὶ ἄδυτα σεβάσμιος χῶρος ταύτῃ κεχηρμάτικεν ἐνδιαίτημα^c τροφή θαυμαστή καὶ ἀνέκφραστος ἐξ οὐρανοῦ δι' ἀγγέλου ταύτῃ προσεπιτεμπομένη^d παρθενία ἄσυλός τε καὶ ἀμίαντος καὶ μηδεμιᾶ παρεισδύσει λογισμοῦ ἐμπαθοῦς εἰσδεχομένη τὸν μολυσμόν· εἶτα, σύλληψις ἄρρητος δι' ἀρχαγγελικῶν χειλέων ἐκφωνουμένη^e καὶ χαροποιοῖς προοιμίαις τὸ τῆς παρθένου καθαρὸν καὶ ἀπαθὲς ἀτάραχον φυλάττουσα· μετὰ ταῦτα τόκος, καὶ τόκος ὁ πάντων ἐν γενέσει ἐπέκεινα καὶ νοούμενος^f καὶ λεγόμενος, παρθένος καὶ μήτηρ ἐν ταυτῷ, ἄμφω ἀλλήλοις ἀδιαιρέτως συνόντα καὶ παραδόξως ἐν ταυτῷ ἐνεργούμενα,^g καὶ τὸ γέννημα, Θεὸς μετὰ σαρκὸς καθορώμενος,^h θαῦμα πάντων θαυμάτων ὑψηλότερον καὶ θαυμασιώτερον, θαῦμα πιστευόμενον οὐκ ἐξεταζόμενον, προσκυνούμενον οὐκ ἐξερευνώμενον, σιωπώμενον οὐ πολυπραγμονούμενονⁱ πρὸς οἷς ἀγγέλων οὐρανόθεν δοξολογίαι,^j ποιμένων ὕμνων λογίαι,^k μάγων ἐκ Περσίδος δωροφορίαι,^l προσαγωγή τοῦ τεχθέντος ἐν ἱερῷ,^m παράστασις ἐπὶ σταυροῦ,ⁿ ¹...

6. _____
^a Cf. *Protevangelium Jacobi*, ed. Hock, 4.1-5.7 (σσ. 36, 38, 40) / Luc. 1.7-25 ^b cf. *ibid.*, 6.1-14 (σσ. 40, 42, 44) ^c cf. *ibid.*, 7.4-9 (σ. 44) ^d cf. *ibid.*, 8.2 (σ. 46) ^e σύλληψις... ἐκφωνουμένη] cf. *ibid.* 11.1-7 (σσ. 50, 52) / cf. Luc. 1.26-38 / cf. Cyrus Panopolita, *Λόγος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ* ^f τόκος... νοούμενος] cf. *Concilium universale Ephesenum* a. 431, ACO 1.5.1, σ. 223.38 ^g σύλληψις... ἐνεργούμενα] cf. Athanasius Alexandrinus, *Homilia in occursum domini*, PG 28, 996.40-46. ^h Θεὸς... καθορώμενος] cf. Gregorius Nyssenus, *Contra Eunomium*, ed. Jaeger, 3.4.24.10-11 ⁱ θαῦμα... πολυπραγμονούμενον] cf. Photius, *Homilia* 5, *In annuntiationem*, ed. Laourdas, σ. 54.21-25 ^j Luc. 2.13 ^k Luc. 2.20 ^l Mat. 2.11 ^m Luc 2.22 ⁿ EvJo 19.25

6. _____
¹ *post σταυροῦ desunt folia*

7. (fol. 177r) «... τῆς ἰάσεως ἀπελπίσας καὶ μακρὰν τοὺς σωματικοὺς ἀπωσάμενος ἰατροὺς πρὸς τὸν τοῦ ἐμοῦ υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἀτενίζεις ἔλεον· θάρσει καὶ εὐέλπιδι ἔσο ὡς ταχείας τευζόμενος βοηθείας· γενόμενος γὰρ πρὸς τὸν παράδεισον, ἐν ᾧ τὸ θαυματουργὸν ἐξήνθησε κρίνον καὶ μικρὸν λέπος τῆς αἰγείρου ἀποτεμὼν καὶ διάβροχον ὕδατι πεποιηκώς, ἐξ αὐτοῦ τε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιχρίσας,^a ἔση παραντίκα ὑγιαίνων καὶ εὐρωστῶν». Καὶ τοσαῦτα μὲν τὰ τῆς νυκτερινῆς ὥψεως. Ὁ δὲ τοῦ ὕπνου διαναστάς, τοῖς λογισμοῖς διεμερίζετο καὶ ἀμφιβολίαις διεσαλεύετο καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀληθῆ τὴν ὄψιν ὑπετόπαζεν, ἕως δις καὶ τρίς τούτῳ ἐπιφανεῖσα καὶ τοῖς ὁμοίοις χρησαμένη ῥήμασι καὶ ὡς οὐδεμιᾶς τεύξοιτο θεραπείας εἰ παρακοῇ τὸ ἐκείνης ἀμαυρώσειε πρόσταγμα, ἔπεισε τῷ ταύτης ἀκολουθῆσαι κελεύσματι. Καὶ δὴ τάχιστα πρὸς τὸν παράδεισον ἀπιών, καὶ ἀπὸ τοῦ θαυματουργοῦ ἐκείνου δένδρου λέπος ἀποτεμὼν, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν τῆς ὀφθείσης διάταξιν ὕδατι ἐμβالὼν, καὶ τοῖς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς οὐκ ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις προσεπιθείς, σύντομον ἀπελάμβανε τὴν ὑγίαν¹ καὶ τῆς ὁράσεως ἀπταίστως ἀπήλαυνεν. Καὶ ἵνα μὴ ἀχαριστίας ἀλῶ ἐγκλήματι, μηδὲ μιμητὴς τῶν ἐν εὐαγγελίοις^b λεπτῶν ἀναδειχθεῖη, δι' οὗ τὴν ἀχαριστίαν ἐνεκλήθησαν, ἀναθήμασι καὶ τισιν ἄλλοις πολυτελέσι δωρήμασι τὴν βοηθὸν ἡμεῖβετο.

7. _____
^a Cf. EvJo. 9.11 ^b cf. Luc. 17.12-19

7. _____
¹ ὑγείαν G

8. Καὶ ἦν τὸ θαῦμα παρὰ (fol. 177v) πάντων ἀδόμενον καὶ θρυλούμενον, ὡς μὴ μόνον τοὺς¹ ἀνὰ τὴν βασιλίδαν πόλιν ποταμηδὸν τῷ ἱερῷ παραδείσῳ ἐπιφοιτᾶν καὶ τῶν ἐκ τούτου θαυμάτων ἐπαπολαύειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔξω που κατ' ἀγροὺς διαιτωμένους πανδημεὶ πρὸς τὸν ἱερὸν τοῦτον συνελάνεσθαι χῶρον καί, τῶν τῆς Θεομήτορος θαυμάτων καταπολαύοντας, κοινῇ τὴν ταύτης ἀνυμνεῖν μεγαλειότητα. Ταῦτα τὸν σοφώτατον Κῦρον^a θεώμενον καὶ ὄψεσι τὸ πιστὸν τῶν τελουμένων βεβαιούμενον, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαφθῆναι² πρὸς τὰ παραδόξως θαυματουργούμενα, ὡς διηνεκῇ ποιεῖσθαι τὴν ἐν τῷ ἱερῷ παραδείσῳ ἄφριξιν, καὶ πρὸς γῆν καταπίπτοντα τὸ θαυματουργὸν ἐκεῖνο προσκυνεῖν ἔδαφος, νοητῶς τὴν προσκύνησιν πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μητέρα διαβιβάζοντα· ἐξ οὗ τὸ πρὸς ταύτην πιστὸν ἐπὶ πλέον ἐν τῇ τούτου ψυχῇ ἀναφλεγόμενον καὶ ἀναρριπιζόμενον εἰς ἀστενοχώρητον ἀνῆπτεν αὐτὸν ἀοριστίαν πίστεως. Εἶχε μὲν οὕτω ταῦτα, καὶ πλείοσι θαυματουργίαις τὰ χριστιανῶν πλήθη τῷ παραδείσῳ συνέρρεον, καὶ ὕπαιθρος ναὸς ὁ τοιόσδε παράδεισος ἐχρημάτιζε, πάσης ἐν αὐτῷ τελεσιουργουμένης, κρυφιομύστου^{3, b} τελετῆς καὶ μυσταγωγίας.

8. _____

^a Cf. Joannes Malalas, *Chronographia*, ed. Dindorf, σ. 361.15 ^b Ps. Dionysius Areopagita, *De mystica theologia*, ed. Heil – Ritter, σ. 142.2

8. _____

¹ τοῖς *cod.*, τοὺς *corrigendum* G ² ἐξαφθῆναι G ³ κρυφιομύστα G, *proponens* κρυφιομύστως

9. Ταῦτ' ὁ πιστότατος Κῦρος ἐνεργούμενα βλέπων καὶ ἀλλεπαλλήλαις ἐπιδημίαις δίκην θαλασσίων κυμάτων τὸν τόπον ὑπὸ τοῦ πλήθους στενοχωρούμενον, σκέπτεται τὸν τοιόνδε παράδεισον εἰς ναὸν (fol. 178r) ἀνεγεῖραι τῇ Θεομήτορι καὶ τὸ σκέμμα παραντίκα πρὸς ἔργον ἐξέβαινεν· ἀνόσιον γὰρ ἐνόμιζε τὸν τηλικούτοις θαύμασι τῆς πανάγνου μητρὸς καταυγαζόμενον¹ χῶρον μὴ καὶ οἰκοδομαῖς πολυτελέσι περιλαβεῖν καὶ εἰς θυσιαστήριον ἄχραντον ἀφορίσαι τοῦτον τῇ Θεομήτορι. Καὶ δὴ, ὡς εἶχε τάχους, ἄπεισι πρὸς βασιλέα, τὰ τῶν θαυμάτων τῆς ἀειπαρθένου ἐκδιηγούμενος, τὴν τε τοῦ θεραπευομένου πλήθους ἀνελλιπῇ ἐπιφοίτησιν, καὶ τὴν ἐξ ἀρρωστίας τῶν ὀμμάτων τοῦ ἱαθέντος ἀνάβλεψιν.

9. _____

9. _____

¹ καταγλαΐζόμενον G

10. Τί παρακαλέσων καὶ τί ἐξαιτησόμενος; Δωρηθῆναί οἱ ἐκλιπαρὸν τὸν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ διαφέροντα κῆπον, ὥστε τῇ Θεομήτορι ναὸν ἐπάξιον τῶν ταύτης ἐπισκιάσεων ἐξεργάσασθαι. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς αὐτίκα τῇ τοῦ Κύρου αἰτήσῃ ἐπένευσε, καὶ τὸν κῆπον ὅτι τάχιστα ἐδώρεϊτο, ὁ δὲ τῷ τῆς ἐφέσεως πέρατι ἐφησθείς, εὐθὺς εἶχετο ἔργου καὶ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν παντοίαις ἐκέχρητο σπουδαῖς, αὐτὸν μὲν τὸν τόπον, ἐν ᾧ τὸ θαυματουργὸν ἐξέφυ κρῖνον, οἰκίσκῳ περιτειχίσας σμικρῷ καὶ ὥσπερ τι θεῖον κειμήλιον ἐν αὐτῷ ἀποθέμενος, ἄψαυστον τοῖς προσπελάζουσιν ἀποδεδειχώς, αὐτὸν δὲ τὸν κῆπον εἰς τὸ τοῦ νῦν περιόντος καὶ ὀρωμένου ναοῦ κάλλος καὶ μέγεθος μεταμίψας καὶ τῇ Θεομήτορι ἐπάξιον τεκτηνάμενος ἐνδιαίτημα, τὰ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀφωσιώσατο (fol. 178v) πίστεως, ναὸν τὸν ἐκ λίθων μὲν συναρμολογούμενον λαξευτῶν,^a ἐκ δὲ θαυμάτων ἀχειροτεύκτων καταγλαϊζόμενον καὶ τιμώμενον, τὸν πρῶτον καὶ μόνον κατὰ τήνδε τὴν βασιλεύουσαν δομηθέντα τῇ Θεομήτορι, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς χαρίτων ἀπαρχὴν καὶ πηγὴν χρηματίσαντα, ἀφ' οὗ τῶν τοῦ Πνεύματος ἐνεργειῶν τε καὶ δωρεῶν οἱ ποταμοὶ προερχόμενοι τὸ τῆς γῆς ἅπαν καταρδεύουσι πρόσωπον· οὗ τὸ ὑπερφυῆς κάλλος καὶ τὸ σύμμετρον μέγεθος, καὶ τὸ τῆς ὕλης τερπνὸν καὶ διάφορον, εἰ βούλοιτό τις ἐπὶ λεπτῷ διεξιέναι, πολλῶν ἂν δέοιτο γλωσσῶν καὶ λόγων ὁμοίων νιφάσι χειμεριναῖς,^b τοῦ παραστήσαι τοῖς οὐκ εἰδόσι τὸ κάλλιστον τοῦτο καὶ εὐπρεπὲς φιλοτέχνημα.

10. _____

^a Symeon Logothetes, *Chronicon*, ed. Wahlgren, σ. 224.26

^b cf. Homer, *Ilias*, ed. Allen, 3.222

10. _____

¹ om. G

11. Οὐδὲ γὰρ ἔγνω τις πρὸ τούτου τῇ Θεομήτορι τέμενος οἰκοδομηθὲν τειχέων ἐντός, ὅτι μήδ' ἄλλου τοιούτου τετύχηκε τοῦ δομήτορος ἢ τόπου σεμνοῦ τε καὶ ἱεροῦ καὶ μόνῳ τῷ τῆς Θεοτόκου τεμένει κυρίως ἀρμόζοντος· ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τῆς τοῦ μεγάλου καὶ πιστοτάτου Λέοντος βασιλείας ὀφθήσεται οἶκος τῇ τοῦ Θεοῦ πανάγῳ μητρὶ κατὰ τήνδε τὴν βασιλεύουσαν διαλαξευθεὶς τε καὶ δομηθεὶς· ὅσα γὰρ τεμένη τῷ παναγίῳ ταύτης ὀνόματι τετίμηνται ἀπ' ἐκείνου παρήχθη τε καὶ ἀνωκοδομήθη καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς τῶν θαυμάτων κατεπλούτησε δύναμιν.

11. _____

11. _____

12. Καὶ τοῦτο δέ τις οὐκ ἀπεικὸς διανοήσοιτο· ὥς τῇ μὲν μητρὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ μεγάλην <ἰσχὺν>¹ (fol. 179r) καὶ θεῖαν βουλήν τε καὶ πρόγνωσιν ἢ πόλιν αὕτη πρὸ τῆς τοῦ παντὸς παραγωγῆς^a καὶ ὑπάρξεως ἀποκεκλήρωτό τε καὶ προαφώριστο καὶ νεολαία² ταύτης ἀγαπητὴ προδιέγνωστο, ἐφ’ ἣν ἔμελλε, καιροῖς ἐν ἐσχάτοις, τῶν θαυμασίων αὐτῆς ἐκκαλύψαι τὰ ὑπὲρ ἔννοιαν³ ἀλλ’ οὐδ’ αὐτὴν οἶμαι σεβασμιώτερόν τε καὶ καθαρώτερον χῶρον προκατοπτεῦσαι καὶ οἰκειώσασθαι πρὸς ἀνάπαυσιν, ἢ τοῦτον· ὅπερ οὐκ ἂν τις προσείποι ἀθεεὶ καὶ κατὰ τινὰ σύμβασιν διαπεπράχθαι, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν τινὰ καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίαν τὸ τῆς παννυμνήτου τέμενος εἰς τὴν παροῦσαν ἀπαρτισθῆναι κατάστασιν, καὶ τοῦτο τῇ κληρωθείσῃ πόλει γέρας ἐπάξιον δωρήσασθαι, τὸ καὶ καιροὺς καὶ τόπους καὶ πράξεις ἀφορισθῆναι τῷ ἱερῷ τούτῳ τεμένει, καθ’ οὗς τὴν εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν ἐκληρώσατο, τὸ πρὸς τὴν μεγαλόπολιν ταύτην φιλόστοργον καὶ συμπαθὲς ἐντεῦθεν καθυποφαίνουσιν, ὥς πάντως μερὶς καὶ κληρὸς αὐτῆς κεχρημάτικε καὶ τῇ ταύτης δυνάμει βασιλεύει καὶ κεκραταίωται καὶ φοβερὰ τοῖς ὑπεναντίοις καθέστηκε. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν πολλάκις κατ’ αὐτῆς ἐφορμησάντων ἐθνῶν εἰς χεῖρας αὐτὴν κατέχειν οἰομένων καὶ ὥς ὡ³ καταλελειμμένα ἐλεῖν,^b τοσαύτης⁴ πειραθέντων τῆς ἀνικητοῦ καὶ ἀοράτου ταύτης δυνάμεως, ὥς ἀορασίᾳ περιβληθῆναι καὶ ὑφ’ ἑαυτῶν⁵ συντριβῆναί τε καὶ διωλωλέναι⁶ καὶ γῇ καὶ (fol. 179v) θαλάσῃ καταστρωθέντα παρὰ πόδας εὑρεῖν τῆς ἑαυτῶν θρασύτητος τὰ ἐπίχειρα.

12. _____

^a τῆς... παραγωγῆς] cf. Joannes Philoponus, *De opificio mundi*, ed. Reichardt, σ. 4.20 10.12-13

^b Πρβλ. Is.

12. _____

¹ *lacuna rasis litteris quinque, vocabulum proposuit G*

² νεολ...α *cod*, νε....α *G*

ὑπερέννοιαν *cod*. ⁴ οἰομένων.....ὰ *G*

⁴ τοσαύ/τῆς *cod*., *G*

³ ⁵ ἑαυτῆς *G*

⁶ διωλωλέναι *G*

13. Ἀλλὰ ταῦτα θαυμάζων καὶ ἐκθαμβούμενος πρὸς τὸν τῆς παραγωγῆς αἴτιον τῷ λόγῳ μέτειμι Κῦρον, τὸ πρὸς τὴν Παρθένον τοῦ πόθου διακαὲς αὐτοῦ ἐκπληττόμενος καὶ τὸ τῆς ψυχῆς καθαρὸν καὶ ἀνεπιθόλωτον ἐννοούμενος καὶ ὅποσος αὐτῷ θεοσεβείας πλοῦτος τεθησαύριστο· οὐδὲ γὰρ ἂν τις πείσειέ με λόγος μὴ καὶ αὐτὸν βίῳ πανάγνῳ καὶ ἀμωμήτῳ διαπρέποντα καὶ Θεῷ ἐκ βρέφους προσανακείμενον, ἐμφανείας τινὸς κατηξιῶσθαι, καὶ πρὸς τῆς πανάγνου μητρὸς ἐπιτετράφθαι τουτονὶ τὸν ναὸν ἐξεργάσασθαι· πιστωθεῖεν δ' ἂν οἱ παρόντες τὸ λεγόμενον ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀληθοῦς μητρὸς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀρκούσης μόνης εἰς βεβαίωσιν τοῦ προβλήματος.

13. _____

13. _____

14. Ἰουστινιανῷ γὰρ τῷ πάλαι θεοσεβῶς¹ βασιλεύσαντι, ἀνδρὶ τὰ πρὸς Θεὸν καὶ τὴν αὐτοῦ μητέρα πιστῷ καὶ φιλευσεβεῖ, σύζυγος ἦν εὐσεβῆς τε καὶ πιστοτάτη, καὶ τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων διασκοπούμενη, ὅπως ἂν τὸ θεῖον δι' αὐτῆς ἐξιλάσκοιτό τε καὶ θεραπεύοιτο· αὕτη, νόσῳ περισχεθεῖσα καὶ ποικίλως ὑπὸ ταύτης διενοχληθεῖσα, τοὺς ἱεροὺς περιήει τῆς Θεομήτορος οἴκους ἀπαλλαγὴν εὐρέσθαι ζητοῦσα τοῦ ἀρρωστήματος· ὥς δὲ καὶ πρὸς τουτονὶ τὸν ναὸν εἰσεφοίτησε καὶ τῆς ὑγείας αὐτίκα ἦσθετο, καὶ πρὸς τὴν προ(fol. 180r)τέραν ῥῶσιν μετεβιβάζετο, βουλεύεται τι θεοπρεπὲς καὶ θεόπνευστον καὶ τῆς ἐν αὐτῇ πίστεως ἐπάξιον· τῷ γὰρ βασιλεῖ καὶ ἀνδρὶ τὰ τῆς θεραπείας ἀναθεμένῃ, πείθει τοῦτον, ἅτε φιλευσεβῆ καὶ φιλόθεον ὄντα, πρὸς μείζονα οἰκοδομὴν² τὴν παροῦσαν κατασκευὴν³ τοῦ ἱεροῦ τεμένους ἐξᾶραι καὶ κάλλεσι παντοίοις καταποικίλαι καὶ ὠραΐσμασι. Τοῦτο δόξαν αὐτοῖς, δι' ὅψεως νυκτερινῆς ἀπείργοντο τοῦ ἐγχειρήματος. Τίνα τρόπον; Αὐτῆς τῆς τοῦ Κυρίου μητρὸς τῇ βασιλίσει ἐπιφανείσης καὶ τοιάδε λεξάσης·

14. _____

14. _____

¹ εὐσεβῶς G ² κατασκευὴν G ³ οἰκοδομὴν G

15. «Τῆς μὲν προθέσεως ὑμῶν καὶ πίστεως τὸ ζέον τε καὶ διάπυρον^a ἀντ’ ἄλλου παντὸς¹ περιφανοῦς προσηκάμην οἰκοδομήματος, τῇ διὰ τῶν ἔργων τελειότητι τὸ τῆς γνώμης ὑμῶν ισόρροπον ἀντιταλαντεύσασα. Ἐμοὶ δὲ τοῦτο καὶ ἡδὺ καὶ φίλον, τοῖς Κύρου ἀρκεῖσθαι φιλοτεχνήμασι, καὶ τὸ παρ’ αὐτοῦ ἀνατεθέν μοι τέμενος ἀμεταποιήτως αἰωνίζον διαμένειν καὶ ἀκατάλυτον». Ἐκ τούτου τῆς ὁρμῆς ἐπισχεθέντες περαιτέρω προβαίνειν οὐκ ἔκριναν, ἀλλ’ ἀναθήμασι πολυτελέσι τὴν Θεοτόκον ἀντιτιμήσαντες, τὸν ἐγγύθεν ναὸν τῇ τοῦ Θεοῦ προμήτορι Ἄννῃ ἀνατιθέασιν. Πῶς οὖν ἐκ τούτων πάντων οὐ δῆλόν τε καὶ σαφές, ὥς νεύμασί τε καὶ διατάξεσι τῆς ἀειπαρθένου μητρὸς Κυῖρος τὸ τέμενος ἀνεγείρας οἰκητήριον τῆς δόξης αὐτῆς ἀπειργάσατο;

15. _____

^a πίστεως... διάπυρον] cf. Joannes Chrysostomus, *In catenas sancti Petri* [sp.], ed. Batareikh, 34.9.

15. _____

¹ τινὸς G

16. Ἐπαπο(fol. 180v)ρήσειε¹ δ' ἂν τις εἰκότως ἐνταῦθα, ὅτου χάριν τὴν τοῦ μείζονος τεμένους οἰκοδομὴν ἢ πάναγνος οὐ προσήκατο· ἴδοι γὰρ ἂν τις καὶ τινὰς ἄλλους αὐτῆς ναοὺς παρ' εὐσεβῶν, καθ' ὃ δυνάμεως εἶχον, ἀνεγχευμένους, καὶ πρὸς κρεῖττον κάλλος καὶ μέγεθος μετενηνεγμένους,² οὐδαμοῦ δὲ παρ' αὐτῆς κεκωλυμένους τῆς ἐγχειρίσεως.³ Ἀλλ' ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι, τοῦ βασιλέως ἀπληστότερον τοῖς οἰκοδομήμασιν ἐγκειμένου καὶ πέρα τοῦ συμμέτρου καὶ πρέποντος πρὸς ταῦτα ἐπεκτεινομένου, τὸ τούτου ἀκρατὲς ἀναστέλλουσα^a καὶ τὸ τῶν πονούντων καὶ ἐνεργούντων ἐπίπονον κουφίζουσα, τῆς οἰκοδομῆς ἀπεῖρξε⁴ τὸν βασιλεύοντα.

16. _____

^a Cf. Procopius, *Anecdota*, ed. Wirth, 11.3.2.-4.1, 19.6.1-3, 26.23.6-9

16. _____

¹ ἐπαπορήσει G ² καὶ πρὸς... μετενηνεγμένους *om.* G ³ ἐγχειρίσεως G ⁴ ἀπεῖρξαι *cod.*

17. Ἡ ὅτι χρῆναι μᾶλλον ἕκαστον ἡμῶν ἑαυτὸν ναὸν ἅγιον κατασκευάζειν Θεῷ ἔμψυχόν τε καὶ λογικόν, τῇ ἀρχιτεκτονίᾳ τοῦ Πνεύματος συναρμολογούμενον,^a ἀλλὰ μὴ ἐπὶ λίθοις ἀψύχοις πεποιθέναι καὶ ἡλπικέναι, οἷ, τῶν μὲν προτέρων ὑπόντων,¹ οὐ μεμπτέοι, ἂν δ' ἐκεῖνα μὴ παρῇ, δεκτέα μὲν καὶ ἡ τῶν δευτέρων προσαγωγή, πάμπολυ δὲ τῆς προτέρας διῆσταμένη καὶ οὐδὲ προσαγωγὴν ἂν τις καλέσειε. Καὶ ἄλλως διεβάλλετο τὰ τῆς βασιλίδος καὶ συζύγου, καθάπου περὶ αὐτῆς βίβλοις² σοφῶν ἀνατέτακται. Καὶ εἰ μὲν ἀληθῆ, λέγειν οὐκ ἔχω, διεβάλλετο δ' οὖν. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἦν πρὸς τῆς τοῦ Θεοῦ μητρὸς μὴ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς αὐτῆς θεραπεῦσαι τραύματα καθ' ἃ³ καὶ τοῦ σώματος, (fol. 181r) τῇ διὰ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἀποβολῇ πρὸς ἔννοιαν αὐτὴν τῆς τοῦ πάθους ἀποχῆς μετηγάγετο, δι' οὗ ὡς ἀναξία τοῦ ἔργου κεκώλυτο.

17. _____

^a Cf. Gregorius Nazianzenus, *Oratio 19, Ad Julianum tributorem exaequatore*, PG 35, 1052.41-42.

17. _____

¹ ἀπόντων *cod. post corr.*, G

² βίβλοι G

³ καθὰ *cod.*

18. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνο παροπτέον· ὅτι τὰ βάθη τῶν καρδιῶν καὶ ἐννοιῶν ἢ πάναγνος ἐμβατεύουσα, καὶ τούτοις ἀμφοῖν τὰς πρὸς αὐτὴν πίστεις καὶ διαθέσεις ἀντιτιθεῖσα, ἐπεὶπερ κατὰ πολὺ νικῶσαν καὶ ὑπερελαύνουσαν ἦδει τὴν τοῦ Κυρίου φιλόθεον πίστιν, διὰ τοῦτο μένειν ἀνέπαφον καὶ ἀσάλευτον τὸ παρ' αὐτοῦ ἔργον κέκρικε, ταῖς καθαραῖς προαιρέσεσι μᾶλλον τῶν ταπεινοτέρων ἢ τοῖς βασιλικοῖς ὄγκοις θεραπευομένη καὶ ἀναπαυομένη· ἐπεὶ καὶ διὰ τὸ περιὸν αὐτῷ τοῦ βίου καθαρὸν τε καὶ ἁμωμον, ἀρχιερατικῶν βαθμῶν ἐπιβαίνειν προκέκριτο, καὶ μιᾶς τῶν ἐν Φρυγίᾳ ἐπισκοπῶν¹ πρόεδρος ἀνηγορεύετο, ὥς που περὶ τούτου παλαιὰ παράδοσις διαμαρτύρεται τὸ πανάληθες. Τοιαῦτα τὰ τῆς πανάγνου Παρθένου τερατουργήματα. Τοιαῦτα τὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς τεμένους διηγήματα. Τηλικαύτη ἢ ἐξ αὐτῆς ἐκπεμπομένη δύναμις, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν τὰς τῶν πραγμάτων μετατρέπουσα φύσεις, ἐκ μικρῶν μὲν καὶ ταπεινῶν ἀπαρχόμενα, εἰς κάλλος δὲ προϊόντα καὶ μέγεθος, καὶ τῷ μακρῷ αἰῶνι συμπαρεκτεινόμενα.

18. _____

18. _____

¹ ἐπισκόπων *cod.*

19. Ὡδε μεσάζει.

Εὐρίσκω τὰ τῆς παρθένου τερατουργήματα ἄνωθεν προαγορευόμενα καὶ προφητευόμενα καὶ (fol. 181v) διὰ τοῦτο πολλῆς ἀξιούμενα τῆς σεβασμιότητος· οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν μὴ καὶ τοῖς πάλαι τὰ ταύτης ἐξυμνεῖσθαί τε καὶ ἀποθειάζεσθαι^a θαύματα· ὅτι κοινὴ τοῦ γένους αὕτη ρίζα σωτηρίας^b γινώσκεται καὶ δι' αὐτῆς τὸ κατολισθῆσαν πλάσμα πρὸς βάραθρον παραβάσεως^c ἀνακληθέν, τῆς οὐρανίου υἰοθεσίας ἡξίωται.

20. Κῆπος καὶ κρίνον, ἡ ἀπαρχὴ τῶν μεγαλουργημάτων τῆς Θεομήτορος· ταῦτα, ὁ ἐν βασιλεῦσι σοφώτατος Σολομὼν τῆς ἐκ Θεοῦ σοφίας ἀναπλησθεὶς, ἐπαξίως προὔμνησέ τε καὶ προαπεθείασεν καὶ πρὸς νοητὴν ἀνήγαγεν ἔννοιαν. Τῆς γὰρ καθαρᾶς καὶ παναμώμου ψυχῆς πρὸς τὸν νοητὸν νυμφίον^a διαπλαττόμενος πρόσωπον καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν ἡμῖν ἐγκειμένου ἔρωτος ἀδελφιδοῦ καὶ κόρης ἐρώσης ἅμα καὶ ἐρωμένης πρόσωπα σχηματίσας, καὶ κήπων καὶ κρίνων ἐπιμνησθεὶς, ἐν οἷς οἱ πρὸς ἔρωτας ἐσχολακότες συνεχέστερον διατρίβουσι, τῇ εὐωδίᾳ καὶ τερπνότητι τὰ τοῦ ἔρωτος ὑπανάπτοντες, ἐκ τούτων τῆς διαπύρου καὶ παρθενευούσης ψυχῆς τὸ πρὸς Θεὸν προδιέγραψε φίλτρον.

19. _____

^a Cf. Photius, *Epistula* 165, ed. Laourdas – Westerink, στ. 126

19. _____

20. _____

^a Joannes Chrysostomus, *In catenas sancti Petri* [sp.], ed. Batareikh, 38.29

20. _____

21. Τί φάσκων καὶ πῶς μετασχηματίζων τὸν λόγον; *Κῆπος κεκλεισμένος ἀδελφή μου νύμφη, πηγὴ ἐσφραγισμένη,*^a *καταβήτω ἀδελφιδός μου εἰς κῆπόν μου*^b, *εἴσελθε εἰς κῆπον ἀδελφή μου νύμφη.*^c Τί δὲ καὶ περὶ τοῦ κρίνου; *Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων.*^d (fol. 182r) *Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων.*^e Καὶ πάλιν· *ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις, ἕως ἂν διαπνεύσῃ ἡμέρα καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί.*^f Εἴθ' οὕτως· *Ἀδελφιδός μου κατέβη εἰς κῆπον μου συλλέγειν κρίνα.*^g Καὶ αὖθις· *ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδός μου ἐμοὶ ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις.*^h

^a Cant. 4.12 ^b Cant. 4.16 ^c Cant. 5.1 ^d Cf. *Doctrina Patrum*, ed. Diekamp, σσ. 289-291 Cant. 2.1-2 ^e Cant. 2.16-17 ^f Cant. 6.2 ^g Cant. 6.3

22. Ταῦτα μὲν τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἄσμασι περιεχόμενα, οὐ κατὰ τὸ γράμμα νοούμενα, ἄπαγε τῆς βλασφήμου ταύτης ἐννοίας καὶ τοῖς θείοις ἐναντιουμένης νοήμασιν, (οὕτω γὰρ ἂν ἐπὶ μέγα κατολισθήσειαν βάραθρον οἱ σωματικώτερον διακείμενοι καὶ μηδὲν ὑψηλὸν φαντασθῆναι δυνάμενοι), ἀλλ' οἶμαι διὰ μὲν τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφιδοῦ τὸ γνήσιον ὑποδηλοῦσθαι τοῦ νοητοῦ νυμφίου^a περὶ τὰς κεκαθαρμένας ψυχὰς καὶ κατὰ τὸ διαλλάττον τῆς οἰκειότητος πλησίον αὐτοῦ τυγχανούσας, ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐν τοῖς τοιούτοις τὸ γνήσιον τῆς στοργῆς καταφαίνεται, διὰ δὲ τῶν ὡς ἐκ προσώπου τῶν ψυχῶν λεγομένων, τὸ διακαὲς αὐτῶν πρὸς τὸν ὑπ' αὐτῶν πνευματικῶς ποθούμενον καὶ στεργόμενον.

^a Joannes Chrysostomus, *In catenas sancti Petri* [sp.], ed. Batareikh, 38.29

23. Κῆπον δὲ τὸν καθαρὸν καὶ ἀνεπίληπτον βίον, ὃς παντοίαις ἀρεταῖς, οἷά περ δένδροις καὶ ἄνθεσιν κατάκομος ὢν, καρποὺς ψυχοτρόφους εἰς ζωὴν ἀθάνατον γεωργεῖ^a ἐφ’ ὃν καταβαίνων, εἴτ’ οὖν ἐπισκοπὴν τρανοτέραν καὶ καθαρωτέραν ποιούμενος καὶ τῇ διψώσει τοῦτον ψυχῇ καὶ περὶ αὐτοῦ διακαιομένη (fol. 182v) μυστικῶς καὶ ἀχράντως ἐνούμενος, ἀνελκύει πρὸς ἑαυτὸν καὶ τῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ συνδεῖ, τῷ τῆς καθαρότητος καὶ ἀγνείας κάλλει περιαστραπτομένην καὶ διὰ τοῦτο ὄλῃν καλὴν καὶ πλησίον ὑπ’ αὐτοῦ ὀνομαζομένην καὶ παντὸς ἀνεπίδεκτον μώμου^b γινωσκομένην.

^a Cf. Gregorius Nyssenus, *In Canticum canticorum*, ed. Langerbeck, σ. 438.5-10 ^b Cant. 4.7

24. Ἡ δὲ τοῦ κρίνου φύσις καὶ θέα ἔστι μὲν καὶ καθ' ἑαυτὴν ὡραία καὶ τὴν ὄψιν¹ εὐφραίνουσα, ἐκπέμπει δὲ πολλήν τινα τὴν εὐωδίαν, τὴν ὄσφρησιν καταθέλγουσα·^a καὶ μέσον μὲν ἀναστήματά τινα ὄρθια λεπτοειδῇ ἐν χρυσιζούσαις κεφαλίσιν ἐπιφερομένη, τούτων δὲ πάλιν ἐν μέσῳ ὑπερανεστηκός, ἰστίου δίκην, κατὰ κορυφὴν² κεφαλίδι τριχῶς διηρημένη διεσχημάτισται. Τούτων οὕτως παρὰ τοῦ πλάστου ἐσχηματισμένων καὶ εἰδοπεποιημένων, οὐκ ἄνευ τινὸς βαθυτέρου λόγου ἢ ἀναξίως τοῦ πλάσαντος ταῦτ' ἐννοεῖν χρή. Ἡ τε γὰρ τῶν φύλλων λευκότης τὸ καθαρὸν καὶ εἰλικρινὲς ὑποσημαίνειν δίδωσι^b τῶν ἀρετῶν μετιόντων. Ἐχομένων μὲν ἀλλήλαις τῶν αὐτῶν ἀρετῶν καὶ ὡς ἀπὸ μιᾶς ρίζης, τῆς καρδίας, ἀναφυομένων, ἔπειτ' ἐξαπλουμένων πρὸς τὸ τε<λεώ>τερον καὶ συμπληρωτικὸν τῆς τοῦ βίου καθάρσεως, ἐν ἑξάδι δὲ περιγραφομένων, οὐκ οἶδα, εἴτε δ<ιὰ> τὰς τοπικὰς τῶν σωμάτων διαπλάσεις, ὥστε <ἐκ> τοῦ ἄνω μὲν νεύειν αὐτοὺς πρὸς τὰ ἐπουράνια φέρεσθαι, κάτω δὲ βλέπειν καὶ ταπεινοῦσθαι, καὶ πρὸς τὴν, ἐξ ἧς ἐλήφθησαν, γῆν ἀφορᾶν· καὶ τοῖς μὲν ἔμ<...>.³

^a Ἡ δὲ τοῦ... καταθέλγουσα] cf. Gregorius Nyssenus, *In canticum canticorum*, ed. Langerbeck, σ. 240.13-17. ^b φύλλων... δίδωσι] cf. *ibid.*, σ. 240.17-19.

¹ ὄψεσιν *cod.* ² κατακορυφὴν *cod.* ³ *desinit inutile*

8. ΑΠΟΔΟΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

Λόγος ἀφηγηματικὸς¹ σχετικὰ μετὰ τὴν ἀρχικὴ δημιουργία καὶ ἀνοικοδόμησι τοῦ πανσέπτου ναοῦ τῆς παννυμνῆτος Θεοτόκου τῶν Κύρου.

1. Τὸ νὰ τιμᾶται μετὰ κάθε τρόπο ἡ ὑπερένδοξος καὶ ἀειπάρθεος Θεοτόκος εἶναι ἀντάξιο καὶ ταυτόχρονα πεντακάθαρο γνῶρισμα κάθε εὐσέβειας. Διότι, ἂν καὶ οἱ κορυφές καὶ τὰ ὑψώματα κάθε πεζῆς καὶ γήινης τιμῆς εἶναι κατώτερα μπροστὰ στὸ ὕψος καὶ τὸ μέγεθός της, καὶ παραλύνει μπροστὰ τοὺς ἀκόμη καὶ ἡ φύσις τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων, ὅταν πρέπει νὰ προσφέρει ἔπαινο ἀντάξιό της, ἐγὼ δὲν θὰ παραιτηθῶ ἀπὸ τὸν σκοπὸ μου, οὔτε θὰ φανῶ νὰ ὑποχωρῶ καὶ νὰ ἐγκαταλείπω τὸν ἀγῶνα. Ἦδη, καθὼς μπαίνω στὸ συγκεκριμένο σκᾶμμα τῶν ἐγκωμίων καὶ ρίχνω τὸν ἑαυτό μου στὸν ἀγῶνα τῶν λόγων, παίρνοντας δύναμη, ὅσο εἶναι ἐφικτό, ἀπὸ τὴν προθυμία μου, ἀνάβοντας ἀπὸ τὴν θερμότητα τῆς πίστεως καὶ δεχόμενος ἐνίσχυση καὶ ἐνδυνάμωση ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Θεομήτορα, εὐχομαι νὰ μὴν ἀποτύχω στὴν προσπάθειά μου νὰ τῆς προσφέρω τὴν ὁποιαδήποτε τιμὴ ἀπὸ τοὺς λόγους, καὶ νὰ ὁλοκληρώσω τὴν προσπάθεια νὰ ταξιδέψω μετὰ τὸ νοῦ στὰ πελάγη τῶν θαυμάτων της.

2. Διότι τὰ λογικὰ ὄντα εἶναι δύο εἰδῶν, τὰ μὲν ἄυλα, τὰ δὲ ὑλικά, καὶ ἄλλα εἶναι πρόσκαιρα καὶ περαστικά, ἐνῶ ἄλλα σταθερὰ καὶ αἰώνια καὶ ἔχουν ἐνδιάθετη τὴν δύναμη τοῦ λόγου,² καί, ἂν καὶ τοὺς ἔτυχε νὰ εἶναι διαφορετικά στὴν ἐνέργεια καὶ τὴν δημιουργία τῶν οὐσιῶν τους, ἐν τούτοις ἐνώνονται καὶ συναρμολογοῦν στὸ ἀξίωμα τοῦ λόγου, ἔστω καὶ ἂν κάποια ἔχουν μέσα τοὺς λιγότερο καὶ κάποια περισσότερα τὰ διαφορετικὰ εἶδη τῶν ἐνεργειῶν.³ Ὅμως γιὰ τὴν ἀειπάρθεο καὶ Θεοτόκο μητέρα, ἡ ὁποία χάρις στὴν ἀγιότητα, τὴν καθαρότητα καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀπομάκρυνση καὶ ἀποχὴ ἀπὸ τὰ ἄλλα σωματικὰ πάθη στέκεται πάνω ἀπὸ τὶς νοερὰς τάξεις καὶ στρατιὰς

¹ Ὁ ὅρος «διηγηματικὸς» ποὺ μεταφράζουμε ὡς «ἀφηγηματικὸς», προέρχεται ἀπὸ τὴν κατηγορία τῶν *προγυμνασμάτων* μετὰ τὸν γενικὸ τίτλο «διήγημα». Σύμφωνα μετὰ τὸν ὀρισμὸ ποὺ ἀπαντᾷ σὲ κάθε συλλογὴ *Προγυμνασμάτων*: «διήγημα δὲ ἐστίν, ... ἔκθεσις πραγμάτων γεγονότων ἢ ὡς γεγονότων», βλ. *Nicolai Progymnasmata*, ἑκδ. Felten, σ. 11.14-15. Βλ. καὶ σχετικὰ G. Kennedy, *Progymnasmata, Greek Textbooks of Prose Composition* (Transl. with Introduction and Notes), (Leiden – Boston, Brill, 2003), σσ. 28 κ.ἐπ., 75 κ.ἐπ., 96, 133-136 καὶ 182-193.

² Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς παραγράφου μέχρι το σημεῖο αὐτὸ

³ Ὁ συγγραφέας φαίνεται νὰ δανεῖζεται ἔκφραση ἀπὸ τὸ *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* τοῦ Νεμεσίου (ἑκδ. Morani, 2.646-647: «...καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῇ πλήθει τὰς ἐνεργείας, εἰ μὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον...»).

καὶ ἀποδείχθηκε,⁴ χάρις στὸν τεράστιο καὶ πάνω ἀπὸ κάθε νοῦ θησαυρὸ τῆς παρθενικῆς ἀπάθειας, ἀνώτερη καὶ ἀπὸ τὶς ἄυλες φύσεις, πῶς θὰ μπορούσε κάποιος ποὺ σέρνεται στὸ χῶμα νὰ τολμήσει νὰ προσφέρει ἓνα ἀξιοπρεπὲς ἐγκώμιο ἔστω καὶ ἂν εἶναι φημισμένος γιὰ τὸ ὅτι ἔχει φθάσει στὴν κορυφὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσης;

3. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ λοιπόν, ἡ ὁμιλία, μιὰ καὶ ἐκφωνεῖται ἀπὸ ὑλικά ὄργανα παλεύει καὶ τινάζεται καὶ προσπαθεῖ νὰ φτάσει ὅσο μπορεῖ τὸ (κατάλληλο) ἐγκώμιο, ἀλλὰ περιορίζεται ἀπὸ τὸ ἀνέφικτο μιᾶς τέτοιας ἐπιχείρησης καὶ ἐπιστρέφοντας πίσω στὴν ἀδυναμία της, ἀναγκάζεται νὰ παραμείνει μέσα στὰ δικά της ὅρια· ὅμως καθὼς τὴν τσιμπᾷ σὰν κεντρὶ ἢ προθυμία, παίρνει θάρρος καὶ παρρησία γιὰ νὰ ἐγκωμιάσει τὴν πανύμνητη παρθένο. Διότι τὰ ἀπίστευτα θαύματα ποὺ συνεχῶς συμβαίνουν μὲ τὴν ἔγκρισή της, οὔτε ὁ νοῦς ἀντέχει νὰ τὰ κατανοήσῃ οὔτε ὁ λόγος νὰ διασαφηνίσῃ, μιὰ καὶ τὸ πλῆθος τοὺς ξεπερνᾷ τόσο τὸ περιεχόμενο τῶν νοημάτων ὅσο καὶ τὴν δύναμη τῶν λόγων, ὥστε νὰ γίνεται φανερὸ ὅτι, αὐτὰ ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοηθοῦν εἶναι ἀκόμη πιὸ ἀπίθανο νὰ καταγραφοῦν, διότι ἡ γνώση τοὺς εἶναι κτῆμα τῶν πάντων ἢ τῶν περισσοτέρων, ὅμως τὴν ἱκανότητα νὰ τὰ ἀπαριθμήσῃ δὲν τὴν ἔχει κανένας. Καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, θὰ ἐξαντληθεῖ καὶ ὁ χρόνος ἂν ἀντιπαραβληθεῖ μὲ τὰ θαύματα τῆς Θεομήτορος, καὶ θὰ προτιμήσῃ νὰ ἀνακηρύξῃ ὡς νίκη τὴν ἡττα.⁵

4. Καὶ αὐτὸ γιὰ τὰ ὅσα θαύματά της ἔγιναν μέσα στὸν χρόνο, ὑπερβαίνουν ὅμως τὸ μῆκος τοῦ χρόνου, ἀνατρέπουν τὴν κάθε σοφία τῶν ἀνθρώπων ποὺ δημιουργοῦνται μέσα στὸν χρόνο. Διότι ἀντιμετωπίζοντας καὶ ἀντιπαλεύοντας⁶ πολυποίκιλα καὶ πολύμορφα εἶδη ἀσθενειῶν ποὺ ἀνέκαθεν ἐμφανίζονται στὸ ἀνθρώπινο εἶδος, τὰ ἀναχαιτίζει καὶ τὰ ὑποχρεώνει νὰ ὑποχωρήσουν, καὶ μὲ τὴν εὐσπλαγχνία τῶν ἐπισκέψεων της θεραπεύει τὴν καταστροφικότητα καὶ τὸ φιλόσθενο τῆς φύσεως. Ὅμως ἡ παρθενομήτηρ δὲν προσφέρει τὴν νίκη πάνω στὰ σχέδια, στίς περιστάσεις, καὶ στίς αἰτίες στὰ πλαίσια τῶν ὁποίων ἐπετέλεσε ὅλα αὐτὰ τὰ θαύματα, ὅπως τὴν προσφέρει εἰς βάρος τῶν ἀσθενειῶν. Ὡστόσο, ἀκόμη καὶ ἂν τὰ πράγματα εἶναι ἔτσι, ἐγὼ δὲν πρέπει νὰ φανῶ νωθρός. Διότι καὶ τώρα εἶναι παρούσα ἡ

⁴ Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Θεοτόκος εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὶς ἀγγελικὰς τάξεις. Ἐδῶ ἀπηχεῖται τὸ στιχηρὸ, «...τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ καὶ ἐνδοξωτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφείμ, σὲ μεγαλύνομεν...».

⁵ Ἡ ἔκφραση εἶναι δανεισμένη ἀπὸ τὴν Ἐπιστολὴ 1236, 3.2 τοῦ Λιβανίου: «...ἀσπάσομαι τὴν ἡτταν ὡς νίκην».

⁶ Μεταφράζουμε ἔτσι τὸν τύπο «ἀντιπροσθοῦσα» ποὺ εἶναι *haraχ* (στὸ TLG δὲν ἀπαντᾷ).

πολυῦμνητη μητέρα τοῦ Θεοῦ ὁδηγώντας ἀπὸ τὸ χέρι τὸν λόγο πρὸς τὸν ὑψηλότατο ἔπαινό της καὶ μετατρέποντας τὴν δειλία καὶ τὴν συστολή μου σὲ θάρρος, μὴ καὶ μὲ κανέναν ἄλλο τρόπο δὲν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ καταπιαστεῖ στὸ ἐλάχιστο μὲ τὰ ἐγκώμιά της, ἂν δὲν ἔβρισκε βοήθεια ἐκ μέρους της.

5. Ἐλᾶτε λοιπόν, ἱεροὶ καὶ φιλόθεοι ἄνθρωποι ποὺ φθάσατε σὲ αὐτὸν ἐδῶ τὸν ἱερὸ ναὸ τῆς παρθένου καὶ ὅσοι ἔχετε εὐεργετηθεῖ ἀπὸ τὰ θαύματά του, ὥς βαδίσουμε πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ὑποθέσεως, γιὰ νὰ δοῦμε καθαρὰ τὰ τεράστια μυστήρια τῆς πανάγνου. Διότι ἀκόμη καὶ ἂν συγκεντρωθοῦν ὅλες οἱ γλῶσσες τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ περιλάβουν σὲ λόγια τὰ ὅσα θαύματα ἔκανε τοὺς παλιότερους καιροὺς καὶ χρόνους.

6. Διότι, τί νὰ σκεφτεῖ κάποιος καὶ νὰ μὴν μείνει ἔκθαμβος καὶ γεμάτος θαυμασμό; Ἡ γέννησή τῆς ὑπῆρξε παράδοξη καθὼς μὲ πρόνοια ἀγγέλου λύθηκαν τὰ δεσμὰ τῆς ἀτεκνίας ποὺ κρατοῦσαν στεῖρα τὴν μητέρα της· τὸ μέγλωμα καὶ ἡ ἀνατροφή της ὑπῆρξαν ἀνεπίληπτα καὶ ἀψεγάδιαστα καὶ ἀπὸ κάθε ἄποψη τὰ χαρακτήριζε σεμνότητα καὶ σεβασμός. Ἡ ἀφίερωση καὶ ἡ παράδοσή της, δὲν ἔμοιαζε μὲ αὐτὴ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ κατοικία τῆς ὑπῆρξε ὁ σεβάσμιος καὶ ἄδυτος χώρος στὰ ἅγια τῶν ἀγίων. Ἡ τροφή της ἦταν θαυμάσια καὶ πάνω ἀπὸ κάθε περιγραφή, καθὼς ἄγγελος τὴν μετέφερε σ' ἐκείνην ἀπὸ τὸν οὐρανό.⁷ Ἡ παρθενία τῆς ἀπρόσβλητη καὶ καθαρὴ ἀπὸ κάθε μίasma, δὲν δέχθηκε τὸν μολυσμὸ ἀπὸ τυχὸν παρείσφρηση ἀκαθάρτων σκέψεων. Στὴ συνέχεια, ἀκολουθεῖ σύλληψη μυστικὴ, ποὺ ἀναγγέλθηκε ἀπὸ χεῖλη ἀρχαγγέλου καὶ μὲ χαρμόσυνο ξεκίνημα διεφύλαξε τὴν καθαρότητα καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς παρθένου ἀπρόσβλητη. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ γέννηση, καὶ μάλιστα τέτοια ποὺ ἦταν πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὴ σκέψη καὶ τὰ λόγια ὅλων ὧν γεννήθηκαν· παρθένος καὶ μητέρα μαζί, καὶ τὰ δύο νὰ συνυπάρχουν χωρὶς νὰ χωρίζεται τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ παράδοξα νὰ ἐκδηλώνονται ἀπὸ κοινοῦ καὶ τὰ δύο. Καὶ αὐτὸς ποὺ γεννήθηκε ἦταν Θεὸς ὁρατὸς μὲ σάρκα,⁸ ἓνα θαῦμα ὑψηλότερο καὶ πιὸ ἀξιοθαύμαστο ἀπὸ ὅλα τὰ θαύματα, ἓνα θαῦμα ἀντικείμενο πίστεως ὄχι διερεύνησης, προσκύνησης

⁷ Μέχρι τὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ συνοπτικὴ ἀφήγηση τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου βασίζεται κυρίως στὸ *Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου*, γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. J. K. Elliott, "Mary in the Apocryphal New Testament", στὸ Ch. Maunier, (ed.), *Origins of the Cult of the Virgin Mary*, (Trowbridge, 2008), σσ. 57-70.

⁸ Πρβλ. τὴν φράση τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ ἀπὸ τὸ *Κατὰ Εὐνομίου* 3.4.24.10-11: «...θεός, δι' αὐτῆς τῆς σαρκὸς τοῖς διορατικοῖς καθορώμενος».

ὄχι ἐξέτασης, σιωπῆς ὄχι πολυπραγμοσύνης.⁹ Καὶ ἐπὶ πλέον δοξολογίες ἀγγέλων ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὕμνοι ποιμένων, προσφορὰ δώρων ἐκ μέρους Περσῶν Μάγων, παρουσίαση τοῦ γεννημένου στὸ Ναό, καὶ παρουσία (τῆς μητέρας) δίπλα στὸν σταυρό...¹⁰

7. «... ἔχοντας χάσει κάθε ἐλπίδα γιὰ θεραπεία καὶ ἔχοντας διώξει μακριὰ τοὺς γιατροὺς τοῦ σώματος, στρέφεις τὸ βλέμμα σου στὸ ἔλεος τοῦ Υἱοῦ μου καὶ Θεοῦ. Ἔχε θάρρος καὶ ἐλπίδες καὶ γρήγορα θὰ πετύχεις τὴν βοήθεια. Πήγαινε, λοιπόν, στὸν κῆπο, ὅπου ἄνθισε τὸ θαυματουργὸ κρίνο, κόψε ἓνα μικρὸ κομμάτι φλοιοῦ ἀπὸ τὸν μίσχο,¹¹ βρέξε τον, χρίσε ἀπὸ τὸ ὑγρὸ στὰ μάτια σου, καὶ ἀμέσως θὰ ἀποκτήσεις τὴν ὑγεία καὶ τὴν εὐεξία σου». Καὶ αὐτὰ ἦταν ὅσα εἶδε στὸ νυκτερινὸ ὄνειρο. Σηκώθηκε, λοιπόν, ἐκεῖνος ἀπὸ τὸν ὕπνο, ἀλλὰ οἱ σκέψεις του ἦσαν γεμάτες δυσπιστία καὶ οἱ ἀμφιβολίες τὸν ταλαιπωροῦσαν, καὶ γι' αὐτὸ θεώρησε ὅτι τὸ ὄνειρο ἦταν ἀπατηλό, ἕως ὅτου ἡ Θεοτόκος τὸν ἔπεισε νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἐντολὴ της ἐμφανιζόμενη γιὰ δεύτερη καὶ τρίτη φορὰ σε ὄραμα καὶ λέγοντάς του μὲ παρόμοια λόγια ὅτι δὲν πρόκειται νὰ πετύχει καμμία θεραπεία ἐὰν συνεχίζει νὰ προσβάλλει τὴν ἐντολὴ της μὲ τὴν παρακοή του. Ἔτσι πῆγε γρήγορα στὸν κῆπο καὶ ἔκοψε λίγο φλοιὸ ἀπὸ τὸ θαυματουργὸ ἐκεῖνο δένδρο, καὶ ἀφοῦ τὸν ἔβαλε στὸ νερὸ σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ ἐκείνης ποὺ εἶδε στὸ ὄραμα, τὸν ἀπέθεσε πάνω στὰ μάτια του γιὰ λίγες ἡμέρες καὶ σύντομα βρῆκε τὴν ὑγεία του καὶ ἀπέκτησε τέλεια ὄραση. Καὶ γιὰ νὰ μὴν κατηγορηθεῖ γιὰ ἀχαριστία, οὔτε νὰ γίνῃ μιμητὴς τῶν λεπτῶν τοῦ εὐαγγελίου, στὸ ὁποῖο ἐγκαλοῦνται γιὰ ἀχαριστία, ἀντάμειψε τὴν βοηθὸ μὲ ἀφιερώματα καὶ κάποια ἄλλα πολυτελῆ δῶρα.

8. Καὶ ὅλοι συζητοῦσαν τὸ θαῦμα καὶ τὸ διέδιδαν, ὥστε ἄρχισαν νὰ συχναίνουν ποταμηδὸν στὸν ἱερὸ κῆπο καὶ νὰ ἀπολαμβάνουν τὰ θαύματά του ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορικῆς πόλης, ἀλλὰ συγκεντρώνονταν πανδημεὶ στὸν

⁹ Παρόμοια ζεύγη ἐννοιῶν βρίσκονται στὴν 5η Ὀμιλία τοῦ Φωτίου *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου* καὶ προσδιορίζουν τὴν σύλληψη τοῦ Ἰησοῦ: ἔκδ. Λαοῦρδας, σ. 54.21-25: «...ὡ παραδόξον μυστήριον, πάντα νοῦν καὶ πᾶσαν διαδιδράσκον κατάληψιν· μυστήριον πιστευόμενον, οὐ πολυπραγμονούμενον· θαυμάζόμενον, οὐκ ἐρευνώμενον· μυστήριον προσκυνούμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξεταζόμενον· ὕμνολογούμενον, οὐκ ἐξιχνιαζόμενον· τιμώμενον, οὐ ζυγοστατούμενον· ποθοούμενον, οὐ καταλαμβάνόμενον».

¹⁰ Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ κείμενο διακόπτεται λόγῳ τοῦ ὅτι ἔχει ἐκπέσει ἓνα τουλάχιστον φύλλο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο.

¹¹ Μεταφράζουμε ἔτσι τὴν λέξη «αἴγειρον», ἡ ὁποία στὰ λεξικά (LSJ, LBG s.v. αἴγειρος) ἀποδίδεται ὡς «λεύκα», καὶ γιὰ τὴν ὁποία ὁμως δὲν γίνεται καμμία ἄλλη ἀναφορὰ στὸ κείμενο ποὺ ἔχει σωθεῖ. Ὁ Mango, (BZ 91.2, 1998, σ. 588) μεταφράζει “stamen of the lily”.

ἴδιο ἱερὸ χῶρο καὶ ὅσοι ἔμεναν ἔξω στοὺς ἀγροὺς καί, ἐπωφελοῦμενοι καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς Θεομήτορος, ἀνυμνοῦσαν ἀπὸ κοινοῦ τὸ μεγαλεῖο της. Βλέποντας ὅλα αὐτὰ ὁ σοφώτατος Κῦρος¹² καὶ διαπιστώνοντας μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια τὴν ἀκρίβεια τῶν ὅσων συνέβαιναν, συγκινήθηκε τόσο ἀπὸ τὰ παράδοξα θαύματα, ὥστε νὰ καταλήξει νὰ ἐπισκέπται τὸν ἱερὸ κῆπο συνέχεια, καί, πέφτοντας στὴν γῆ νὰ προσκυνεῖ ἐκεῖνο τὸ θαυματουργὸ ἔδαφος, μεταβιβάζοντας νοερὰ τὴν προσκύνηση πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ αὐτό, ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς ἐκείνην ἀναβε ἀκόμη περισσότερο στὴν ψυχὴ του καὶ ἀναζωπυρωνόταν κάνοντάς τον νὰ φλέγεται μὲ ἀπεριόριστη ὑπερβολὴ πίστεως. Καὶ ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, καὶ μὲ περισσότερα θαύματα συνέρρεαν τὰ πλήθη στὸν κῆπο, ἔτσι πὺν εἶχε μετατραπεῖ σὲ ὑπαίθριο ναό, καθὼς σ' αὐτὸν ἐτελεῖτο κάθε μυστικὴ τελετὴ καὶ μυσταγωγία.¹³

9. Βλέποντας ὁ πιστότατος Κῦρος νὰ συμβαίνουν αὐτὰ καὶ νὰ ἐπικρατεῖ τὸ ἀδιαχώρητο στὸν τόπο ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες ἀφίξεις τοῦ πλήθους πὺν ἔφτανε σὰν θαλάσσια κύματα, σκέπτεται νὰ μετατρέψει αὐτὸν τὸν κῆπο σὲ ναὸ γιὰ τὴν Θεομήτορα, καὶ ἀμέσως βάζει σὲ ἐφαρμογὴ τὴν σκέψη. Διότι θεωροῦσε ἀσέβεια ἕνας χῶρος πὺν λαμπρύνεται ἀπὸ τόσο σπουδαῖα θαύματα τῆς πανάγνου μητέρας νὰ μὴν περιφραχθεῖ μὲ πολυτελῆ οἰκοδομήματα καὶ νὰ μὴν τὸν ἀφιερῶσει ὡς ἄχραντο ναὸ στὴν Θεομήτορα. Καί, λοιπόν, ὅσο γρήγορα μποροῦσε πηγαίνει στὸν αὐτοκράτορα, καὶ τοῦ διηγεῖται τὰ σχετικὰ μὲ τὰ θαύματα τῆς ἀειπαρθένου, καὶ τὴν ἀδιάκοπη προσέλευση τοῦ πλήθους πὺν θεραπευόταν καθὼς καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὄρασης ἐκείνου θεραπεύθηκε ἀπὸ τὴν ὀφθαλμοπάθεια.

10. (Καὶ ὅλα αὐτὰ) γιὰ νὰ τὸν παρακαλέσει καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ τί; Τὸν ἰκέτευσε νὰ τοῦ δωρήσῃ τὸν κῆπο πὺν ἀνῆκε στὸν βασιλικὸ οἶκο, ὥστε νὰ τὸν μετατρέψει γιὰ χάρι τῆς Θεομήτορος σὲ ναὸ ἀντάξιο τῶν ἐκδηλώσεων τῆς παρουσίας της. Καὶ ὁ αὐτοκράτορας ἐνέκρινε ἀμέσως τὸ αἶτημα τοῦ Κύρου, καὶ πολὺ σύντομα

¹² Ἄν τὸ «σοφώτατος» δὲν ἀπηχεῖ γενικὴ πεποιθήση πὺν ἐπικράτησε γιὰ τὸν Κῦρο τὸν Πανοπολίτη μετὰ τὸν θάνατό του, τότε προφανῶς ὁ συγγραφέας ἔχει ὑπ' ὄψιν του ἐδῶ τὸ σχετικὸ χωρίο ἀπὸ τὴν *Χρονογραφία* τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα, βλ. Malalas, *Chronographia*, ἔκδ. Dindorf, σ. 361.14-16: «Ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς προεβάλετο ἑπαρχὸν πραιτωρίων καὶ ἑπαρχὸν πόλεως τὸν πατρίκιον Κῦρον, τὸν φιλόσοφον, ἄνδρα σοφώτατον ἐν πᾶσι...»

¹³ Τὸ Βυζαντινὸν κείμενο καταλήγει μὲ μία σειρὰ τεσσάρων λέξεων πὺν ἀπαντοῦν κατὰ κόρον στὸν Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη (πάσης... τελεσιουργουμένης, κρυφιομύστου τελετῆς καὶ μυσταγωγίας), ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τύπο «κρυφιομύστου» πὺν ἀπαντᾷ μία φορά.

του ἐδώρησε τὸν κῆπο.¹⁴ Καὶ ἐκεῖνος ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐπιθυμίας του ἀμέσως ξεκίνησε τὶς ἐργασίες καὶ κατέβαλλε κάθε φροντίδα γιὰ τὴν οἰκοδομὴ. Καὶ τὸν τόπο τὸν ἴδιο ὅπου φύτευσε τὸ θαυματουργὸ κρίνο, τὸν περιετείχισε μὲ ἓνα μικρὸ οἶκημα ἀφήνοντας τὸν κρίνο μέσα σ’ αὐτὸν σὰν ἓνα ἱερὸ κειμήλιο, καὶ τὸν ἔκανε ἀπροσπέλαστο γιὰ ὅσους πλησίαζαν. Ἐνῶ τὸν κῆπο τὸν μετέτρεψε στὸ ὠραῖο καὶ μεγάλο οἶκημα τοῦ ναοῦ ποὺ καὶ τώρα διατηρεῖται καὶ μποροῦν ὅλοι νὰ δοῦν, καὶ χτίζοντας μία κατοικία ἀντάξια τῆς Θεομήτορος, τῆς ἀφιέρωσε τὰ δείγματα τῆς πίστεως του πρὸς αὐτήν, δηλαδὴ ἓνα ναὸ ποὺ ἦταν κατασκευασμένος ἀπὸ λαξευτοὺς λίθους,¹⁵ καὶ ὁ ὁποῖος λάμπει καὶ τιμᾶται ἀπὸ θαύματα ποὺ δὲν ἔγιναν ἀπὸ ἀνθρώπινα χέρια, καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ πρῶτος καὶ μοναδικὸς στὴν Βασιλεύουσα ποὺ χτίστηκε γιὰ τὴν Θεοτόκο καὶ ὑπῆρξε ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ τῶν εὐεργεσιῶν τῆς. Ἀπὸ αὐτὸν προέρχονται τὰ ποτάμια τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ποὺ ποτίζουν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Ἐὰν θελήσει κάποιος νὰ περιγράψει μὲ λεπτομέρειες τὸ ὑπερβολικὸ τοῦ κάλλους, τὸ συμμετρικὸ τοῦ μέγεθος, τὴν εὐχάριστη ἐμφάνιση καὶ τὴν ποικιλία τῶν ὑλικῶν,¹⁶ θὰ χρειαζόταν πολλὲς γλῶσσες καὶ λόγια σὰν τὶς χειμερινὲς νιφάδες τοῦ χιονιοῦ,¹⁷ γιὰ νὰ ἀναπαραστήσει σὲ ὅσους τὸ ἀγνοοῦν αὐτὸ τὸ πανέμορφο καὶ μεγαλοπρεπὲς καλλιτέχνημα.

11. Καὶ βέβαια κανένας δὲν γνωρίζει νὰ ἔχει οἰκοδομηθεῖ ἐντὸς τῶν τειχῶν ναὸς γιὰ τὴν Θεομήτορα πρὶν ἀπὸ αὐτόν, καθὼς (κανένας ναὸς) δὲν εὐτύχησε νὰ ἔχει ἓναν τέτοιον κτίτορα ἢ τέτοιον τόπο σεβάσμιο καὶ ἱερό, ὁ ὁποῖος νὰ ταιριάζει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἐμφανιστεῖ ναὸς τῆς πανάγνου μητέρας τοῦ Θεοῦ σκαλισμένος καὶ χτισμένος σὲ

¹⁴ Πιθανὸν αὐτὴ ἡ δωρεὰ νὰ κατοχύρωσε καὶ ἄλλα δικαιώματα γιὰ τὴν ἐκκλησία αὐτὴ διότι κατὰ τὸν 10ο αἰῶνα σὲ ἓνα γράμμα τοῦ Νηφόρου Οὐρανοῦ ἀναφέρεται ὅτι «...οὐ γὰρ θεῖος ναὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλικός...», βλ. J. Darrouzès, *Épistoliers Byzantines du Xe siècle*, (Paris, 1960), σ. 238. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὁ ναὸς ὡς βασιλικὸς νὰ δεχόταν οἰκονομικὴ βοήθεια ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε αὐτοκράτορα.

¹⁵ Στὶς πηγὲς ἄλλο οἶκημα χτισμένο μὲ «λαξευτοὺς λίθους» εἶναι αὐτὸ ποὺ παραδίδεται ὅτι ἔχτισε ὁ εἰκονοκλάστης πατριάρχης Ἰωάννης Ζ΄ Γραμματικὸς (838-843), βλ. Symeon Logothetes, *Chronicon*, ed. Wahlgren, σ. 224.26: «...οὗτος ὁ Ἰωάννης πρὸ τοῦ ἁστεως οἶκημα ἐκ λίθων λαξευτῶν κατασκευάσας, ὁ Τροῦλλος μέχρι τοῦ νῦν ὀνομάζεται, διὰ τινῶν θυσιῶν ὠμίλει τοῖς δαίμοσι».

¹⁶ Γιὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ναοῦ ποὺ θὰ πρέπει σύμφωνα μὲ τὴν ρητορικὴ νὰ περιέχονται σὲ μία περιγραφή (*ἐκφρασιν*, τὴν ὁποία εὐσχημα ἀποφεύγει ὁ συγγραφέας ἐδῶ), βλ. Μετάνδρου Ρήτορος *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*, ἑκδ. Russel and Wilson, σ. 220 (455.1-7): «...μετὰ δὲ τὴν ἔκφρασιν τῆς πανηγύρεως ἐκφράσεις τὸν νεῶν· εἰ μὲν ὑψηλὸς εἴη οἶον ἀκροπόλει ἐξεικαστέος, ὡς μεγέθει μὲν ᾤ τοὺς τοιούτους† καὶ ὑπερμεγέθεις ὑπερφέρων, ὕψει δὲ τὰ ὑψηλότερα τῶν ὀρῶν· εἰ δὲ ἐναρμόνιος εἴη ἢ ἐκ λίθου τοῦ [τῶν ὀρῶν] καλλίστου, ἔτι τοῖνυν τὴν τοῦ νεῶ στιλνότητα καὶ τὴν αὐγὴν τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη;».

¹⁷ Ὁ συγγραφέας παραφράζει τὸν στίχο, 3.222 τῆς *Ἰλιάδος*: «...ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίησιν».

αὐτὴν ἐδῶ τὴν βασιλεύουσα πρὶν ἀπὸ τὴν βασιλεία τοῦ μεγάλου καὶ πιστότατου Λέοντα.¹⁸ Διότι ὅσες ἐκκλησίες τιμῶνται στὸ πανάγιο ὄνομά της δημιουργήθηκαν καὶ ἀνοικοδομήθηκαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του καὶ ἐπλούτησαν μὲ τὴν δύναμη τῶν θαυμάτων της.

12. Καὶ κάποιος θὰ μπορούσε νὰ σκεφτεῖ τὸ ἐξῆς εὐλογοῦν ὅτι, δηλαδή, σύμφωνα μὲ τὴν μεγάλη <δύναμη> τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θεϊκὴ ἀπόφαση καὶ πρόγνωση ἡ Πόλη αὐτὴ προσκυρώθηκε καὶ ἀφιερώθηκε ἐκ τῶν προτέρων στὴν Μητέρα τοῦ Θεοῦ¹⁹ πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργία καὶ τὴν ὕπαρξη τοῦ σύμπαντος καὶ ὀρίστηκε προκαταβολικὰ ὡς ὁ ἀγαπημένος νέος λαὸς της, στὸν ὁποῖο ἐπρόκειτο στοὺς πρόσφατους καιροὺς νὰ ἀποκαλύψει τὰ θαύματά της, ποὺ ξεπερνοῦν κάθε σκέψη. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια, νομίζω, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει προβλέψει καὶ νὰ ἔχει κάνει δικό της κάποιον ἄλλο πιὸ σεβάσμιο καὶ πιὸ καθαρὸ τόπο ἀπὸ ἐτοῦτον. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἔλεγε κάποιος ὅτι συνέβη χωρὶς τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ κάποια σύμπτωση, ἀλλὰ ἡ ἐκκλησία τῆς πανύμνητης Θεοτόκου ὁλοκληρώθηκε στὴν παρούσα μορφή, σύμφωνα μὲ κάποια θεῖα καὶ ἀπόρρητη οἰκονομία, καί, ἐπιπλέον, δόθηκε ὡς δῶρο ἀντάξιο στὴν πόλη στὴν ὁποία κληρώθηκε τὸ ἐξῆς πρᾶγμα: τὸ ὅτι ὀρίστηκαν γιὰ τὴν συγκεκριμένη ἐκκλησία (τῶν *Κύρου*) περιστάσεις καὶ τοποθεσία καὶ ἐνέργειες σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες συνέβη νὰ δημιουργηθεῖ, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες φανέρωσε τὴν στοργὴ καὶ τὴν συμπάθειά της πρὸς ἐτούτη τὴν μεγαλόπολη, διότι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, (ἡ πόλη) ἔχει ὑπάρξει μερίδα καὶ κληρὸς της καὶ μὲ τὴν δύναμή της βασιλεύει καὶ ἐπικρατεῖ καὶ ἔχει γίνεи τὸ φόβητρο τῶν ἐχθρῶν.²⁰ Καὶ αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔθνη ποὺ πολλὰς φορὲς τῆς ἐπιτέθηκαν θεωρώντας ὅτι τὴν κρατοῦν στὸ χέρι καὶ ὅτι θὰ τὴν καταλάβουν σὰν τὰ *παρατημένα αὐγά*, ἀλλὰ δοκίμασαν σὲ τέτοιο βαθμὸ τὴν ἀνίκητη καὶ ἀόρατη δύναμή της, ποὺ τυφλώθηκαν καὶ ἀπὸ μόνα τους

¹⁸ Λέων Α' (457-474).

¹⁹ Γιὰ τὴν παποίηση ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολη εἶναι ἀφιερωμένη στὴν Θεοτόκο ἀπὸ τὸν Θεό, βλ. παρακάτω τὸ ἄρθρο τῆς Av. Cameron (ἐπόμενη σημ.) καὶ ἐπίσης Mango, C., "Constantinople as Theotokoupolis" στὸ M. Vassilaki (ed.), *Mother of God: Representations of the Virgin in Byzantine Art*, (Milan – New York, 2000), σσ. 17-25. Καὶ γιὰ μία ἀπὸ τὶς πολλὰς γραπτὲς πηγές: *Βίος Βασιλείου τοῦ Νέου*, σ. 312.10-12: «...Ἡ Μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἑάσει ταύτην τὴν πόλιν παραληφθῆναι εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς· εἰς γὰρ κληρὸν αὐτῆς δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἱκανῶς αὐτῆς ὑπερασπίζεται...».

²⁰ Ἀπὸ τὴν διάρθρωση τῆς πρότασης δὲν εἶναι σαφὲς ἂν τὸ ὑποκείμενο εἶναι ἡ Θεῖα Πρόνοια ἢ ἡ Θεοτόκος, ἂν καὶ ἡ νοηματικὴ διαφορὰ δὲν εἶναι σημαντικὴ. Ἐπικρατέστερη ὡς ὑποκείμενο ἰδίως στὴν ἐπόμενη πρόταση εἶναι ἡ Θεοτόκος. Γιὰ τὴν Θεοτόκο ὡς προστάτιδα τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν λατρεία της σὲ αὐτὴ τὴν Πόλη, βλ. Av. Cameron, "The Theotokos in Sixth Century Constantinople: A City finds Its Symbol", στὸ *JThS* 29.1 (Apr. 1978), σσ. 79-108.

συνετρίβησαν καὶ καταστράφηκαν βρίσκοντας στρωμένη στὰ πόδια τους σὲ γῆ καὶ σὲ θάλασσα τὴν ἀνταμοιβὴ τῆς θρασυτήτας τους.

13. Ἀλλὰ ἐνῶ θαυμάζω αὐτὰ καὶ θαμπώνομαι, περνῶ μὲ τὸν λόγο μου στὸν αἴτιο αὐτῆς τῆς δημιουργίας, τὸν Κῦρο, τοῦ ὁποῖου ἡ θερμότητα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν Παρθένο μὲ ἐκπλήσσει καὶ σκέφτομαι τὴν καθαρότητα καὶ τὴν διαφάνεια τῆς ψυχῆς του καὶ πόσο μεγάλο πλοῦτο θεοσεβείας ἔχει θησαυρίσει. Διότι δὲν ὑπάρχει κάποιος λόγος πὺν θὰ μὲ ἔπειθε ὅτι καὶ ἐκεῖνος, διαπρέποντας σὲ ἀγνὸ καὶ ἄψογο βίο καὶ προσκολλημένος ἀπὸ βρέφος στὸ Θεό, δὲν κρίθηκε ἄξιος γιὰ κάποιο ὄραμα καὶ δὲν πῆρε ἐντολὴ ἀπὸ τὴν πάναγνη μητέρα νὰ οἰκοδομήσει αὐτὸν ἐδῶ τὸν ναό. Καὶ θὰ μπορούσα νὰ διαβεβαιώσω τοὺς παρόντες γιὰ τὰ ὅσα εἶπα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀληθινὴ μητέρα τοῦ Θεοῦ μας, ἡ ὁποία ἀρκεῖ ἀπὸ μόνη της γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς ὑπόθεσης.

14. Στὸ παρελθὸν ὁ Ἰουστινιανὸς²¹ πὺν βασίλευσε μὲ εὐσεβεία,²² καὶ ὑπῆρξε ἄνθρωπος πιστὸς καὶ εὐλαβικὸς πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴν μητέρα Του, εἶχε μίαν εὐσεβῆ καὶ πολὺ πιστὴ σύζυγο,²³ ἡ ὁποία πάνω ἀπὸ κάθε τι ἄλλο φρόντιζε τὸ ἐξῆς· πῶς θὰ ἐξευμένιζε καὶ θὰ ὑπηρετοῦσε τὸ Θεῖον. Ἐχοντας προσβληθεῖ ἀπὸ ἀσθένεια πὺν τὴν ταλαιπωροῦσε μὲ διάφορους τρόπους, περιερχόταν τοὺς ναοὺς τῆς Θεομήτορος ζητώντας νὰ βρεῖ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀρρώστια. Καὶ μόλις ἐπισκέφθηκε αὐτὸν ἐδῶ τὸν ναὸ καὶ ἔνοιωσε ἀμέσως νὰ ἀνακτᾷ τὴν ὑγεία καὶ νὰ βρίσκει τὴν προηγούμενη εὐεξία, σκέφτηκε κάτι θεόπνευστο καὶ ταιριαστὸ γιὰ τὸ Θεῖον, καὶ ἀντάξιο τῆς πίστεως της. Ἀναφέροντας στὸν αὐτοκράτορα καὶ σύζυγό της τὰ σχετικὰ μὲ τὴν θεραπεία τὸν πείθει, καθὼς ἦταν φιλευσεβὴς καὶ φιλόθεος, νὰ ἐπεκτείνει σὲ μεγαλύτερο οἰκοδόμημα τὸ ὑπάρχον κτίριο τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ νὰ τὸ διακοσμήσει μὲ κάθε εἶδους στολισμὸ καὶ καλλωπίσματα. Καὶ ἐνῶ πῆραν αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, τοὺς ἀπέτρεψε ἀπὸ τὴν πραγματοποιήσῃ της ἓνα νυχτερινὸ ὄνειρο. Μὲ ποιὸν τρόπο; Μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς ἴδιας τῆς μητέρας τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία παρουσιάστηκε στὴν αὐτοκράτειρα καὶ τῆς εἶπε τὰ ἐξῆς:

²¹ Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου, (527-565), βλ. *PLRE II*, Fl. Petrus Sabbatius Iustinianus 7, σσ. 645-648.

²² Ὁ Ἰουστινιανὸς παρουσιάζεται ὡς εὐσεβὴς ἀπὸ τὸν Μαλάλα, βλ. Malalas, *Chronographia*, ἔκδ. Dindorf, σ. 439.13-14: «...ὥστε τὸν εὐσεβέστατον Ἰουστινιανὸν παρασχεῖν ταῖς ἐμαῖς θυγατράσιν ἡμερησίας ἀνὰ φύλεις ιε'...».

²³ Τὸ ὄνομά της δὲν ἀναφέρεται στὸ παρὸν κείμενο, ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ τὶς γνωστότερες γυναικεῖες φιγοῦρες τοῦ Βυζαντίου, ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα (περ. 500 - Ἰούνιο 548), βλ. *PLRE IIIB*, Theodora 1, σσ. 1240-1241. Γιὰ τὸ ὅτι καὶ αὐτὴ ἀποκαλεῖται εὐσεβὴς σὲ πηγὲς βλ. Malalas, *Chronographia*, σ. 423.5-6: «...ὁμοίως δὲ καὶ ἡ εὐσεβεστάτη Θεοδώρα καὶ αὐτὴ πολλὰ τῇ πόλει παρέσχεν...».

15. «Βρίσκοντας ὅτι ζυγίζει ἐξ ἴσου ἡ τελειότητα τῶν ἔργων σας μὲ τις ἀποφάσεις σας, προτιμῶ, ἀντὶ γιὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο περίοπτο οἶκημα τὴν θερμότητα καὶ τὴν ζέση τῆς προθέσεως καὶ τῆς πίστεώς σας.²⁴ Γιὰ μένα ἐτοῦτο εἶναι καὶ εὐχάριστο καὶ ἀγαπητό, τὸ νὰ ἀρκεσθῶ στὸ φιλοτέχνημα τοῦ Κύρου, καὶ νὰ παραμείνει ὁ ναὸς ποὺ μοῦ ἀφιέρωσε ἀπείραχτος καὶ χωρὶς μετατροπὴ στοὺς αἰῶνες». Αὐτὸ συγκράτησε τὴν ὁρμὴ τους καὶ ἔκριναν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ προχωρήσουν παραπέρα, ἀλλὰ τιμώντας μὲ πολυτελεῖ ἀναθήματα τὴν Θεοτόκο, ἀφιέρωσαν κοντὰ (στὸν ναὸ τῶν Κύρου) τὸν ναὸ στὴν προμήτορα τοῦ Θεοῦ τὴν Ἄννα.²⁵ Πῶς, λοιπόν, δὲν εἶναι φανερό καὶ σαφὲς ἀπὸ ὅλα αὐτά, ὅτι μὲ τὴν ἔγκριση καὶ τὶς ἐντολὲς τῆς ἀειπαρθένου μητέρας ἀνήγειρε ὁ Κυῖρος τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἔκανε κατοικία τῆς δόξας της;

16. Ἐδῶ ὅμως θὰ μπορούσε κάποιος εὐλόγα νὰ ἀπορήσει γιὰ ποιοῦ λόγο δὲν δέχθηκε ἡ πάναγνος τὴν οἰκοδόμησι μιᾶς μεγαλύτερης ἐκκλησίας; Διότι θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κάποιος καὶ ὀρισμένους ἄλλους δικούς της ναοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀνηγέρθησαν ἀπὸ εὐσεβεῖς,²⁶ μὲ ὅσες δυνατότητες εἶχαν αὐτοί, καὶ ὑψώθηκαν σὲ μεγαλύτερο κάλλος καὶ μέγεθος, καὶ σὲ καμμία περίπτωση ἐκείνη δὲν ἐμπόδισε αὐτὴν τὴν προσπάθεια. Ὡστόσο εἶναι δυνατόν νὰ ποῦμε, ὅτι καθὼς ὁ αὐτοκράτορας δὲν εἶχε κανένα μέτρο ἀπέναντι στὰ οἰκοδομήματα καὶ ἡ ἐνασχόλησή του μὲ αὐτὰ ἦταν πέρα ἀπὸ κάποιο ὅριο ἰσορροπίας καὶ ἀναγκαιότητας,²⁷ ἡ (Θεοτόκος), προσπαθώντας νὰ συγκρατῇ τὴν ἀμετροέπειά του καὶ νὰ ἀνακουφίσει τὶς ἐπίπονες προσπάθειες ὧσων κοπίαζαν καὶ ἐργάζονταν (στὶς οἰκοδομίες), ἐμπόδισε τὴν ἀνοικοδόμησι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα.

²⁴ Πρβλ. τὴν φράση τοῦ ἀποδιδόμενου στὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, *In catenas sancti Petri*, 34.9: «...ἐν πᾶσι τὸ ζέον δεικνὺς καὶ διάπυρον τῆς πίστεως».

²⁵ Δηλ. τὴν μητέρα τῆς Θεοτόκου, γιὰ τὴν ὁποία βλ. *ODB*, s.v. *Virgin Mary*, σ. 2174.

²⁶ Γιὰ τὶς ἐκκλησίες τῆς Θεοτόκου ποὺ ἀνηγέρθησαν στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ αὐτοκράτορες καὶ ἐπώνυμους, καὶ οἱ ὁποῖες ξεπερνοῦσαν τὶς ἑκατὸ σὲ ἀριθμὸ, βλ. Janin, *Géographie ecclésiastique*, σσ. 164-252.

²⁷ Πρβλ. τὴν κριτικὴ τοῦ Προκοπίου, *Anecdota*, ἔκδ. Wirth, 11.3.2-4.1: «...ἀλλ' οἰκίας μὲν παμπληθεῖς ληϊσάμενος εὐδαιμόνων ἀνδρῶν ἐτέρας ἐζήτει, προέμενος εὐθὺς τῶν βαρβάρων τισίν, ἢ ἀνοήτοις οἰκοδομίαις λείας τῆς προτέρας τὰ χρήματα...». 19.6.1-3: «...οὕσπερ [θησαυροὺς] ἅπαντας Ἰουστινιανὸς ὡς τάχιστα διεσπάσατο, πῇ μὲν θαλασσίαις οἰκοδομίαις λόγον οὐκ ἔχουσας...», 26.23.6-9: «...καίτοι ἐς οἰκοδομίας θαλασσίους τε καὶ ἀνοήτους ἄλλας μέγεθος χρημάτων οὐδενὶ λόγῳ προΐετο, πανταχόθι τῶν προαστείων ἐπιτεχνώμενος, ὥσπερ τῶν βασιλείων αὐτοὺς οὐ χωρούντων...».

17. (Εἶναι δυνατόν ἐπίσης νὰ ποῦμε) ὅτι πρέπει μᾶλλον ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς νὰ μετατρέπει τὸν ἑαυτό του σὲ ἅγιο ναὸ ἔμψυχο καὶ λογικὸ γιὰ τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος ναὸς νὰ κτιζεται μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος,²⁸ καὶ νὰ μὴν ἔχουμε τὴν πίστη μας καὶ τὶς ἐλπίδες μας σὲ λίθους ἄψυχους, οἱ ὁποῖοι, ἂν ὑπάρχει τὸ πρῶτο (δηλ. ὁ ἔμψυχος καὶ λογικὸς ναὸς) δὲν εἶναι ἀξιοκατάκριτοι, ἂν ὅμως δὲν ὑπάρχει, εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ προσφορὰ τους (δηλ. τῶν λίθων), ἀλλὰ ἀπέχει πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν προσφορὰ τοῦ πρώτου καὶ δὲν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τὴν ἀποκαλέσει κἂν προσφορὰ. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ ὑποθέσεις τῆς αὐτοκράτειρας καὶ συζύγου εἶχαν γίνεи ἀντικείμενο διαβολῆς, ὅπως ἔχει καταγραφεῖ κάπου σὲ βιβλία σοφῶν.²⁹ Καὶ ἂν εἶναι ἀλήθεια (οἱ διαβολές), δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ, ὥστόσο αὐτὲς ὑπῆρξαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ταίριαζε στὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ θεραπεύσει τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς τῆς αὐτοκράτειρας, ὅπως θεράπευσε καὶ (τὰ τραύματα) τοῦ σώματος, μὲ τὴν ἀπόρριψη τῆς ἀνοικοδόμησής τοῦ ναοῦ τὴν ὁδήγησε νὰ σκεφεῖ τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία γιὰ τὴν ὁποία ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὸ ἔργο ὡς ἀνάξια.

18. Ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐκεῖνο πρέπει νὰ παραβλέψουμε: ὅτι ἡ πάναγνη, ποὺ φτάνει στὰ βάθη τῆς καρδιᾶς καὶ τῶν σκέψεων, συνέκρινε τὴν πίστη καὶ τὶς διαθέσεις ἀπέναντί της καὶ τῶν δύο, καὶ ἐπειδὴ γνώριζε ἤδη ὅτι ἡ φιλόθεη πίστη τοῦ Κύρου ἦταν κατὰ πολὺ ἰσχυρότερη καὶ προχωρημένη, γι' αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ μείνει ἀνέπαφο καὶ ἀμετακίνητο τὸ ἔργο ποὺ κατασκεύασε, μιὰ καὶ βρίσκει θαλπωρὴ καὶ ἀνάπαυση στὴν καθαρὴ πρόθεση τῶν ταπεινότερων μᾶλλον, παρὰ στὴ βασιλικὴ μεγαλοπρέπεια. Διότι καὶ λόγῳ τῆς ὑπερβολικῆς καθαρότητος καὶ γιὰ τὸ ἀνεπίληπτο τοῦ τρόπου ζωῆς του (ὁ Κύρος) κρίθηκε ἄξιος νὰ ἀνέβει στὸν ἀρχιερατικὸ βαθμὸ, καὶ ἀναγορεύτηκε ἐπίσκοπος σὲ μία μητρόπολη τῆς Φρυγίας, ὅπως κάπου μία παλαιὰ παράδοση μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθεια σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ γεγονὸς. Τέτοια εἶναι τὰ τεράστια θαύματα τῆς πανάγνου Παρθένου. Τέτοια εἶναι τὰ διηγήματα τοῦ ἱεροῦ της ναοῦ. Καὶ τέτοια εἶναι ἡ δύναμη ποὺ ἐκπέμπει ἐκείνη καὶ μετατρέπει σύμφωνα μὲ τὴ θέλησή της τὶς φύσεις τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ ξεκινοῦν ἀπὸ μικρὰ καὶ ταπεινά, αὐξάνονται σὲ κάλλος καὶ μέγεθος καὶ διαρκοῦν μέσα στὸν ἀπέραντο χρόνο.

²⁸ Παραφράζεται φράση ἀπὸ τὴν *Ὁμιλία* 19 τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, βλ. Gregorius Nazianzenus, *Oratio* 19, *Ad Julianum tributorem exaequatorem*, PG 35, 1052.41-42: «...εἰς ναὸν ἅγιον, συντιθέμενοι, καὶ συναρμολογούμενοι τῇ ἀρχιτεκτονίᾳ τοῦ Πνεύματος».

²⁹ Ἐδῶ προφανῶς ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται πάλι στὰ *Ἀνέκδοτα* τοῦ Προκοπίου, (ποὺ ἀπὸ πολλοὺς ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς λιβελλογράφημα, βλ. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ Χρονογράφοι* σσ. 372-377 γιὰ τὰ *Ἀνέκδοτα* καὶ 418-419 σημ. 122 γιὰ τὴν Θεοδώρα) στὸ ὁποῖο, πράγματι, ἡ Θεοδώρα κατακρίνεται ὡς ἀκόλαστη, ἄπληστη καὶ καταστροφικὴ φύση γεμάτη ἐλαττώματα.

19. Ἐδῶ τὸ κείμενο φτάνει στὸ μέσον

Βρίσκω ὅτι τὰ τεράστια θαύματα τῆς παρθένου ἔχουν προαναγγελεῖται καὶ προφητευθεῖ ἀπὸ παλιὰ καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀξίζουν μεγάλο σεβασμό· διότι δὲν θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ μὴν ἐξυμνοῦνται καὶ νὰ μὴν ἐκθειάζονται³⁰ τὰ θαύματά της καὶ ἀπὸ τοὺς παλαιούς, καθὼς ἐκείνη ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ κοινὴ ρίζα τῆς σωτηρίας τοῦ γένους³¹ καὶ μέσῳ ἐκείνης ἀνακλήθηκε τὸ πλάσμα ποὺ εἶχε γλιστρήσει στὸ βάραθρο τῆς παραβάσεως³² καὶ ἀξιώθηκε τὴν οὐράνια υἱοθεσία.

20. Ἡ ἀρχὴ τῶν μεγαλουργημάτων τῆς Παρθένου ὑπῆρξαν τὸ κρίνο καὶ ὁ κήπος. Ὁ σοφώτατος ἀνάμεσα στοὺς βασιλεῖς, ὁ Σολομών,³³ ἔχοντας γεμίσει ἀπὸ Θεϊκὴ σοφία, ἐπάξια τὰ ἐξύμνησε καὶ τὰ ἐξεθείασε προκαταβολικά, καὶ τὰ ἀνέβασε σὲ μεταφορικὲς ἔννοιες. Διότι προσωποποιώντας τὴν καθαρὴ καὶ πανάμωμη ψυχὴ ὡς ἕναν νοερὸ νυμφίον, καὶ σχηματίζοντας (μεταφορικά) ἀπὸ τὸν ἔρωτα ποὺ βρίσκεται μέσα μας τὰ πρόσωπα τοῦ ἀγαπημένου καὶ τῆς κόρης ποὺ ταυτόχρονα εἶναι ἐρωτευμένη καὶ ἀντικείμενο τοῦ ἔρωτα, ἀνέφερε ἐπίσης κήπους καὶ κρίνους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συνήθως περνοῦν συχνότερα τὸν καιρὸ τους ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἀπασχολημένοι μὲ τὰ ἐρωτικά, δίνοντας τροφή στὸν ἔρωτα μὲ τὴν εὐωδία καὶ τὴν τερπνότητά τους.³⁴ Μὲ αὐτὴ (τὴν μεταφορὰ) περιέγραψε προκαταβολικά τὴν ἀγάπη τῆς θερμῆς καὶ παρθενικῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεό.

21. Καὶ τί εἶπε, πῶς ἀνέπλασε τὸν λόγο; *Ἐνας περίκλειστος κήπος εἶναι ἡ ἀδελφὴ μου ἡ νύφη, μία πηγὴ σφραγισμένη, ἧς κατέβει ὁ ἀγαπημένος μου στὸν κήπο μου, μπὲς στὸν κήπο ἀδελφὴ μου νύφη. Καὶ τί εἶπε γιὰ τὸν κρίνον; Ἐγὼ εἶμαι τὸ ἄνθος*

³⁰ Πρβλ. Φωτίου, *Ἐπιστολὴ* 165, ἔκδ. Laourdas – Westerink, στ. 125-126: «...εἶτα καὶ τὸ βαθὺ καὶ πυκνὸν τῶν γεγραμμένων οἷον ἀποθειάζων καὶ ἐξυμνούμενος, ... φησί, ...».

³¹ Ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν ἐπόμενη παραπομπή, ὁ συγγραφέας φαίνεται νὰ δανεῖζεται ἐκφράσεις ἀπὸ τὴν ὑμνογραφία τοῦ 9ου αἰῶνα, πρβλ. τὸ *Θεοτοκίον* ἀπὸ τὴν 9ῃ ὡδὴ τοῦ κανόνα τοῦ Θεοφάνους (Γραπτοῦ;) «εἰς τὸν Ἀπόστολον Φίλιππον» (14 Νοεμβρ.): «Σεσαρκωμένον Λόγον, τὸν πρὶν ἄσαρκον ὄντα, ὑπερφυῶς Παρθενομήτορ τέτοκας, διὸ σὲ Θεοτόκον, πάντες εὐσεβῶς κηρύττομεν, ἀληθεστάτην σοὶ τὴν προσηγορίαν ἀρμόζοντες Ἀγνή, σὺ γὰρ τῆς τῶν πιστῶν σωτηρίας ρίζα καθέστηκας».

³² Πρβλ. τὸ Θεοτοκίον τῆς 5ῃς ὡδῆς τοῦ κανόνα τοῦ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου, «Εἰς καλλινίκους Μάρτυρας» (28 Δεκ.): «Ἵνα Θεός τοῖς ἄνω συνάψει, τοὺς ὀλισθήσαντας παραβάσεως εἰς μέγα βάραθρον, τὴν σὴν γαστέρα ὤκησε Πανάχραντε, καὶ σὰρξ ἐχρημάτισε». (Οἱ παραπομπὲς στὰ ὑμνογραφικὰ ἔργα εἶναι ἀπὸ τὰ *Μηναῖα*).

³³ Γιὰ τὸν Σολομῶνα στὴν Βυζαντινὴ παράδοση βλ. *ODB*, s.v. Solomon, (σ. 1925).

³⁴ Γιὰ κήπους σὲ πρῶιμα ἐρωτικά μυθιστορήματα βλ., π.χ., J.M. Bremer, “The meadow of love and two passages in Euripides’ *Hippolytus*”, *Mnemosyne* 28.3 (1975), σσ. 268-80, καὶ ἰδίως 268-74, καὶ K. De Temmerman, “A Flowery Meadow and a Hidden Metalepsis in Achilles Tatius” στὸ *The Classical Quarterly*, N.S., 59.2 (Dec., 2009), σσ. 667-670.

τῆς πεδιάδος, κρίνο³⁵ τῶν κοιλάδων. Σὰν κρίνο ἀνάμεσα στὰ ἀγκάθια, ἔτσι εἶναι καὶ ἡ ἀγαπημένη μου ἀνάμεσα στὶς κόρες. Καὶ πάλι· αὐτὸς ποὺ τρέφεται ἀνάμεσα στοὺς κρίνους μέχρι νὰ περάσει ἡ ἡμέρα καὶ φύγουν οἱ σκιές. Καὶ στὴ συνέχεια τὸ ἐξῆς· ὁ ἀγαπημένος μου κατέβηκε στὸν κῆπό μου νὰ μαζέψει κρίνα. Καὶ πάλι· ὁ ἀγαπημένος μου ἀνήκει σὲ ἕμένα καὶ ἐγὼ στὸν ἀγαπημένο μου ποὺ τρέφεται ἀνάμεσα στοὺς κρίνους.

22. Αὐτὰ περιέχονται στὰ ἱερὰ ἄσματα, καὶ δὲν νοοῦνται κατὰ γράμμα— μακριὰ αὐτὴ ἡ βλάσφημη σκέψη ποὺ ἐναντιώνεται στὰ θεῖα νοήματα, (διότι μὲ τέτοιες σκέψεις θὰ μπορούσαν νὰ γκρεμιστοῦν σὲ βαθὺ βάραθρο ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν χαρακτῆρα σαρκικὸ καὶ δὲν μποροῦν νὰ φανταστοῦν τίποτε ὑψηλό)—, ἀλλὰ νομίζω ὅτι μὲ τὸν ἀδελφὸ καὶ τὸν ἀγαπημένο ὑποδηλώνεται ἡ ἀγάπη τοῦ νοητοῦ νυμφίου πρὸς τὶς καθαρὲς ψυχές, ποὺ ἀνάλογα μὲ τὸν βαθμὸ τῆς οἰκειότητος τυχαίνει νὰ βρίσκονται κοντά του, ὅπως καὶ σὲ ἐμᾶς σὲ τέτοιες (ἐκφράσεις) φαίνεται ἡ ἔνταση τῆς ἀγάπης, καὶ μὲ τὰ ὅσα λέγονται ἐκ μέρους τῶν ψυχῶν ὑποδηλώνεται ἡ θερμὴ τῆς ἀγάπης τους πρὸς ἐκεῖνον ποὺ ποθοῦν πνευματικὰ καὶ λατρεύουν.

23. Καὶ κῆπο (ὀνομάζει) τὸν καθαρὸ καὶ ἀψεγάδιαστο βίο, ὁ ὁποῖος εἶναι καταστολισμένος μὲ κάθε εἶδους ἀρετές, σὰν δένδρα καὶ ἄνθη, καὶ παράγει καρποὺς ποὺ τρέφουν τὴν ψυχὴ γιὰ τὴν ἀθάνατη ζωή.³⁶ Στὸν ὁποῖο κῆπο κατεβαίνοντας στὴ συνέχεια (ὁ νυμφίος) κάνει μεγαλοπρεπὴ καὶ ἀγνὴ ἐπίσκεψη, καί, καθὼς ἐνώνεται μυστικὰ καὶ ἀνεπίληπτα μὲ τὴν ψυχὴ, ποὺ διψᾷ καὶ καίγεται γιὰ Ἐκεῖνον, τὴν προσελκύει πρὸς τὸν Ἐαυτὸ Του καὶ τὴν δεσμεύει μὲ τὴν ἀγάπη Του, ἐνῶ ἐκεῖνη λάμπει ἀπὸ τὸ κάλλος τῆς καθαρότητος καὶ τῆς ἀγνότητος καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀποκαλεῖται ἀπὸ Ἐκεῖνον *ὅλη ὥραία καὶ ἀγαπημένη* καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε ἐπίκριση.

24. Ἡ ἀνατομία καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ κρίνου, ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ ἀπὸ μόνη τῆς εἶναι ὥραία, καὶ τὴν ὄραση ἱκανοποιεῖ, καὶ ἐπιπλέον ἐκπέμπει πολλὴν εὐωδία, ποὺ

³⁵ Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ οὐσιαστικὰ καὶ τὰ ἐπίθετα τῶν στίχων αὐτῶν ἀπὸ τὸ *ἄσμα ἁσμάτων*, ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ καὶ ὡς ὀνόματα τῆς Θεοτόκου (*κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη, νύμφη, ἀδελφὴ, κρίνον*), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Χριστὸ (*ἀδελφιδός, κρίνον*), βλ. *Doctrina Patrum*, ἐκδ. Diekamp, σσ. 389-391.

³⁶ Ὁ συγγραφέας πάλι φαίνεται νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ ἐξῆς χωρίο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: *In Canticum canticorum*, ἐκδ. Langerbeck 438.7-12: «...χώρημα ποιεῖται τῶν δεχομένων τὴν καθαρότητα, ἐν οἷς ὁ πολυειδὴς διὰ τῶν ἀρετῶν γεωργούμενος κῆπος κομᾷ μὲν τοῖς τῶν κρίνων ἄνθεσι, βρύει δὲ τῇ τῶν ἀρωμάτων καρπογονίᾳ· τὰ μὲν γὰρ κρίνα τοῦ λαμπροῦ καὶ καθαροῦ τῆς διανοίας αἶνιγμα γίνεται, ἡ δὲ τῶν ἀρωμάτων εὐπνοία τοῦ πάσης ἁμαρτιῶν δυσωδίας ἀλλοτρίως ἔχειν...».

δίνει μεγάλη απόλαυση στην ὄσφρηση. Καὶ στήν μέση φέρει μερικοὺς στήμονες ἐπιμήκεις μὲ χρυσίζουσες ἀπολήξεις, καὶ ἀνάμεσά τους στέκεται ὄρθιος, προεξέχοντας σὰν κατάρτι, (ὁ ὕπερος) ποὺ καταλήγει στήν κορυφή στὸ στίγμα τὸ ὁποῖο διαιρεῖται στὰ τρία.³⁷ Καθὼς αὐτὰ ἔχουν σχηματισθεῖ καὶ διαμορφωθεῖ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπὸ τὸν Δημιουργό, πρέπει νὰ τὰ ἀντιλαμβανόμαστε μὲ κάποια βαθύτερη προσέγγιση ἢ μὲ τρόπο ἀντάξιο τοῦ Δημιουργοῦ. Διότι ἡ λευκότητα τῶν φύλλων (=πετάλων) ἐπιτρέπει νὰ ὑπονοήσουμε τὴν καθαρότητα καὶ τὴν εἰλικρίνεια αὐτῶν ποὺ καλλιεργοῦν τὴν ἀρετή,³⁸ καὶ καθὼς συνδέονται μεταξύ τους οἱ ἴδιες οἱ ἀρετές, ὄντας ἔξω τὸν ἀριθμό, καὶ φυτρώνουν σὰν ἀπὸ μία ρίζα, τὴν καρδιά, καὶ στήν συνέχεια ἐπεκτείνονται πρὸς τὴν τελειότητα καὶ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς κάθαρσης τοῦ βίου, δὲν γνωρίζω, πιθανὸν ἐξ αἰτίας τῆς ἐπὶ μέρους διάπλασης τῶν σωμάτων, μήπως τὸ ὅτι (οἱ κρίνοι) νεύουν πρὸς τὰ πάνω (σημαίνει) ὅτι κινοῦνται πρὸς τὰ οὐράνια, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ὅτι κοιτάζουν πρὸς τὰ κάτω καὶ χαμηλώνουν, εἶναι προσηλωμένοι καὶ στήν γῆ, ἀπὸ τὴν ὁποία πρόβαλαν, καὶ γιὰ τὰ μὲν προηγούμενα(;)...

³⁷ Ἄν καὶ ἡ περιγραφή τοῦ ἄνθους τοῦ κρίνου εἶναι ἰδιαίτερα ἀκριβὴς καὶ ἐπιστημονικὴ ἀκόμη καὶ στήν ὁρολογία δὲν ἦταν δυνατόν νὰ βρεθεῖ ἡ πηγή τοῦ χωρίου.

³⁸ Καὶ ἐδῶ οἱ φράσεις «Ἡ ἀνατομία... ὄσφρηση» καὶ «...λευκότητα... ἀρετή...» φαίνεται νὰ ἀπηχοῦν πάλι Γρηγόριο Νύσσης τὸ *In Canticum canticorum*, ἔκδ. Langerbeck, σ. 240.13-19: «...τὸ δὲ ἄνθος τῶν κρίνων διπλὴν ἔχει τὴν χάριν παρὰ τῆς φύσεως εὐπνοίας τῇ εὐχροίᾳ συμμεμιγμένης, ὥς καθ' ἑκάτερον εἶναι τοῖς δρεπομένοις ἐράσμιον, εἴτε τῇ ὀσφρήσει προσάγοιεν εἴτε τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ κάλλους τῆς ὥρας κατατρυφῶεν· ἡ μὲν γὰρ ὄσφρησις τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐωδίας πλήρης γίνεται, διὰ δὲ τοῦ εἶδους ἐνδείκνυται τὸ καθαρόν τε καὶ ἀκηλίδωτον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α) ΠΗΓΕΣ.

Anna Comnena, *Alexias*, D. R. Reinsch et A. Kambylis, *Annae Comnenae Alexias* [CFHB 40.1], (Berlin – New York, De Gruyter, 2001).

Cyrus Panopolita, *Λόγος εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ*, στὸ Theophanes, *Chronographia*, σ. 97.11-14.

Didymus Caecus, *Commentarii in Zacchariam*, L. Doutreleau (ed.), *Didyme l'Aveugle sur Zacharie*, 3 vols, [Sources chrétiennes 83, 84, 85], (Paris 1962)

Doctrina Patrum, F. Diekamp, *Doctrina patrum de incarnatione verbi*, (Münster, Aschendorff, 1907).

Gennadius Scholarius, *Commentarium in Aristotelis Categorias*, στὸ M. Jugie, L. Petit and X. A. Siderides (eds.), *Oeuvres complètes de Georges (Gennadios) Scholarios*, vol. 7 (Paris, 1936).

Germanus I, *Narratio de haeresibus et synodis ad Antiochum diaconum*, PG 98, 40ff.

Gregorius Nazianzenus, *Oratio* 19, *Ad Julianum tributorem exaequatorem*, PG 35, 1044-1064

Gregorius Nyssenus, *Contra Eunomium*, W. Jaeger (ed.), *Gregorii Nysseni opera*, vols. 1.1, 2.2, (Leiden, Brill 1960).

Hesychius, *Lexicon A'*, K. Latte (ed.), *Hesychii Alexandrini lexicon (A-O)*, vols. 1-2, (Copenhagen, Munksgaard, 1953, 1966).

Hesychius, *Lexicon B'*, M. Schmidt (ed.), *Hesychii Alexandrini lexicon (II-Ω)*, vols. 3-4, (Halle, 1861-1862, ἐπανέκδ. Amsterdam, Hakkert, 1965).

Homerus, *Ilias*, T.W. Allen (ed.), *Homeri Ilias*, vols. 2-3, Oxford, Clarendon Press, 1931.

Joannes Geometres, *Poemata*, E.-M. von Opstall, *Jean Géomètre, Poèmes en hexamètres et distiques élégiaques*, (Leiden - Boston, Brill, 2008).

Joannes Chrysostomus, *In catenas sancti Petri*, E. Batareikh, “Discours inédit sur les chaînes de S. Pierre attribué à S. Jean Chrysostome”, *Χρυσοστομικά 3* (Rome, 1908), σσ. 978-1005.

Joannes Malalas, *Chronographia*, L. Dindorf (ed.), *Ioannis Malalae chronographia* [CSHB], (Bonn, Weber, 1831).

Joannes Philoponus, *De opificio mundi*, W. Reichardt (ed.), *Joannis Philoponi de opificio mundi libri vii* (Leipzig, Teubner, 1897).

- Libanius, *Epistulae*, R. Foerster (ed.), *Libanii opera*, vols. 10-11, (Leipzig, Teubner 1921, 1922, ἐπανάεκδ. Hildesheim, Olms, 1997).
- Menander Rhetor, *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*, D. A. Russell and N. G. Wilson, *Menander Rhetor, A Commentary*, (Oxford, OUP, 1981).
- Nemesius Emesenus, *De natura hominis*, M. Morani (ed.), *Nemesii Emeseni de natura hominis*, (Leipzig, Teubner, 1987).
- Nicolaus, *Progymnasmata*, J. Felten (ed.), *Nicolai progymnasmata* [Rhetores Graeci 11], (Leipzig, Teubner, 1913), σσ. 1-79.
- Photius, *Epistulae*, B. Laourdas et L. G. Westerink (ed.), *Photii patriarchae Constantinopolitani Epistulae et Amphilochia*, vol. II, (Leipzig, Teubner, 1984).
- Photius, *Homilia 5, In annuntiationem*. B. Λαούρδας, (ἐκδ.), *Φωτίου ομιλίες. Έκδοσις κειμένου, εισαγωγή και σχόλια* [Ελληνικά 12, Παράρτημα], Θεσσαλονίκη 1959, σσ. 53-61.
- Procopius, *Anecdota*, G. Wirth (ed., post J. Haury), *Procopii Caesariensis opera omnia*, vol. 3, (Leipzig, Teubner, 1963).
- Ps.-Dionysius Areopagita, *De mystica theologia*, G. Heil, and A.M. Ritter (eds.), *Corpus Dionysiacum ii: Pseudo-Dionysius Areopagita. De coelesti hierarchia, de ecclesiastica hierarchia, de mystica theologia, epistulae* [Patristische Texte und Studien 36], (Berlin, De Gruyter, 1991), σσ. 141-150.
- Symeon Logothetes, *Chronicon*, St. Wahlgren (ed.), *Symeonis magistri et logothetae Chronicon* [CFHB 44.1], (Berlin – New York. 2006).
- Theophanes, *Chronographia*, C. de Boor (ed.), *Theophanis chronographia*, vol. 1, (Leipzig, Teubner, 1883).
- Theodorus Syncellus, *Περὶ τῆς ἀθέων βαρβάρων καὶ Περσῶν... κινήσεως...* L. Sternbach, (ed.) “Analecta Avarica”, στὸ F. Makk (ed.), *Traduction et commentaire de l'homélie écrite probablement par Théodore le Syncelle sur le siège de Constantinople en 626* [Acta universitatis de Attila Jozsef nominatae. Acta Antiqua et Archaeologica. Tomus 19. Opuscula Byzantina 3], (Szeged, Hungary, 1975), σσ. 74-96.
- Theodorus Vestes, *Laudatio sanctae Euphemiae*, F. Halkin (ed.), *Euphémie de Calcédoine, Legendes byzantines* [SH 41], (Bruxelles, 1965), σσ. 110-139.

Theophylactus Simocatta, *Historiae*, C. de Boor (ed.), *Theophylacti Simocattae historiae* (1st edn. corr. P. Wirth), (Leipzig, Teubner, 1887, επανέκδ. Stuttgart, Teubner, 1972).

B) ΑΡΘΡΑ, ΜΕΛΕΤΕΣ, ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ.

Άγνώστου, “S. Romanos le Mélode”, στο *AB* 13 (1894), σσ. 440-442.

Avner, R. “The Initial Tradition of the Theotokos at the Kathisma: Earliest Celebrations and the Calendar” στο Brubaker and Cunningham, *The Cult of the Mother of God...*, σσ. 9-29.

Baldwin, B., “Cyrus of Panopolis. A Remarkable Sermon and an Unremarkable Poem” στο *VigChr* 36 (1982), σσ. 169-172

Barnish, S., “Government and Administration” στο Av. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby (eds), *The Cambridge Ancient History XIV, Late Antiquity: Empire and Successors a.d. 425-600*, (Cambridge, 2008), σσ. 164-205.

Baun, J., *Tales from Another Byzantium: Celestial Journey and Local Community in the Medieval Greek Apocrypha*, (Cambridge, 2007).

Berger, A., “Historical Topography in the Roman, Byzantine, Latin, and Ottoman Periods, 1: “Roman, Byzantine, and Latin Periods” στο Striker and Kuban, *Kalenderhane*, Chapter II., σσ. 7-17.

Bremer, J.M., “The meadow of love and two passages in Euripides’ Hippolytus”, *Mnemosyne* 28.3 (1975), σσ. 268-80

Brubaker, L. and Cunningham, M. B. (eds.), *The Cult of the Mother of God in Byzantium, Texts and Images*, (Farnham, Ashgate, 2011)

Cameron, A., “The Empress and the Poet: Paganism at the Court of Theodosius II” στο J. Winkler and G. Williams (eds.) *Later Greek Literature*, (Cambridge, 1982), σ. 240

Cameron, Av., “The Theotokos in Sixth Century Constantinople: A City finds Its Symbol”, στο *JThS* 29.1 (Apr. 1978), σσ. 79-108.

Γκιολές, Ν., *Παλαιοχριστιανική Τέχνη, Ναοδομία (π. 200-600)*, (Αθήνα 1998).

Constantelos, D., “Kyros Panopolites, Rebuilder of Constantinople”, *GRBS* 12 (1971), σσ. 451-464.

Constas, N., *Proclus of Constantinople and the Cult of the Virgin in Late Antiquity* [Supplements to Vigiliae Christianae 66], (Leiden – Boston, Brill, 2003).

- Cunningham, M. B., “The Use of the *Protevangelion of James* in Eighth-Century Homilies on the Mother of God” στο L. Brubaker and M. B. Cunningham (eds.), *The Cult of the Mother of God in Byzantium, Texts and Images*, (Farnham, Ashgate, 2011), σσ. 163-178.
- D’Aiuto, F., (a cura di), *El «Menologio de Basilio II», Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. gr. 1613. Libro de estudios con ocasión de la edición facsímil*, (Madrid, Testimonio Compania Editorial-Apostolike Diakonia tes Ekklesias tes Hellados-Biblioteca Apostolica Vaticana, 2008).
- Darrouzès, J., *Épistoliers Byzantines du Xe siècle*, (Paris, 1960).
- Delehaye, H., “Vita S. Danielis Stylitae”, στο *AB*, 32 (1913), σσ. 121-216.
- Delehaye, H., *Les saints stylites [SH 13]*, (Bruxelles – Paris, 1923).
- De Temmerman, K., “A Flowery Meadow and a Hidden Metalepsis in Achilles Tatius” στο *The Classical Quarterly*, N.S., 59.2 (Dec., 2009), σσ. 667-670.
- Dmitriev, Sv., “John Lydus and His Contemporaries on Identities and Cultures of Sixth-Century Byzantium”, στο *DOP* 64 (2010), σσ. 27-42.
- Elliott, J. K., “Mary in the Apocryphal New Testament”, στο Ch. Maunder, (ed.), *Origins of the Cult of the Virgin Mary*, (Trowbridge, 2008), σσ. 57-70.
- Greatrex G. and Bardill, J., “Antiochus the ‘Praepositus’: A Persian Eunuch at the Court of Theodosius II”, *DOP* 50 (1996), σσ. 171-197.
- Gregory, T., “The Remarkable Christmas Homily of Kyros Panopolites” στο *GRBS*, 16 (1973), σσ. 317-324.
- Grosdidier de Matons, J., *Romanos le Melode et les origines de la poésie religieuse a Byzance*, (Paris, 1977),
- Hollum, K., *Theodosian Empresses*, (Berkeley – Los Angeles, 1981).
- Howard-Johnston, J.D., “The Siege of Constantinople in 626” στο C. Mango and G. Dagron, *Constantinople and Its Hinterland*, (Aldershot, Ashgate, 1995), σσ. 131-142.
- Hunger, H., *Βυζαντινή Λογοτεχνία, Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τ. Β’ (Μετάφρ. Τ. Κόλλιας, κ. ἄλλ.), (Αθήνα, MIET, 1997).
- Kaldellis, A., *Prokopios, The Secret History with Related Texts*, (Edited and Translated, with an Introduction), (Indianapolis IN, 2010).
- Καρπόζηλος, Α., *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ Χρονογράφοι*, τ. Α’ (Αθήνα, ἐκδ. Κανάκη, 1997).

- Kennedy, G., *Progymnasmata, Greek Textbooks of Prose Composition* (Transl. with Introduction and Notes), (Leiden – Boston, Brill, 2003)
- Krausmüller, D., “Making the Most of Mary: The Cult of the Virgin in the Chalkoprateia from Late Antiquity to the Tenth Century”, στο Brubaker and Cunningham, *The Cult of the Mother of God...*, σσ. 219-245.
- Lambros, S. P., *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, (Cambridge, 1900).
- Lauxtermann, M. D., “John Geometres, Poet and Soldier”, *Byzantion* 68 (1998), σσ. 356-380.
- Liapis, V., “How to Make a Monostichos: Strategies of Variation in the "Sententiae Menandri"”, στο *Harvard Studies in Classical Philology* 103 (2007), σσ. 261-298.
- Magdalino, P., “Constantinopolitana”, στο I. Ševčenko and I. Hutter (eds), *Ἀετός, Studies in Honor of C. Mango*, (Stuttgart and Leipzig, 1998), σσ. 220-232.
- Magdalino, P., “Cultural Change? The context of Byzantine poetry from Geometres to Prodromos” στο Fl. Bernard and Chr. Demoen, (eds.), *Poetry and its Contexts in Eleventh-century Byzantium*, (London, Routledge, 2012), σσ. 19-36.
- Magdalino, P., “The Liturgical Poetics of an Elite Religious Confraternity”, στο I. Toth and N. Gaul (eds.), *Reading in the Byzantine Empire and Beyond*, (Cambridge, CUP, 2017, ὑπὸ ἐκτύπωση, ἀποτελεῖ τὸ κεφ. 4 τοῦ βιβλίου).
- Mango, C., Βιβλιοκρισία τοῦ Striker and Kuban, *Kalenderhane* στο *BZ* 91.2 (1998), σσ. 586-590.
- Mango, C., “Constantinople as Theotokoupolis” στο M. Vassilaki (ed.), *Mother of God: Representations of the Virgin in Byzantine Art*, (Milan – New York, 2000), σσ. 17-25.
- Miles, M. R., “Santa Maria Maggiore’s Fifth-Century Mosaics: Triumphal Christianity and the Jews”, *The Harvard Theological Review* 86.2 (Apr., 1993), σσ. 155-176.
- Murphy, D., “Hyphens in Greek Manuscripts” στο *GRBS* 36.3 (1995), σσ. 293-314
- Pargoire, J., “A propos de Boradion”, στο *BZ* 12 (1903), σσ. 449-493.
- Schwartz E., (ed.), *Synodus Constantinopolitana et Hierosolymitana anno 536* [ACO III], (Berlin, De Gruyter, 1940).
- Ševčenko, I. “Levels of Style in Byzantine Prose”, στο *JÖB* 31 (1981), σσ. 289-312.

- Shoemaker, St., *The Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, (Oxford, 2002).
- W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, (Stanford CA, 1997).
- Τσιαπλές, Γ., “Το παλίμψηστο της ιστορικής μνήμης: Η πρόσληψη της αβαροπερσικής πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης (626) στις σύγχρονες και μεταγενέστερες ρητορικές και αγιολογικές πηγές” στο *BYZANTIKA* 32 (2015), σσ. 79-97.
- Van der Horst, P. W., “Cyrus: A Forgotten Poet” στο *Greece and Rome* 59.2 (Oct. 2012), σσ. 193-201.
- Whitby M. and Whitby M., *Chronicon Paschale 284-618 AD* [Translated Texts for Historians 7], (Liverpool, 2007).
- White, L. M., “Architecture, the first five Centuries”, στο Ph. F. Esler (ed.), *The Early Christian World*, vol. 2, (London – New York, 2002), σσ. 2-46.
- Zacharova, A., “Los ocho artistas del ‘Menologio de Basilio II’ στο D’Aiuto, *El «Menologio de Basilio II»...*, σσ. 131-196.

